

Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia

Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta
ja asumisesta

■ JENNI MÄKI

RISE

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia

Tarinoita rikosseuraamus-
taustaisten asunnottomuudesta
ja asumisesta

■ JENNI MÄKI

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Pokke Björkman,
Mainos- ja viestintätoimisto Better Business Office Oy
Julkaisun taitto ja paino: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print 2017

ISBN 978-951-53-3657-6 (nid.)
ISBN 978-951-53-3658-3 (PDF)
ISSN 1798-9213 (painettu)
ISSN 2342-4834 (verkkojulkaisu)

Kuvailulehti

Julkaisija

Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Julkaisun nimi

Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia
Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta

Tekijät

Jenni Mäki

Tiivistelmä

Tutkimuksessa haastatellaan sellaisia asunnottomuutta kokeneita rikosseuraamustaustaisia henkilöitä, jotka ovat saaneet vuokra-asunnon tavanomaisesta asuinympäristöstä rikosseuraamustaustaisten henkilöiden parissa työskentelevän järjestön kautta. Tutkimus kohdistuu heidän haastatteluissa tuottamaansa identiteettipuheeseen. Asunnot, joissa haastateltavat asuvat, sijaitsevat eri puolilla suurta suomalaista kaupunkia olevissa kerrostaloissa ja ovat asumispalvelua tuottavan järjestötoimijan omistuksessa tai välivuokrauksessa. Tutkimuksessa on haastateltu yhteensä kymmentä (10) asumispalvelussa olevaa asiakasta. Yhden kohdalla asumisen tukipalvelu oli jo päättynyt. Ensimmäinen tutkimuskysymys on, millaisia identiteettikertomuksia haastateltavat tuottivat ajalta, jolloin he olivat asunnottomia ja/tai elivät rikollista elämää eli ajalta ennen asumispalveluun tuloa. Tästä yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tutkimuksessa käytetään nimitystä marginaalinen. Toinen kysymys on, millaisia identiteettikertomuksia haastateltavat tuottivat saatuaan asunnon tavanomaisesta asuinympäristöstä eli ko. asumispalvelussa asuessaan. Tätä yhteiskunnallista toimija-asemaa, jossa haastateltavat ovat entisiä rikollisia ja asunnottomia, nimitetään tutkimuksessa tavanomaiseksi. Kolmas tutkimuskysymys kohdistuu siihen, minkälaisia merkityksiä haastateltavat antoivat asunnolle tavanomaisessa asuinympäristössä suhteessa rikoskierteestä irtautumiseen eli desistanssiprosessiin.

Tutkimus on toteutettu sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä narratiivista menetelmää hyödyntäen. Aineiston analyysi on teoriasidonnainen sisällönanalyysi, jossa haastatteluissa tuotettuja identiteettikertomuksia on luokiteltu kahteen erilaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Luokkien sisällöt konstruoidaan analyysissa tarinoiksi. Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoidut tarinat ovat nimeltään Päihteiden hallitsemien menettäjien tarina, Marginaalisen yhteyden tarina, Ammatillaisen ja lainsuojattoman tarina, Leimatun tarina ja Tavallisen ihmisen tarina. Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoidut tarinat ovat nimeltään Oman elämänsä herran tarina, Muutoksen työstäjän tarina, Perheenjäsenen tarina ja Tulevaisuuden rakentajan tarina. Asunnolle annettuihin, rikoskierteestä irtautumiseen liittyviin merkityksiin kohdistuvat tarinat ovat nimeltään Mahdollisuuksien tarina, Hallitsijan tarina ja Vaihtoehtoinen tarina. Haastatteluaineiston perusteella asunto tavanomaisessa asuinympäristössä tukee desistanssiprosessia. Hyvin tärkeäksi koettiin myös asumiseen saatava tuki.

Avainsanat

marginaalisuus, leimattu identiteetti, asunnottomuus, desistanssi, yhteiskunnallinen toimija-asema, narratiivinen tutkimus

Sarjan nimi		ISSN	ISBN
Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja		1798-9213	978-951-53-3657-6
		(painettu)	(painettu)
		2342-4834	978-951-53-3658-3
		(verkkojulkaisu)	(verkkojulkaisu)
Kokonaissivumäärä	Kieli	Kustantaja	Jakaja
172	suomi	Rikosseuraamuslaitos	Rikosseuraamuslaitos

Presentationssblad

Utgivare

Tammerfors universitet, Enheten för samhälls- och kulturvetenskaper

Publikationens namn

STIGMATISERADE, LAGLÖSA OCH FRAMTIDSBRYGGARE

Historier om bostadslöshet och boende hos personer med kriminell bakgrund

Författare

Jenni Mäki

Sammanfattning

I undersökningen intervjuas personer med kriminell bakgrund som har erfarenheter av bostadslöshet och som fått tag på en hyreslägenhet i en konventionell boendemiljö med hjälp av en organisation som jobbar med brottspåföljds klienter. Undersökningen fokuserar på den identitetsdiskurs som de intervjuade producerade. De lägenheter som de intervjuade bebor befinner sig i flervåningshus på olika håll i en finländsk storstad och är hyreshus ägda av en organisation som erbjuder botjänster eller är intermediär uthyrare. I undersökningen intervjuades totalt tio (10) klienter som utnyttjade botjänster. När det gällde en av dem hade stödtjänsten redan slutförts. Den första frågan i undersökningen gällde hurdana identitetsrelaterade berättelser de intervjuade framförde om den tid de var bostadslösa och/eller förde ett kriminellt liv, dvs. om tiden före botjänsten. Denna tid som social aktör betecknas med begreppet marginaliserad. Den andra frågan gällde hurdana identitetsrelaterade redogörelser de intervjuade framförde efter att ha fått en bostad i en konventionell boendemiljö, dvs. när de utnyttjade botjänsten. Denna tid som social aktör då de intervjuade redan var före detta kriminella och bostadslösa betecknas med begreppet konventionell i undersökningen. Den tredje frågan fokuserade på den betydelse de intervjuade tillmätte en bostad i en konventionell boendemiljö när det gällde att lösgöra sig från den onda cirkeln av brott, dvs. i relation till distanseringsprocessen.

Undersökningen genomfördes med en narrativ metod inom referensramen för social konstruktivism. Analysen av materialet grundar sig på teoribunden innehållsanalys varvid de identitetsrelaterade diskurser som producerades av de intervjuade klassificerades enligt två divergerande positioner som social aktör. Innehållet i klasserna konstruerades som historier i analysen. De historier som konstruerades utifrån en position av marginell social aktör kallades enligt följande: Historien om den drogdominerade losern, Historien om gemenskap i marginalen, Historien om den laglöse yrkesbrottslingen, Historien om den stigmatiserade och Historien om den konventionella människan. De historier som konstruerades utifrån en position av konventionell social aktör kallades enligt följande:

Historien om herren över sitt eget liv, Historien om den som bearbetar en förändring, Historien om familjemedlemmen och Historien om byggaren av framtiden. De historier som fokuserade på betydelsen av en bostad och lösgöring från den onda cirkeln av brott kallades enligt följande: Historien om möjligheter, Historien om en behärskare och Historien om alternativ. På grundval av intervjumaterialet kan slutsatsen dras att en bostad i en konventionell boendemiljö stödjer distanseringsprocessen. Det uppfattades också som mycket viktigt att boendet kunde stödjas.

Nyckelord

marginalisering, stigmatiserad identitet, bostadslöshet, distansering, position som social aktör, narrativ forskning

Seriens namn		ISSN	ISBN
Brottspåföljdsmyndighetens publikationer		1798-9213 (nid.) 2342-4834 (PDF)	978-951-53-3657-6 (nid.) 978-951-53-3658-3 (PDF)
Total sidantal	Språk	Förläggare	Distibutör
172	finska	Brottspåföljds myndigheten	Brottspåföljds myndigheten

Description

Publisher

University of Tampere

Name of the publication

The stigmatized, the outlaws and the constructors of future
Stories about homelessness and housing from people with criminal background

Authors

Jenni Mäki

Abstract

The research is a qualitative study about people with criminal background and experiences of homelessness, that are currently living in supported housing services. Supported housing is given by an organization that works with people with criminal background. The appartements are located in ordinary rental apartment houses around the city. The researchdata is collected by interviewing ten (10) customers receiving supported housing. One of the informants had reasently ended in support. The research is focused on the identity-talk that the informants construed in the interviews. The first question in the research is focused on the identity-narratives that the informants construed about the time they still were homeless and/or doing crimes, that is the time before starting in supported housing. This societal subject position is called marginal in this study. The second question focuses on the identity-narratives construed about the time, when the informants were living in supported housing in an ordinary housing surroundings. This societal subject position, where informants are former homeless people with criminal background, is called ordinary. The third question asked from the interviewdata, focuses on the meanings given to the ordinary housing surroundings in relation to desistanceprocess that the informants are going through.

The research is conducted by using narrative methods in the frame of reference of social constructionism. The analysis is a contentanalysis derived from theory, that categorises the identity-narratives construed in interviews according those different societal subject positions in which the identity-narratives are construed in. In the analysis the categories derived from the interviewdata are construed into stories. Stories construed from the marginal societal subject position are called Story about the lose controlled by substance, Story about the marginal community, Story about professional outlaw, Story of a stigmatized and Story about an ordinary people. Stories construed from the ordinary societal subject position are called Story about one's own man, Story of a change-maker, Story of a familymember and Story about the constructor of future. The stories that are constructed about the meanings given to the appartement in relation to desistanceprocess are called Story of possibilities, Story of a ruler and The alternative story. Based on the interview-data, an appartement in ordinary, scattered housing supports the process of desistance if the person is motivated in change. An important factor in the change-making process is also the support recieved in housing.

Keywords

margin, stigmatized identity, homelessness, desistance, societal subject position, narrative research

Serial name	ISSN	ISBN
The publication series of the Criminal Sanctions Agency	1798-9213 (nid.)	978-951-53-3657-6 (nid.)
	2342-4834 (PDF)	978-951-53-3658-3 (PDF)

Number of pages	Language	Publisher	Distributor
172	Finnish	Criminal Sanctions Agency	Criminal Sanctions Agency

SISÄLLYS

I	JOHDANTO.....	13
II	TUTKIMUKSEN TAUSTAA	15
2.1	Asunto ensin -periaate ja muut 2000 -luvulla tapahtuneet muutokset suomalaisessa asumispalvelujärjestelmässä.....	15
2.2	Asunnottomuuden ja rikosseuraamustaustan muodostama yhteiskunnallinen huono-osaisuuden yhtälö	17
2.3	Positiivinen kriminologia ja desistanssiprosessi – rikoskierteestä irtautumista edistävien tekijöiden tutkiminen	20
2.4	Asunnottomuustutkimussuuntausten esittelyä	22
III	YHTEISKUNNALLINEN TOIMIJA-ASEMA JA LEIMATTU IDENTITEETTI TUTKIMUKSEN TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ	29
3.1	Asunnottomuuden ja rikollisuuden käsittäminen marginaalisuutena	29
3.2	Marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema rajattuna toimintaympäristönä.....	31
3.3	Identiteettikäsitys sosiaalisen konstruktionismin kehityksessä	35
3.4	Asunnottomuus ja rikollisuus leimattuina identiteetteinä.....	38
IV	IDENTITEETTIKERTOMUKSET TARINOIDEN TAUSTALLA – NARRATIIVINEN TUTKIMUSOTE	43
4.1	Narratiivisen tutkimuksen lähtökohtia.....	43
4.2	Identiteetit kertomuksina ja kertomuksellinen tutkimusaineisto....	47
4.3	Aika, muutos ja merkitykset: erilaiset yhteiskunnalliset toimija-asetat identiteettikertomusten tuottamisen kontekstina	47
V	TUTKIMUSASETELMA	50
5.1	Tutkimuskysymykset	50
5.2	Haastatteluaineiston keruu ja aineiston keruumenetelmät	51
5.3	Haastateltavien elämäntaustojen ja elämäntilanteen eroista, yhtäläisyyksistä sekä haastattelujen kautta saadusta tiedosta.....	59
5.4	Identiteettikertomuksista tarinoiksi: teoriasidonnainen sisällönanalyysi identiteettikertomusten luokittelussa	62

VI	TARINOITA MARGINAALISESTA JA TAVANOMAISESTA YHTEISKUNNALLISESTA TOIMIJA-ASEMASTA JA ASUNNON MERKITYKSELLISTYMINEN RIKOSKIERTEESTÄ IRTAUTUMISESSA	70
6.1	Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-ase- ma- konstruoidut tarinat	70
6.1.1	Päihteiden hallitseman menettäjän tarina	70
6.1.2	Marginaalisen yhteisyyden tarina.....	77
6.1.3	Ammattilaisen ja lainsuojattoman tarina.....	84
6.1.4	Leimatun tarina	89
6.1.5	Tavallisen ihmisen tarina	97
6.2	Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-ase- ma- konstruoidut tarinat	102
6.2.1	Oman elämänsä herran tarina.....	102
6.2.2	Muutoksen työstäjän tarina	106
6.2.3	Perheenjäsenen tarina	113
6.2.4	Tulevaisuuden rakentajan tarina	117
6.3	Asunnon merkityksellistymisen tarinat rikoskier- teestä irtautumisessa	124
6.3.1	Mahdollisuuksien tarina	124
6.3.2	Hallitsijan tarina	129
6.3.3	Vaihtoehtoinen tarina	133
6.4	Tutkimuksen tarinoiden yhteenveto.....	137
VII	TUTKIMUSTULOsten YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	140
7.1	Tutkimuksen keskeiset tulokset ja tutkimustulosten tulkitsemisen ja hyödyntämisen reunaehdot.....	140
7.2	Tutkimuksen eettinen pohdinta	144
7.3	Johtopäätökset	146
7.4	Hyvän kehä ja sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka	150
7.5	Tutkimuksen arviointi ja tutkimuksen keskeiset teesit	152
	KIRJALLISUUS	155
	LIITTEET	169
	Liite 1. Haastattelukysymykset teemoittain	169
	Liite 2. Haastattelupyyntökirje	171
	Liite 3: Haastateltavan myöntämä tutkimuslupa	172

ALKUSANAT

On olemassa lukuisia tahoja, jotka ovat keskeisesti olleet osallisina oheisen liseniaatintutkimuksen valmistumisessa ja mahdollistaneet tutkimuksen valmistumisen. Jokainen taho ansaitsee kiitoksen. Tutkimuksen valmistumisen on mahdollistanut ensisijaisesti Rikosseuraamuslaitoksen myöntämä rahoitus, jonka turvin saatoinkin jäädä opintovapaalle tekemään tutkimusta. Tutkimuksen teko ei olisi onnistunut myöskään ilman haastateltavia, jotka olivat valmiit päästämään minut koteihinsa ja kertomaan minulle avoimesti elämästään ja ajatuksistaan. Tutkittavan asumispalvelun työntekijät ja kyseinen järjestötoimija ovat auttaneet minua paljon esimerkiksi kommentoimalla tutkimussuunnitelmaa ja auttamalla haastatteluiden konkreettisesti järjestymisessä. Kiitos kuuluu myös työnantajalleni Tampereen kaupungille ja esimiehelleni Auli Heinävälle, joka on tukenut ja kannustanut minua pitkin tutkimusmatkaa myöntämällä esimerkiksi useiden kuukausien opintovapaan tutkimuksen loppuun saattamiseksi sekä mahdollistanut koulutuksen lähijaksoille osallistumisen. Erityinen kiitos hyvin konkreettisesta ohjaustyöstä kuuluu tutkimuksen ohjaajille Suvi Raitakarille ja Irene Roivaiselle. Riitta Granfelt on merkittävällä tavalla inspiroinut aiheen tutkimisen pariin. Taru Kekoni kannusti minua sosiaalityön metodologisessa kesäkoulussa tutustumaan yhteiskunnallisen toimija-aseman käsitteeseen. Suuren kiitoksen ansaitsevat lisäksi rakas elämäkumppanini Rami, perheenjäsenet sekä ystäväni ja läheiseni, jotka ovat tukeneet, kannustaneet ja omalla panoksellaan myös mahdollistaneet tutkimuksen tekemisen.

Lämmin kiitos teille kaikille!

Tampereella 6.3.2016

Jenni

I JOHDANTO

Tutkin marginalisaatiokysymysten erikoisalaan kuuluvassa sosiaalityön ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessani suuressa suomalaisessa kaupungissa toimivan asumispalveluhankkeen kautta asunnon saaneiden rikosseuraamustaustaisten henkilöiden identiteetikertomuksia. Tutkimus kohdistuu siihen, minkälaisia merkityksiä tavanomaisessa asuinympäristössä asuminen saa haastateltavien elämässä. Tätä merkitystä tutkimuksessa tulkitaan vasten haastateltavien elettyä elämää: heidän elämänsä asunnottomuuden ja rikosten tekemisen aikana. Tutkimuksessa pohditaan myös sitä, minkälaisia merkityksiä haastateltavat tuottavat tavanomaisessa asuinympäristössä asumisen suhteesta rikoskierteestä irtautumiseen eli desistanssiprosessiin. Lähestyn tutkimusaihetta määrittelemällä asunnottomuuden ja rikollisuuden marginaaliseksi yhteiskunnalliseksi toimija-asemaksi ja käyttämällä asunnottomuuden ja rikosten tekemisen jälkeisestä ajasta määritelmää tavanomainen yhteiskunnallinen toimija-asema. Tutkimuksessa avataan sitä, miksi rikosseuraamustaustaiset asunnottomat ovat haastavassa yhteiskunnallisessa asemassa ja miksi elämänmuutoksen tekeminen ei ole kiinni ainoastaan yksilöstä itsestään.

Haastateltavat ovat asiakkaina asumispalveluhankkeessa, joka on asunnottomille rikosseuraamustaustaisille henkilöille tarkoitettu, Asunto ensin -periaatetta osittain toteuttava asumispalvelu. Kyseessä on haja-asumiseen perustuva asuttamismalli, jossa asunnot sijaitsevat tavanomaisissa asuinympäristöissä, vuokra- ja osaketaloissa. Lisensiaatintutkimukseni linkittyy ajankohtaisiin asunto-, sosiaali- ja kriminaalipoliittisiin linjauksiin. Kuten asunto- myös sosiaalipolitiikassa tavoitteena on mahdollisimman tavanomaisen ja itsenäisen asumisen tukeminen kaikkien asumisen erityisryhmien osalta. Kriminaalipolitiikassa painottuu uusintarikollisuuden ehkäisy ja vankien vaiheittainen, hallittu vapautuminen.

Uusintarikollisuus, vankeus ja asunnottomuus tulevat yhteiskunnalle kalliiksi monessa mielessä, ennen kaikkea taloudellisesti. Erään tutkimuksen mukaan pitkäaikaisasunnottomuuden kustannukset kunnille ovat suuremmat kuin asunnon ko. kohderyhmälle tarjoaminen (Jyväskylän yliopisto et al. 2011). Rikollisuuden yhteiskunnalliset kokonaiskustannukset olivat Suomessa vuonna 2013 arvion mukaan vähintään 12,7 miljardia euroa (Hinkkanen 2014). Tilastot osoittavat, että vankilasta vapaudutaan ajoittain edelleen suoraan kadulle ja ”asuminen” vapausrangaistuksen suorittamisen jälkeen tarkoittaa elämää kadulla tai kavereiden luona. Vankien ja rikosseuraamustaustaisten yhteiskunnallinen leima hankaloittaa merkittävästi esimerkiksi työn, koulutuksen tai asunnon saamista. Vankilasta vapautumisen jälkeen normaaliin yhteiskuntaan paluu käy työstä, kun menneisyyden leima voi aiheuttaa mahdollisuuksien sulkeutumisen yhä uudestaan ja uudestaan.

Tutkimukseni pyrkii positiivisen kriminologian hengessä etsimään tekijöitä, jotka pitävät yksilön poissa rikollisuudesta tai saavat hänet lopettamaan rikollisen toiminnan (Laine 2011). Lähtöoletuksena on, että tutkimani asumispalveluhanke toimii rikosten tekemisen lopettamisen mahdollistavana ja uusintarikollisuuden ehkäisyn tukimuotona.

Tutkimus alkaa katsauksella suomalaisessa asumispalvelujärjestelmässä 2000-luvulla tapahtuneisiin muutoksiin sekä asunnottomuuden ja rikollisuuden keskinäiseen yhtälöön liittyvään tutkimukseen. Taustoituksessa esitellään myös positiivisen kriminologian lähtökohtia ja desistanssiprosessiin liittyvää tutkimusta sekä erilaisia asunnottomuustutkimuksen suuntauksia, joiden joukkoon lisensiaatintutkimus paikannetaan. Luvussa kolme esitellään yhteiskunnan ja yksilön välistä suhdetta sekä yhteiskunnallisen toimija-aseman käsite. Lisäksi tarkastellaan sitä, kuinka asunnottomuus ja rikollisuus voidaan käsittää marginaalisuutena ja leimattuna identiteettinä. Tämän jälkeen käydään läpi tutkimuksen metodologiset lähtökohdat: sitä miten haastateltavien identiteettikertomuksia tulkitaan narratiivisin tutkimusmenetelmin sosiaalisen konstruktionismien viitekehyksessä. Luvussa viisi esitellään tutkimusasetelma. Luvussa kuusi esitellään analyysi ja haastatteluaineistosta konstruoidut tarinat. Lopuksi kootaan tutkimuksen keskeiset tulokset, ja suhteutetaan niitä ajankohtaiseen sosiaali-, asunto- ja kriminaalipolitiikkaan sekä tarkastellaan niitä sosiaalisten mahdollisuuksien politiikan kautta ja esitetään tutkimuksen keskeiset johtopäätökset. Myös tutkimusprosessia itsessään arvioidaan.

II TUTKIMUKSEN TAUSTAA

Käsillä olevassa luvussa esittelen aluksi suomalaiseen asumispalvelujärjestelmään viime vuosien aikana kohdistunutta muutosta ja Asunto ensin -periaatetta. Tämän jälkeen käyn läpi sitä, millaisen yhtälön asunnottomuus ja rikollisuus tai rikosseuraamustaustan omaaminen muodostavat. Esittelen myös positiivisen kriminologian lähestymistapaa rikoskierteestä irti pääsemisen eli desistanssiprosessin tutkimisessa. Lopuksi teen katsauksen asunnottomuustutkimukseen suuntauksiin ja paikannan lisensiaatintutkimukseni kyseiselle tutkimuskentälle.

2.1 Asunto ensin -periaate ja muut 2000-luvulla tapahtuneet muutokset suomalaisessa asumispalvelujärjestelmässä

Asunto ensin -periaate rantautui Suomeen Matti Vanhasen hallituksen yhtenä hallitusohjelman asuntopoliittisten tavoitteiden linjauksena. Suomen kymmenen suurinta kuntaa teki valtion kanssa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman aiesopimuksen 2008–2011 (PAAVO I). Ohjelmakauden keskeisinä tavoitteina oli pitkäaikaisasunnottomien määrän puolittaminen, asuntola-asumisen purkamisen tehostaminen ja uusien tukiasuntojen rakentaminen. Sosiaalihuollon puolella myös ikäihmisten ja kehitysvammaisten laitosasumista on pyritty purkamaan, ja nykyisin painotetaan kotiin vietäviä palveluja ja mahdollisimman normaalia asumista. PAAVO I -ohjelmakauden aikana asumispalvelutarjonnan tuottamisessa alettiin ajatella uudella tapaa. Korostettiin sitä, että asumisen järjestäminen on edellytys muiden sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien ratkaisemiselle eikä päinvastoin, kuten perinteisissä, laitosmaisissa ja asuntokeskittyymiin sijoituvissa asumispalveluratkaisuissa oli tapana. Aiemmissa asuntolatyypisissä asumispalveluissa asiakkaan eteneminen on tapahtunut ikään kuin porrasmallisesti, jolloin näyttöä antamalla päästään itsenäisemmälle asumisen tasolle. Esimerkiksi päihdeongelman tulee saada päihdeongelma hallintaan, ennen kuin itsenäisempää asumista voidaan alkaa suunnitella. Asunto ensin -periaatetta (Housing First -principle) on alun perin sovellettu New Yorkin asunnottomien mielenterveysongelmaisten ihmisten parissa. Mallin on kehittänyt yhdysvaltalainen psykiatri Sam Tsemberis. (ks. esim. Tsemberis 2010; Asunto ensin 2013.)

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelman mukaisesti pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelmaa jatkettiin kaudelle 2012–2015 (PAAVO II) ja jälleen Suomen kymmenen suurinta kaupunkia teki valtion kanssa aiesopimuksen pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi. Ohjelmakauden tavoitteina oli muun muassa poistaa pitkäaikaisasunnottomuus vuoden 2015 loppuun

mennessä, vähentää pitkäaikaisasunnottomuuden riskiä tehostamalla sosiaalisen vuokra-asuntokannan käyttöä asunnottomuuden vähentämiseksi sekä tehostaa asunnottomuuden ennaltaehkäisemistoimia. Yhtenä aiesopimuksen keskeisenä osana oli rikosseuraamustaustaisille asunnottomille ja asunnottomana koeva-pauteen tai valvontarangaistukseen tuleville kohdennettujen asumisratkaisujen kehittäminen yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. (Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus 2013.) Tutkimani hanke on osa PAAVO II -ohjelmakauden toimenpiteitä. Tutkimusta tehtäessä valmisteilla on PAAVO I ja II -ohjelmakausia seuraava AUNE-ohjelma (2016–2019), jossa painotetaan erityisesti asunnon säilyttämisen tukemista ja muun muassa yhteiskunnallisesti ja asuntomarkkinoilla erityisen haavoittuvassa olevien asunnottomien, kuten rikosseuraamustaustaisten, palvelujen edelleen kehittämistä.

Asunnottomille sekä päihde- ja mielenterveysongelmallisille tarkoitetut asumis-palvelut ovat siis käyneet läpi suuria rakenteellisia muutoksia 2000-luvun aikana PAAVO -ohjelmien myötä. Perinteisiä asuntolamuotoisia palveluja on remontoitu vuokrasuhteiseen asumiseen sopiviksi ja ensisuoja muunneltu asumispäivys-tyksiksi. Lisäksi on kehitetty kotiin vietäviä asumisen palvelumuotoja erilaisille kohderyhmille, kuten rikosseuraamustaustaisille. Tämän päivän asunnottomille suunnatut asumispalvelut voidaan palvelun järjestämistavan mukaan karkeasti jakaa kolmeen osaan:

- 1) Laitostyyppiset asumispäivystys-palvelut, joissa asiakkaat majoitetaan monen hengen huoneeseen ja joissa päihtyneisyys ei ole palveluihin pääsyn este. Henkilökunta on paikalla ympäri vuorokauden. Palvelussa ei solmita vuokrasuhdetta. Asiakkaille tarjotaan palveluohjausta, mahdollisuus suihkuun, vaatehuoltoon ja ruokailuun. Näissä palveluissa olevia pyritään usein mahdollisuuksien mukaan ohjaamaan asumisen seuraavalle tasolle eli tukiasumisyksiköihin.
- 2) Tukiasumisyksiköissä asuminen tapahtuu vuokrasuhteisesti rakennuksessa, jonka asunnot on tarkoitettu asunnottomien ja/tai rikosseuraamustaustaisten ja/tai päihde- ja mielenterveyskuntoutujien asuttamiseen. Erityisesti tukiasumiseen tarkoitettujen rakennusten tekemistä ja kunnostamista on tuettu PAAVO-ohjelmakausien aikana. Tukiasumisyksikössä on usein omat asumista rajoittavat sääntönsä, kuten esimerkiksi vaatimus päihteettömyydestä tai tietynlaiset rajoitukset koskien talon ulkopuolisten vierailuja. Tukiasumisyksikköjen koot vaihtelevat Suomessa muutaman asunnon keskittymistä reilun sadan asunnon kokonaisuuksiin. Henkilökunta on paikalla ja/tai asiakkaan tavoitettavissa yleensä ainakin arkena virka-aikaan. Henkilökunnan mitoitus ja paikalla olo riippuu palvelun muodosta, eli siitä onko kyseessä tukiasuminen, palveluasuminen vai tehostettu palveluasuminen. Mikäli asiakas osoittaa tukiasumisyksikössä itsenäistä selviytymistä, eikä henkilökunnan mielestä tarvitse päivittäistä tukea asumiseensa, aletaan suunnitella asiakkaan muuttoa tuetun asumisen palveluihin.

3) Tuetun asumisen palvelut järjestetään asiakkaan asuntoon. Palvelut räätälöidään ja viedään asiakkaan kotiin hänen tarpeidensa mukaisesti. Asunnossa saatetaan käydä esimerkiksi kerran tai kaksi kuukaudessa tai monta kertaa viikossa. Tutkimukseni haastateltavat sijoittuvat asumispalveluiden jaottelussa tuetun asumisen palveluihin. Nämä asunnot ovat useimmiten tavallisia kerrostaloasuntoja joko osake- tai vuokrataloissa. Asunto voi olla asumispalvelun tuottajan omistuksessa tai asiakas voi olla itse asunnossa vuokrasuhteessa tai omistajana. Raha-automaattiyhdistys RAY on tukenut pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi joitain asumispalveluntuottajia tällaisten asuntojen hankkimisessa. Mikäli asiakas asuu palveluntuottajan omistamassa asunnossa, joutuu tämä tuen päättymisen yhteydessä hankkimaan itselleen toisen asunnon. Tuetun asumisen palveluissa kotiin vietävän asumisen tuen määrittelen Riitta Granfeltin mukaan asumissosiaaliseksi työksi, joka voidaan *”ymmärtää kuntouttavana ja ennalta ehkäisevänä työnä, joka kohdistuu paitsi yksilöön myös hänen sosiaalisen ympäristöönsä ja sosiaalisiin suhteisiin”* (Granfelt 2013a, 222).

Useat asumispalvelut ovat jonkinlainen sekoitus edellä esitellyistä asumispalvelumuodoista ja niiden sisällöt vaihtelevat palvelukohtaisesti. Asumisyksikössä saattaa olla esimerkiksi matalan kynnyksen mallilla toimiva asumispäivystys ja sen lisäksi myös vuokrasuhteisia tukiasuntoja. Osassa tukiasumisyksiköistä asiakkaalle asetetaan etenemisen ja kuntoutumisen tavoite, kun taas toisissa yksiköissä asuminen perustuu lähinnä vuokrasuhteeseen, eikä asukkaalle aseteta velvoitetta palveluista etenemiseen. Asiakaskohtaisesti palveluissa eteneminen voi tapahtua portaittain ja joskus asumispäivystystyyppisestä asumispalvelusta saatetaan muuttaa suoraan omaan, tavalliseen asuntoon. Asumisen portaalkomallin juuret ovat päihdehuollossa. (Haahtela 2013.) Asunto ensin -periaate korostaa asunnottomien haja-asuttamista erilaisten asumisyksikkömuotoisten ratkaisujen sijasta. Periaatteen soveltaminen on Suomessa ollut vielä toistaiseksi melko maltillisessa kokeilu- ja kehittämisvaiheessa.

2.2 Asunnottomuuden ja rikosseuraamustaustan muodostama yhteiskunnallinen huono-osaisuuden yhtälö

Tutkimuksessani tarkoitan asunnottomalla sellaista henkilöä, joka on vailla vakinaista asuntoa ja asuu tilapäisesti sukulaisten tai tuttavien luona tai laitoksessa,¹ asuntolassa tai muussa asumispalvelussa ilman vuokrasuhdetta tai joutuu asunnon puutteen vuoksi viettämään aikansa ulkona, kaduilla tai porras-

¹ Pois lukien vankilat. Vankilassa asunnottomina olevia ei enää nykyään lasketa asunnottomiksi.

käytävissä. Pitkäaikaisasunnottomalla tarkoitan henkilöä, jonka asunnottomuus on pitkittynyt tai uhkaa pitkittyä sosiaalisten tai terveydellisten syiden vuoksi yli vuoden mittaiseksi tai asunnottomuutta on esiintynyt toistuvasti viimeisen kolmen vuoden aikana. (Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus 2013; Kostiainen & Laakso 2013, 28.) Rikosseuraamustautaisesta tutkimuksessa puhuttaessa tarkoitetaan henkilöä, joka on lain rikkomisen johdosta tuomittu rikoslain mukaiseen seuraamukseen, kuten sakkoon, vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun. Käytän siis rikollisuuden legaalista määritelmää. (Laine 2014, 35.)

Vuonna 2006 (Näkki 2006) tehdyn selvityksen mukaan vankilasta vapautuneista asunnottomia tai asuntoloissa tai kavereiden luona asuvia oli yhteensä 36 % eli reilu kolmannes. Sakkovangeista noin puolet oli ollut asunnottomana ennen vankilaan joutumistaan. Rikosseuraamusviraston (2016) mukaan asunnottomana avo- tai suljetusta laitoksesta vapautuvien määrä näyttää kuitenkin olevan laskussa. Vuonna 2015 tehtyjen vapauttamissuunnitelmien perusteella vapautuvista yhteensä 25 % kohdalla oli tarve järjestää asunto. Toisaalta vapauttamissuunnitelma tehtiin samana vuonna vain 71 %:lle vuoden aikana vapautuvista vangeista. (Mt.) Asunnottomien ja lainrikkokojen parissa Suomessa tutkimustyötä vuosia tehneen Riitta Granfeltin (2003) mukaan vailla asuntoa vapautuvien vankien huono-osaisuus on moninkertaista ja usein hyvin kasautunutta. Asunnottomuus puolestaan korreloi usein voimakkaasti erilaisten tulonsiirtojen varassa elämiseen, vankilakertaisuuteen sekä huume- ja päihdeongelmaan. (Mt.) Tässä tutkimuksessa haastateltujen henkilöiden näkemykset siitä, kuinka paljon vankilassaoloaikana oli saatu tukea tai apua asunnon hankintaan vaihtelivat, mutta yhteistä kaikille oli se, että asunnon saaminen tavallisilta asuntomarkkinoilta oli usein osoittautunut haastavaksi tai jopa mahdottomaksi.

Granfeltin (2003; 2015) haastatteleminen vankien tai vankilataustaisten ihmisten tarinoissa kuvataan usein asunnottomuuden, köyhyys, työttömyyden sekä rikkoutuneiden ihmissuhteiden ja päihteiden käytön kyllästämää elämää, jossa syrjäytyneisyys suhteessa yhteiskuntaan rakentuu monella elämän eri osalla alueella. Laitosväestön (mukaan lukien vankilat) ulkopuolisen suomalaisen väestön huono-osaisuuden ydin on paikannettavissa pitkäaikaisasunnottomiin (Saari 2015, 22). Vuonna 2006 (Lintonen & Joukamaa 2013, 75) tehdyn vankitutkimuksen perusteella yli yhdeksällä kymmenestä vangista todettiin jokin elämän aikainen mielenterveyden häiriö ja tutkimushetkellä kolmella neljästä oli diagnosoitu jokin psykiatrinen sairaus. Lähes kaikkien suomalaisten vankien on todettu käyttävän päihteitä haitallisesti tai hyvin haitallisesti. (Mt.) Oikeuspsykiatrian potilaista ja vangeista puhuttaessa Saari (2015, 25) käyttää määritelmää *”äärimmäinen huono-osaisuus”*. Siviiliin palaamisessa ja rikollisesta elämäntavasta irrottautumisessa nämä henkilöt tarvitsevat yhteiskunnan tukea esimerkiksi asunnon hankkimisessa.

Vangeilla on usein asumishistoriassaan asunnon menetyksiä, vuokravelkoja tai muita uuden asunnon saamista hankaloittavia tekijöitä, kuten asumishäiriöitä tai luottotietojen menettämistä. Osalla ei ole ollut omaa asuntoa koskaan. (Granfelt 2003, 36-37.) Asunnottomuutta voidaan lähestyä huono-osaisuutena ja asunnon puuttumista ”hyvinvointivajeena”: mahdollisuutena, jota henkilöllä ei ole (Kainulainen & Saari 2013, 22). Jokaisen tähän tutkimukseen haastatellun henkilön kohdalla asunnon saaminen oli ollut erittäin hankalaa menneisyyden asumishistorian ja/tai luottotietojen menettämisen vuoksi. Tilanteeseen vaikutti myös rahan puute, muutenhan heillä olisi ollut asunnon hankkimiseen aivan toisenlaiset edellytykset. Rikosseuraamustautaiset asunnottomat ovat omanlaisensa asunnottomien joukko. Heille sopeutuminen ja motivoituminen tuetun asumisen yhteisöihin vapausrangaistuksen kärsimisen jälkeen voi olla erityisen hankalaa, verrattuna esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmisiin asunnottomiin. Huumeriippuvaisten vankien asuttaminen nähdään erityisen haastavana, koska päihderiippuvuus tuo mukanaan lojaliteetin ja riippuvuuden myös rikollista alakulttuuria kohtaan. (Lehtonen & Salonen 2008, 33.) Toisaalta myös huumeriippuvaisten kanssa voidaan tehdä onnistuneesti asumissosiaalista työtä, kuten esimerkiksi Tampereella A-klinikkasäätiön Völjy-hanke osoittaa. Kyse on siis myös tulokulmasta: pyritäänkö ensisijaisesti asumisen onnistumisen turvaamiseen vai rikollisuuden ja päihteettömyyden lopettamiseen?

Tulevaisuuden näkymiä vankilasta vapautumisen yhteydessä?

Vankilasta vapautumisen yhteydessä muiden vankilasta vapautuneiden joukkoon asumisyksikköön muuttaminen ei välttämättä vastaa siviiliin pääsevän henkilön käsitystä vapaudesta. Toisaalta erityisesti tavoitteellisesti päihteettömyyteen pyrkiville rikosseuraamustautaisille asunnottomille kuntouttava yhteisöasuminen voi olla toimiva vaihtoehto. ”*Tavallinen kerrostaloasunto*” vaikuttaisi kuitenkin olevan sitä, mitä useimmat asunnottomana vapautuvat vangit itselleen toivovat. (Granfelt 2013a, 217.) Tulevaisuuteensa kohdistuvassa ajattelussaan vangit vaikuttavat muuta väestöä lyhytjänteisemmiltä. Siviiliin saatetaan palata hyvin pienin odotuksin ja ajatellen, ettei omaan elämänkulkuun voida juurikaan itse vaikuttaa. Vapautuvalle vangille sana ”tulevaisuus” voi merkitä viikkoa tai kahta elämässä eteenpäin. Vankilassa tehtyihin vapauttamissuunnitelmiin ei välttämättä suhtauduta kovinkaan optimistisesti, jos aiempi kokemus on tuottanut epäonnistumisia suhteessa rikollisen elämäntavan muuttamiseen. Vuosien kuluessa kaventuneet valinnanmahdollisuudet ja vankilavuosien aikainen laitostuminen sekä nopeasti kehittyvästä yhteiskunnasta vieraantuminen eivät juurikaan edesauta yhteiskuntaan vankeuden jälkeen sopeutumisessa. Yhteiskuntakelpoiseksi kansalaiseksi vankeustuomion jälkeen siirtyminen koetaan vankien keskuudessa huomattavasti haastavammaksi, kuin paluu rikoksia tekevien ja rikostaustan hyväksyvien kavereiden pariin palaaminen. (Kyngäs 2000.)

Rikoskierteestä irtautumiseen motivoituneiden rikosseuraamustaustaisten asunnottomien parissa on tehtävä työtä kodin saamiseksi ja sen säilyttämiseksi, jottei rikollisen elämäntavan jatkaminen muodostu ainoaksi varteenotettavaksi vaihtoehdoksi vankilasta vapautumisen jälkeen. Auttamistyössä asiakkaisiin kohdistuvat tabut tuottavat kuitenkin erilaisia eettisiä ja moraalisia jännitteitä tähän työhön. (Pohjola 2009, 74–107; Granfelt 2003, 7.) Lainrikkojen kokemukset kohtaamisesta auttamistyön ammattilaisten kanssa muodostavat Valokiven (2004) mukaan jatkumon, jonka ääripäinä ovat toisaalla aktiivinen toiminta ja yhteistyö työntekijöiden kanssa ja toisaalla palveluista vetäytyminen ja irtisanoutuminen. Palvelujen piiriin ja asiakkuuteen hakeudutaan silloin, kun palvelusta katsotaan olevan jotain hyötyä itselle, mutta toisaalta sieltä myös herkästi lähdetään, mikäli esimerkiksi vuorovaikutuksen työntekijän kanssa ei koeta toimivan. (Mt., 129.)

Useita kriminologian alan julkaisuja tehnyt Matti Laine kirjoitti rikollisten resosialisoinnin mahdollisuuksia kartoittavassa tutkimuksessaan jo vuonna 1988: *”Asuntola opettaa asuntola-asumiseen, ei mihinkään muuhun... asumispalvelujen kehittämistyössä keskeinen periaate tulisi olla pyrkimys kohti normaalisuutta”*. (Laine 1988, 51–59.) Myös moni haastateltavistani kritisoi kovin sanoin erilaisia keskitettyjä ja/tai yhteisömuotoisia asumisratkaisuja. Yli puolella haastateltavista ei ollut kertomansa mukaan kokemuksia muista kuin tutkittavasta asumispalvelusta, ja he kuvasivat tukiasumisyksiköitä varsin epähoukuttelevina tai paikkoina, joihin ”joudutaan”. Tämä on yksi syy, mikseivät he olleet hakeutuneet vuosiakaan kestäneiden asunnottomuusjaksojen aikana tällaisiin palveluihin (ks. aiheesta tarkemmin luku 6).

2.3 Positiivinen kriminologia ja desistanssi-prosessi – rikoskierteestä irtautumista edistävien tekijöiden tutkimus

Käsillä olevan tutkimuksen teoreettinen viitekehys sijoittuu vahvimmin asunnottomuustutkimuksen ja marginalisaatiokysymysten kenttään. Edellisillä on yhtymäkohtia myös kriminologiaan, mikä tulee näkyväksi tässä tutkimuksessa. Kriminologinen tutkimus ja erilaiset rikollisuutta ja rikollista elämäntapaa tarkastelevat tai selittävät teoriat ovat valtava kenttä ja niiden kattava esitleminen laajentaisi lisensiaatintutkimustani liikaa. Kriminologia on tieteenä syntynyt 1800-luvulla muun tieteellisen kehityksen mukana. Sanotaan, että itse rikollisuutta erillisenä sosiaalisena ongelmana ei tunnustettu ennen 1700-lukua ja ennen tätä kaikkia poikkeaviksi määriteltyjä, kuten mielisairaita, rikollisia ja kehitysvammaisia kohdeltiin samalla tavalla: sulkemalla laitokseen. Kriminologiatieteen synnyn myötä rikollisuutta on tutkittu ja selitetty erilaisilla tavoilla, kuten esimerkiksi pään

(kallon) muodolla, persoonan ristiriitaisuuksilla ja sosiaalisilla ympäristötekijöillä. (Laine 2014, 54–73.) Nykykriminologiassa frenologia eli ”kallonmuoto-oppi” on jo saanut väistyä ja selityksiä haetaan esimerkiksi biososiaalisten tai oppimisteorioiden kautta sekä heikon sosiaalisen aseman tai heikon yhteiskunnallisen sosiaalisen kontrollin kautta (Kivivuori 2013).

Rikollisuudesta irrottautumisesta ja luopumisesta puhuttaessa käytetään käsitettä desistanssi. Desistanssi (desistance) on positiiviseen kriminologiaan linkittyvä termi, joka tarkoittaa rikosten tekemisen lopettamista. Positiivisessa kriminologiassa etsitään ja tutkitaan sellaisia tekijöitä, joiden avulla yksilön on mahdollista saavuttaa eheyden tunne ja esimerkiksi kestää paremmin ahdistusta erilaisissa riski- ja stressitilanteissa. (Laine 2011.) Positiivinen kriminologia ei ole oma kriminologinen teorianensa. Se on laaja lähestymistapa, jossa yhdistyvät sellaiset mallit ja teorit, joissa tuotetaan ja tutkitaan sellaisia yksilön elämässä positiivisesti koettuja muutoksia, jotka etäännyttävät häntä rikollisuudesta (Ronel & Elisha 2011, 306–307). Lähestymistapa on erilainen suhteessa perinteisiin kriminologisiin teorioihin ja tutkimuksiin, joissa on lähinnä keskitytty selittämään ja määrittelemään poikkeavuutta ja rikollisuutta tai näihin johtavia tekijöitä. Positiivisen kriminologian mukaan olisi tarvetta tehdä enemmän ”hyväksymisen sosiologiaa” (sociology of acceptance), tutkia siis enemmän yhteiskunnassa kiinnipitäviä kuin sieltä ulossulkevia, syrjäyttäviä tekijöitä. Positiiviseen kriminologiaan linkittyvässä desistanssi-tutkimuksessa pyritään ymmärtämään sitä, miksi ja miten siirtyminen ja muutos rikollisesta elämäntavasta normaaliin tapahtuu. Esimerkiksi erilaisilla terapia- ja kognitiivisia taitoja kehittäville menetelmillä (Good Life Model) on kyetty vähentämään uusintarikollisuutta. (Laine 2011; Ronel & Elisha 2011.) Voisi kuvitella, että asumistaitojen opetteleminen tavanomaisessa asuinympäristössä tukee erilaisten kognitiivisten taitojen kehittymistä.

Desistanssi voidaan määritellä elämän kulun prosessina, jossa yksilö jää pois tietyn tyyppisistä tapahtumista, rikosten tekemisestä. Desistanssi jaetaan kahteen eri vaiheeseen, primaari- ja sekundaaridesistanssiin, joista jälkimmäinen on ajan myötä syntyvä, uuteen ei-rikoksentekijän-identiteettiin liittyvä pysyvämpi tila. Primaaridesistanssi tarkoittaa taukoa rikosten tekemisessä. (Viikki-Ripatti 2011, 199.) On olemassa vaihtelevia näkemyksiä siitä, kuinka tietoinen prosessi desistanssiin liittyvä identiteetin muutos on (McNeill & Weaver 2010, ref. Bottoms et al. 2004; Maruna & Farrall 2004). Desistanssiprosessista tehtiin kriminologian alueella suhteellisen vähän tutkimusta, kunnes 1970- ja 1980-luvuilla rikosten tekemisen lopettamisen syihin alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Rikollisen ja entisen rikollisen eli vanhan ja sekundaaridesistanssissa syntyvän uuden

identiteetin välistä prosessia ja eroa on tutkittu esimerkiksi eksistentiaalisen sosiologian teoreettisessa viitekehityksessä. (Farrall & Calverley 2006.) Riitta Granfeltin mukaan (2013, 213–214) desistanssi on:

”edestakaista liikettä sisältävä prosessi, joka koostuu sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vuorovaikutuksesta... Prosessin etenemiselle ovat kriittisiä ne subjektiiviset merkitykset, joita rikollisuudesta irrottautumista yrittävä antaa elämänsä tapahtumille” (mt.).

Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään esimerkiksi sitä, minkälaisia merkityksiä asunnolle tavanomaisessa asuinympäristössä annetaan suhteessa desistanssiprosessiin. Desistanssiprosessia tukevia tekijöitä on tutkimusten perusteella nähty olevan esimerkiksi työllistyminen, tärkeän parisuhteen muodostuminen tai vanhemmaksi tuleminen. Edellä luetelluista tekijöistä mikään ei suoraviivaisesti selitä rikoksista irtaantumista, mutta niillä on tietyn edellytyksin havaittu olevan yhteys siihen. Esimerkiksi työllistymisen on havaittu vaikuttavan yli 26-vuotiaiden rikosten tekemisestä irtaantumiseen. Pelkkä parisuhde ei myöskään ole selittävä tekijä, vaan parisuhteen laadulla on merkitystä. (Uggen 2000; Leibrich 1993; West 1982; Mischkowitz 1994.) Muita desistanssiprosessia tukevia tekijöitä ovat esimerkiksi paikkakunnan vaihtaminen (Osborn 1980), rikollisesta kaveripiiristä erkaantuminen (Cromwell et al. 1991), muutokset identiteetissä (Shover 1983; Meisenhelder 1982; Maruna 1997, 2000; Burnett 1992) sekä menneisyyden tekoihin liittyvä häpeän tunne (Leibrich 1993). Desistanssissa keskeistä on se, että yksilö saa kokea onnistumisen tunteita ja tätä kautta kehittää myönteistä minäkuvaa ja identiteettiä. (Farrall & Calverley 2006; Laine 2011.) Tutkimuseni yksi keskeinen hypoteesi on, että asunto ja asumisen onnistuminen tavanomaisessa ympäristössä voi tukea myönteisen identiteetin kehittymistä. Tavanomaisella ympäristöllä viitataan tutkitavan asumispalvelun eroon esimerkiksi yksikkömuotoisessa asumispalvelussa eli tukiasumisyksikössä asumiseen.

2.4 Asunnottomuustutkimussuuntausten esittelyä

Tässä luvussa esitellään valikoiden joitain sellaisia asunnottomuustutkimuksia ja -suuntauksia, joilla on yhtymäkohtia käsillä olevaan tutkimukseen. Tutkimuskatsauksessa ei esitellä kaikkia asunnottomuustutkimussuuntauksia eikä pohdita eri suuntausten välisiä eroja.

Erilaisia asunnottomuustutkimuksen suuntauksia 1970–2000-luvuilla

Teoksessaan *Asunnottomuuden monet kasvot* (2008) Leena Lehtonen ja Jari Salonen esittelevät suomalaisen asunnottomuustutkimuksen kulkua. Sotien jälkeisen kaupunkeihin kohdistuvan muuttoryntäyksen myötä asuntojen puute

kaupungeissa kosketti useita. Ilkka Taipaleen (1982) ja Lasse Murron (1978) väitöskirjoissa asunnottomuutta tutkitaan rakenteellisena ilmiönä. 1990-luvulle tultaessa alettiin asunnottomuuden ja asunnottomuutta aiheuttaneiden syiden sijaan kiinnostua enemmän siitä, kuinka asunnottomuus yhteiskunnallisena ongelmana ymmärretään ja miten siitä puhutaan eli sosiaalisten ongelmien konstruoinnista. Arja Jokista ja Kirsi Juhilaa (1991) voidaan pitää tämän 90-luvun tutkimusaallon edelläkävijöinä ja suunnannäyttäjinä Suomessa tutkimuksellaan *"Pohjimmaiset asuntomarkkinat"*. Rakenteellisten tulkintojen sijaan keskeisiksi kysymyksiksi määrittyivät esimerkiksi, ovatko niin sanotut normaalin asumisen taidot sellaisia, joita kaikilla on, vai pitäisikö yleisesti ottaen olla tarjolla myös toisenlaisia, erityisryhmille suunnattuna asumismuotoja. (Lehtonen & Salonen 2008.)

Määritelmällään "pohjimmaiset asuntomarkkinat" Jokinen ja Juhila (1991) tarkoittivat sellaisia viranomaisten kontrolloimia asumismuotoja, joissa asukkailla ei ole suurta toivoa asumistason kohentumisesta. Tällaisiksi paikoiksi he määrittivät esimerkiksi asuntolat, tukiasunnot, laitokset, asunnottomuus ja huonokuntoiset vuokra-asunnot. Tutkimuksessaan he paikansivat asunto- ja sosiaaliviranomaisten asunnottomia koskevasta viranomaiskielestä diskurssit, jotka he nimesivät toivottomuus- ja kuntoutusdiskursseiksi. Luonteenomaista näille diskursseille oli se, että molemmissa asunnottomuutta selittävänä tekijänä nähtiin yksilön ominaisuudet. Vaikka kuntoutusdiskurssi kuulostaa äkkiseltään positiiviselta, on sen taustalla kuitenkin ajatus siitä, että kuntoutus nojaa asiantuntijoiden toteuttamaan diagnosointiin. Jokisen ja Juhilan mukaan (mt.) voimakkaasti asiakasta leimaavilla ja asiakkaalta oman elämänsä asiantuntijuuden vievillä viranomaisten puheenvuoroilla voi olla yksilön identiteettiä lamaannuttavia vaikutuksia. (Jokinen & Juhila 1991; 1996a; 1996b.)

Naisten asunnottomuutta (1998) ja myös lainrikkojien asunnottomuutta (2003) tutkinut Riitta Granfelt toi asunnottomuustutkimukseen kodittomuuden käsitteen, jolloin asunnottomuus sai muitakin merkityksiä kuin omien seinien puuttumisen. Kodittomuutena asunnottomuutta tarkasteltiin yksilön kokemuksena. Erilaisten subjektiivisten, yksilön elämäntapahtumilleen antamien merkitysten, asunnottomuuden ja asumisen välisiä yhteyksiä ovat tutkineet Yhdysvalloissa esimerkiksi Burlingham et al. (2010). Heidän tutkimuksensa kohdistui pitkäaikaisasunnottomien naisten elämäkokemuksilleen antamiinsa merkityksiin suhteessa asumisen, asunnottomuuden ja päihteidenkäytön välisiin yhteyksiin (mt.). Suomessa asunnottomuuden ja asumisen merkitysten tutkimusta on tehnyt viime aikoina esimerkiksi Jenna Syrjälä, joka sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan (2015) tutki diskurssianalyysin keinoin asunnottomuutta kokeneiden miesten tukiasumiselle antamia merkityksiä.

David Clapman (2005) on tutkinut asumista ja asunnottomuutta asumispolun (housing pathway) käsitteen avulla. Kuten Granfeltin kodittomuus, myös Clap-

manin asumispolku-käsitteen sisältö ohjaa ihmisten tuottamien merkitysten tutkimiseen. Asumispolku tai asumisen polku viittaa niihin erilaisiin asumisen paikkoihin, asumismuotoihin ja -muotojen muuttumisiin, joihin ja joiden kautta yksilö elämänsä aikana kulkee. Tämä polku on Clapmanin mukaan yhteydessä erilaisiin elämänmuutoksiin, kuten naimisiin menoon, työpaikkaan tai sen vaihtumiseen, lasten saamiseen ja ikääntymiseen. Asumispolun varrella yksilöt tekevät valintoja niiden mahdollisuuksien puitteissa, joita heille yleisesti ottaen on tarjolla. (Mt., 1–2; Granfelt 1998.) 2000-luvulle tultaessa asunnottomuustutkimus on painottunut arviointitutkimuksen suuntaan, ja erityisesti erilaisten projektien ja asumispalvelukokonaisuuksien arviointiin. (Lehtonen & Salonen 2008, 17–19.) Arviointitutkimusta ovat tehneet Euroopassa esimerkiksi Johnsen & Teixeira (2010), jotka tutkivat erilaisten asumispalvelumallien soveltuvuutta erilaisia palvelutarpeita omaavien asunnottomien asuttamisessa.

Näkökulmia asunnottomuuden syihin

Asunnottomuustutkimus Suomessa ja Euroopassa on ollut perinteisesti joko laadullista tai poikkileikkausaineistoihin perustuvaa. Poikkileikkausaineistot korostavat Kostiaisen ja Laakson (2013) mukaan asunnottomien ongelmaisuutta, koska niiden avulla saavutetaan parhaiten pitkäaikaisasunnottomat. Poikkileikkausaineistolla ei kuitenkaan tavoiteta sellaisia asunnottomia tai pitkäaikaisasunnottomia, jotka eivät tilastointiajankohtana ole tiettyjen palvelujen piirissä tai kunnan vuokra-asuntojonossa. Suomessa eri kunnissa asunnottomuuslaskennat suoritetaan lisäksi eri tavoin, ainakin osittain. Näiden poikkileikkausaineistojen avulla tehdään esimerkiksi vuosittaiset valtakunnalliset asunnottomuuslaskennat. Asunnottomuuteen johtavia syitä tai riskitekijöitä voidaan tarkastella yksilö- tai yhteiskunnan tasolla. Swärd & Rundquist (2000; suom. Kostiaisen & Laakso 2013) ovat tehneet jaottelun asunnottomuuden tarkastelusta joko yksilö- tai yhteiskuntakeskeisen näkökulmasta (taulukko 1):

Taulukko 1. Asunnottomuuden tarkastelu yksilö- tai yhteiskuntakeskeisen näkökyksen kautta (mt).

	Yksilökeskeinen näkemys	Yhteiskuntakeskeinen näkemys
Fokus	Asunnottomat	Asunnottomuus sosiaalisena ja/tai asuntopoliittisena ongelmana
Ongelman luonne	Yksilöllinen poikkeavuus	Vajavaiset oikeudet, asunto-ongelma
Ongelman laajuus	Rajattu ongelma, koskee vain muutamia harvoja	Suurempia ryhmiä koskettava riski
Ratkaisut	Valikoivia, tarveharkintaisia	Universaaleja, kaikkien oikeus asuntoon

Yksilökeskeinen näkemys, josta Riitta Granfelt käyttää nimitystä psykososiaalinen lähestymistapa (Granfelt 1998, 50), kiinnittää huomion asunnottomiin itseensä ja tarkemmin ottaen heidän kokemuksiinsa, ääneensä sekä asunnottomuudelle antamiin merkityksiinsä. (Mt., ref. Timmer et al. 1994; Daly 1996.) Yksilötasolla asunnottomuuteen johtavia riskitekijöitä ovat esimerkiksi avio- ja avoerot ja nuorilla epäonnistumiset itsenäistymisprosessissa. Yhteiskuntakeskeinen eli rakenteellinen näkemys asunnottomuuteen korostaa asunnottomuuden yhteiskuntapoliittista luonnetta. Tällöin asunnottomuuden nähdään johtuvan esimerkiksi asuntopoliittikan vääristymistä ja yhteiskunnallisen tulonjaon epäoikeudenmukaisuudesta. Tässä lähestymistavassa asunnottomuuden syy paikantuu erilaisen yhteiskunnallisten rakenteiden tuottamiin kehityskulkuihin, jotka tuottavat köyhyyttä. Asunnottomuuden syitä yhteiskunnan tasolla ovat esimerkiksi kohtuuhintaisten asuntojen, sekä yhteiskunnallisen tuen ja sosiaalisten ongelmien ehkäisyn riittämättömyys. Myös mielenterveys- ja päihdepalveluiden puute tai ihmisten näiden palveluiden ulkopuolelle jääminen lisäävät asunnottomuuden riskiä. (Kostiainen & Laakso 2013.)

Asunto ensin -periaatteen tutkimus

Asunto ensin -periaatteen käytännön sovellutusten tutkiminen on 2000-luvulle tultaessa ollut asunnottomuustutkimuksen ydintä Suomessa ja myös muualla (ks. esimerkiksi Pleace 2013; Bengtsson 2001; Fitzpatrick et al. 2009; Padgett et al. 2006; Tsemberis 2010). Suomen Akatemia myönsi vuosille 2011–2015 rahoituksen Tampereen yliopiston koordinoimaan tutkimushankkeeseen, jossa osana Asumisen tulevaisuus -tutkimusohjelmaa tutkittiin pitkäaikaisasunnottomuutta ja Asunto ensin -periaatteen soveltamista Suomessa (Tampereen yliopisto 2014). Tutkimushankkeen osatuotoksina on julkaistu useita eri julkaisuja (ks. esim. Juhila et al. 2015; Nousiainen 2015; Raitakari & Günther 2015; Kettunen 2013), muun muassa Riikka Haahtelan ja Riitta Granfeltin artikkelit Hyvärin ja Kainulaisen (2013) toimittamassa teoksessa *Paikka asua ja elää – Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*. Samassa teoksessa PAAVO I -kauden ohjelmajohtaja Juha Kaakinen esittelee ensimmäisen suomalaisen Asunto ensin -periaatteen määrittelyn, jonka mukaan:

”sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien ratkaiseminen ei ole edellytyksenä asumisen järjestämiselle, vaan asunto on edellytys, joka mahdollistaa myös asunnottomana olleen henkilön muiden ongelmien ratkaisemisen” (mt., 16).

Asunto ensin -periaate juontaa juurensa amerikkalaisen psykiatrin Sam Tsemberiksen kehittämään Pathways to Housing -malliin (ks. esim. Tsemberis 2010).

Malli on alun perin suunniteltu New Yorkin kaduilla majoittuvien mielenterveysongelmaisten asunnottomien asuttamiseksi. Malli rakentuu seuraavan kahdeksan periaatteen varaan:

- asunto on ihmisen perusoikeus
- kaikkiin asumispalvelun asiakkaisiin suhtaudutaan kunnioituksella ja myötätunneksella
- asiakkaiden kanssa sitoudutaan työskentelemään niin pitkään kuin on tarpeen
- asunnot ovat itsenäisiä ja hajasijoitettuja
- asuminen ja palvelut ovat erillisiä toisistaan
- (asiakkaan) kuluttajan valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus
- kuntoutusorientaatio
- haittojen vähentäminen (mt.)

Malli on herättänyt runsaasti keskustelua asunnottomuustutkijoiden keskuudessa ja kritiikkiä sen toteutumisen mahdollisuuksista on tullut esimerkiksi Euroopasta ja Australiasta. Keskustelua käydään esimerkiksi siitä, mitkä ovat niitä erityisiä asunnottomien kohderyhmiä, jotka parhaiten hyötyvät mallin soveltamisesta (ks. esimerkiksi Kertesz & Weiner 2009; Lipton et al. 2000; Tsemberis & Eisenberg 2000). Vaikka malli herättääkin keskustelua, ovat tutkijat olleet melko yksimielisiä siitä, että mallin toimivuus voidaan varmistaa kohdentamalla siihen riittävästi resursseja ja soveltamalla sitä huomioiden paikalliset olosuhteet. (Hyväri & Kainulainen 2013.)

Lisensiaatintutkimuksen paikantuminen asunnottomuustutkimuksen kentässä

Tutkimukseni edustaa asunnottomuustutkimuskentässä sellaista suuntausta, jossa tutkitaan asunnon saamia merkityksiä asunnottomuutta kokeneen ihmisen elämässä. Näitä merkityksiä lähestytään kysymällä, minkälaisia tarinoita rikosseuraamustaustaiset asunnottomuutta kokeneet henkilöt tuottavat suhteessa erilaisiin yhteiskunnallisiin toimija-asemiinsa, haastateltavien tapauksessa marginaaliseen tai tavanomaiseen² yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Tutki-

2 Tavanomaisella tässä tarkoitetaan yhteiskunnallisesti tavallisempaa asemaa (entinen asunnoton, entinen rikollinen) suhteessa marginaalisiin asemiin (rikollinen, asunnoton).

mukassa kysytään myös sitä, minkälaisia merkityksiä haastateltavat antavat omalle asunnolle tavanomaisessa asuinympäristössä suhteessa rikoskierteestä irti pääsemiselle. Tutkimus tuottaa tärkeää ja ajankohtaista tietoa rikosseuraa-
mustaustaisille asunnottomille suunnattujen asumispalvelujen kehittämiseen ja suunnitteluun.

Kostiainen ja Laakso (2013, 30) toteavat, ettei yhteiskunnan rakenteellisilla tekijöillä ole pystytty aukottomasti selittämään sitä, miksi osa esimerkiksi köyhistä tai työttömistä ajautuu asunnottomaksi. Heidän mukaansa asunnottomuus onkin alettu viime vuosina ymmärtää

"tuloksena dynaamisesta vuorovaikutuksesta yksilön ominaisuuksien ja rakenteellisen muutoksen välillä: rakenteelliset tekijät luovat olosuhteet, joiden puitteissa asunnottomuutta esiintyy, jolloin yksilöt, joilla on henkilökohtaisia ongelmia, ovat haavoittuvaisempia yhteiskunnan ja talouden epäsuotuisille kehityskuluille" (mt.).

Kostiainen ja Laakson edellä oleva määritelmä kuvaa erinomaisesti haastattelemani rikosseuraamustaustaisille tarkoitetun asumispalvelun asiakkaiden tilannetta. Kun vankilasta vapautuva asunnoton ja luottotiedoton henkilö hakee asuntoa tavallisilta asuntomarkkinoilta, jää hän helposti ilman asuntoa juuri edellä luetelluista syistä: rikostaustan ja asunnottomuusstatuksen, sanalla sanoen yhteiskunnallisesti marginaalisen toimija-asemansa³ vuoksi. Näin käy erityisesti, jos asumishistoriassa on merkintöjä epäonnistumisista, kuten vuokrarästeistä tai hädöistä. Yhteiskunnan tasolla ongelma paikantuu kohtuuhintaisen asunton vähäisyyteen, jolloin asuntomarkkinoissa etulyöntiasemassa ovat asumishistorialtaan ja luottotiedoiltaan "puhtaat" henkilöt. Yksilön asumispolku (Clapman 2005) rakentuu yksilön menneisyydessä ja nykyisyydessä tekemistä valinnoista. Menneisyydessä tehdyt valinnat vaikuttavat siihen, millaiseksi polku tässä hetkessä muodostuu ja mitkä sen mahdolliset suunnat ovat. Polkua rakentavat myös erilaiset yhteiskunnalliset tosiasiat, kuten pula kohtuuhintaisista pienistä asunnoista.

Tutkimukseni edustaa näkemystä asunnottomuudesta yhteiskunnan ja yksilön välisenä vuorovaikutuksellisena jatkumona. Yhteiskunta luo rakenteen, jossa yksilö toimii. Tässä rakenteessa keskeisiä ovat ne vaihtoehdot ja edellytykset, joiden pohjalta yksilön on mahdollista toimia.⁴ Ajattelen, ettei laajaa yhteiskunnallista asunnottomuusongelmaa olisi, mikäli tarjolla olisi tarpeeksi kohtuuhintaisia

3 Yhteiskunnallisen toimija-aseman määrittelystä tarkemmin, ks. luku 3.

4 Yhteiskunnan ja yksilön välisestä vuorovaikutuksesta sekä yksilöiden erilaisista mahdollisuuksista osallistua yhteiskuntaan ks. esimerkiksi Giddens 1984; Bauman 1989.

asuntoja, joihin ihmisillä olisi mahdollisuus päästä asumaan menneisyyden virheistään huolimatta. Perustelen tätä ajatusta tarkemmin luvussa 3. Yhteiskunnallisesta näkemyksestä huolimatta on huomioitava kuitenkin myös se, että tutkimusjoukkoni koostuu tietynlaisessa yhteiskunnallisessa asemassa olevista ja erilaisin elämänhallinnallisin taidoin varustetuista yksilöistä: rikosseuraamus-taustaisista entisistä asunnottomista. Asunnottomuusongelma tuskin ratkeaa pelkästään kohtuuhintaisia asuntoja lisäämällä, vaan tarvitaan myös muita ratkaisuja. On esimerkiksi turvattava se, että ihminen kykenee asumaan, ettei asunnottomuus uusiudu ja tarvittaessa tuettava yksilön asumiseen ja elämänhallintaan liittyvää osaamista. On myös tunnustettava se tosiasia, etteivät kaikki kykene itsenäiseen, tavanomaiseen asumiseen.

Tutkimani asumispalvelu on yksi sellaisista PAAVO II -kauden toimenpiteistä, joka perustuu Asunto ensin -periaatteen noudattamiseen. Haastateltavani asuivat haastattelujen tekohetkellä vuokra-asunnossa, jossa he olivat vuokrasuhteessa joko asumispalvelutuottajan, yleishyödyllisen tai yksityisen vuokranantajan kanssa. Asumispalvelutuottaja teki asumissosiaalista työtä kaikkien haastateltavien kanssa, yhtä lukuun ottamatta. Hänen kohdallaan asumisen tuki oli jo päättynyt ja hän oli muuttanut palvelutuottajan omistamasta asunnosta vuokralle muualle. Haastateltavat olivat tulleet asumispalvelun piiriin eri väyliä: osa muista asumispalveluista, osa vankilasta, osa vapauteen valmennuksesta ja osa muusta asunnosta. Yhteiskunnan ja yksilön välistä dynamiikkaa ja yksilön asunnottomuudelle antamia merkityksiä kartoittavien tutkimusten välimaastossa lisensiaatintutkimus linkittyy myös osaksi Asunto ensin -periaatteen tutkimusta tarkastellessaan hajasijoittamisen mallilla asuvien ihmisten asumiselleen antamia merkityksiä.

III YHTEISKUNNALLINEN TOIMIJA-ASEMA JA LEIMATTU IDENTITEETTI TUTKIMUK- SEN TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

Tutkimukseni kiinnittyy sellaisiin sosiaalista konstruktionismia edustaviin teorioihin, joissa todellisuuden katsotaan rakentuvan ihmisille merkitysvälitteisesti. Sosiaalinen konstruktionismi on teoreettis-metodologinen viitekehys, jonka mukaan emme voi *"kohdata tutkimamme todellisuutta puhtaana, vaan aina jostain näkökulmasta merkityksellistettynä"* (Gergen 1994, 72; Burr 1995, 1–8; ref. Jokinen 1999, 38–39). Tässä luvussa taustoitetaan ja tarkastellaan lähemmin tutkimuksen teoreettiseksi viitekehykseksi muotoutuvia käsitteitä yhteiskunnallinen toimija-asema ja leimattu identiteetti. Aloitan luvun paikantamalla asunnottomuuden ja rikollisuuden teoreettisesti marginaalisuuden tutkimukseen. Jatkan jäsentämällä sitä, kuinka yksilö näkemykseni mukaan "tulee todeksi" suhteessa yhteiskuntaan. Tämän jälkeen esittelen yhteiskunnallisen toimija-aseman ja identiteettikäsitteen suhdetta ja kuvailen mitä identiteetillä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan ja mitä tarkoitetaan puhuttaessa leimatusta identiteetistä. Lopuksi esittelen tapoja, joilla yksilöiden on tutkimuksissa havaittu reagoivan leimattuun identiteettiin.

3.1 Asunnottomuuden ja rikollisuuden käsittäminen marginaalisuutena

Jokinen, Huttunen ja Kulmala (2004, 12–13) määrittelevät marginaalin tilalliseksi vertauskuvaksi *"sivussa tai reunalla olemisesta"*. Marginaalisuus on aina suhteessa keskukseen eli yleisesti normaalina pidettyyn. Suurin osalla ihmisistä asuu jossain, heillä on koti. Suurin osa ihmisistä ei kärsi rikosseuraamusta. Tässä mielessä asunnottomuus ja lainriikkoisuus on jotain sellaista, mikä poikkeaa tavallisesta, niin sanotusti normaalista eli keskuksesta. Suhteessa keskukseen se on erilaista ja marginaalista ⁵. Marginaalisuuden (marginal man) käsitteen otti ensimmäisen käyttöön 1900-luvun alussa Robert E. Park (1937), joka tarkoitti käsitteellä maahanmuuttajia. Park sai innoituksensa sosiologian klassikon Georg Simmelin muukalaisuuden käsitteestä. Simmel ajatteli muukalaisten olevan valtaväestöön nähden samanlaisia, mutta kuitenkin jollain oleellisella tapaa erilaisia.

5 Virallisten tilastojen mukaan suomalaisista asunnottomia oli vuonna 2014 noin 0,0013% (Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus; Tilastokeskus). Vieläkin pienempi tämä lukema on rikosseuraamustausten asunnottomien osalta.

Myös marginaalisuudessa voidaan katsoa olevan kyse juuri tästä: olemisesta lähellä ja yleisessä inhimillisessä yhtäläisyydessä, mutta kuitenkin sosiaalisesti etäällä. (Kekoni 2007, 43; Saari 2015, 16–17.)

Kyösti Raunio (2006) määrittelee marginaalisuuden jossain määrin pysyväksi tilaksi, jossa yksilöllä on käytettävissä riittämättömästi elämän hallitsemiseksi tarvittavia perusresursseja. Perusresurssina voidaan nähdä vaikkapa asunto. Marginaalisuuden käsitettä käytettäessä on muistettava, ettei toiseutta tulkita essentiaalisesti syrjässä olemisena, vaan se on sitä ainoastaan suhteessa keskukseen. (Jokinen et al. 2004; Raunio 2006, 54.) Käytän tutkimuksessani marginaalisuuden käsitettä, koska katson sen avulla parhaiten tavoittavani rikotaustaisten ja asunnottomien tietynlaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman. Ongelmana marginaalikeskusteluissa voidaan pitää sitä, että ihmisen syrjätilaa⁶ määritellään ulkoa päin. Tutkimuksessani lähestyn asiaa kuuntelemalla haastateltavien näkemyksiä omasta elämästään. Raunion mukaan marginaalisuus on vastentahtoinen tila (2006, 54). Itse näkisin, että marginaalinen elämäntapa voi olla myös itse valittu. Jokinen ja kumppanit (Jokinen et al. 2004) kritisoivat hyvinvointivaltion institutionaalisia tapoja, joissa marginaaliryhmiä nimetään, luokitellaan ja vedetään kohti keskusta. Tämän kaltaisen toiminnan kirjoittajat näkevät paradoksaalisesti tuottavan toiseutta. (Mt.)

Marginaalisuuden sisarkäsite on syrjäytyminen, jonka Kyösti Raunio (2006) määrittelee *”yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävien siteiden löyhyydeksi”*. Tällöin yksilön nähdään joutuneen *”yhteiskunnan keskeisten toiminnallisten areenoiden ulkopuolelle”*. Juho Saari (2015) määrittelee syrjäytymisen *”pitkäaikaiseen köyhyyteen ja huono-osaisuuteen johtavaksi prosessiksi”*. Tämä syrjäytymisen määritelmä tulee hyvin lähelle marginalisaation käsitettä. Marginalisaatio viittaa nimittäin juuri siihen prosessiin, jossa yksilö liikkuu aikaisemmin turvallisesta tilanteestaan puutteellisten resurssien tilaan, useimmiten siis huono-osaisuuteen. (Sipilä 1985, 73–75; Raunio 2006, 9–10, 54; Saari 2015, 103.) Syrjäytymisen käsitteen on nähty leimaavan yksilöä (Helne 2002; Raunio 2006, 53). Ajatus syrjäytymisestä tai syrjäytyneestä synnyttää helposti mielikuvan pysyvästä tilasta, jostain perustavanlaatuisesti yhteiskunnasta pois nyrjähtäneestä. Saaren käyttämänä syrjäytymisen käsite viittaa yhteiskunnan ja yksilön väliseen prosessiin, sosiaaliseen mekanismiin, ei yksilön olemukseen tai olemisen tapaan (Saari 2015, 103–104). Saari ei siis puhu syrjäytyneistä. Periaatteessa hänen

6 Tuula Helne on käsitellyt syrjäytymiskeskustelua ja sen sisältämää problematiikkaa väitöskirjassaan Syrjäytymisen yhteiskunta (2002). Helneen mukaan sana syrjäytyminen viittaa ajatukseen ”sosiaalisen hajoamisesta...osan irtoamiseen kokonaisuudesta...yhteisyydestä”. Syrjäytyneet pyritään sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön keinoin palauttamaan yhteisyyteen eli integroimaan heidät takaisin yhteiskuntaan. Helneen mukaan syrjäytymiskeskustelussa katse kiinnittyy liikaa reunoille, kun reunojen tutkimisen sijaan tulisi tarkastella keskusta, josta reunoilla joudutaan. (Helne 2009, 2–7.)

käyttämässään muodossa syrjäytymisen määritelmä sopisi tutkimukseeni, koska minua kiinnostavat haastateltavien kuvaukset itsestä myös ”heikkojen resurssien” reunalla olemisen ajalta, kuten myös vuorovaikutus yksilön ja yhteiskunnan välillä (mt.). Käsitteen ongelmallisuudesta ei kuitenkaan päästä (Helne 2002). Ajattelen marginaalisuuden käsitteen sopivan tutkimukseeni paremmin, koska minua kiinnostaa positiivisen kriminologian hengessä ja desistanssiprosessiin liittyen enemmän tie yhteiskunnan reunalta takaisin keskukseen päin, eivätkä niinkään yhteiskunnan reunalle johtaneet tekijät. Syrjäytyminen, marginaalisuus ja marginalisaatio eivät ole toistensa synonyymeja (Raunio 2006, 55). Ajattelen, että marginaalisuus on yhteiskunnalliseen asemaan liittyvää erilaisuutta suhteessa keskukseen eli tavanomaiseen. Rauniota (2006) mukaillen määrittelen marginaalisuuden tilaksi, jossa yksilöllä on riittämättömästi elämän hallitsemiseksi tarvittavia perusresursseja.

Sosiologisissa ja kriminologisissa teorioissa marginaalisesta elämäntyylistä käytetään usein termiä poikkeavuus (deviance): tarkemmin ottaen rikollisuuden ajatellaan olevan yksi poikkeavan käyttäytymisen muoto. Kuten marginaalisuus, myös poikkeavuus määrittyy aina suhteessa tavanomaiseen ja normaalina pidettyyn: poikkeavuus on ”epänormaalia”. On kuitenkin melko mahdotonta määritellä jotain, mikä olisi kaikissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa sekä eri aikoina normaalia tai epänormaalia, joten en käytä tätä terminologiaa tutkimuksessani. (Laine 2014, 19–21.) Arkaluontoisista asioista kirjoitettaessa on käsitteiden kanssa oltava tarkka ja sensitiivinen, mutta asioita on kuitenkin pystyttävä nimeämään (ks. esim. Pösö 2006). Olen tietoinen käyttämäni käsitteiden valasta. Kirsi Juhilan sanoin ”*olemme pääsemättömissä kategorisoinnista*” (Juhila 2004a, 21). Asunnottomien tai rikollisten ryhmään kuuluvina haastateltavani ovat olleet erilaisessa yhteiskunnallisessa olemisen tilassa suhteessa keskukseen. Yhteiskunnallisesti reunalle ja toisen asemaan asetetut eivät kuitenkaan läheskään aina itse henkilökohtaisesti koe toiseutta (Helne 2002, 34–35). Taru Kekoni kirjoittaa (2007) väitöskirjassaan ”*sosiaalisen todellisuuden rakentuvan marginaalissa toisin kuin valtavirrassa*”. Marginaalin tutkimus on tästä näkökulmasta hyvin mielenkiintoista. Kekoni (2007), viitaten Kuureen (1996), kuitenkin muistuttaa, ettei marginaalisuutta tule romantisoida. Romantisoinnin voi nähdä vastakohtana syrjäytymiskeskustelun tuottamalle patologisoinnille.

3.2 Marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-ase- ma rajattuna toimintaympäristönä

Tutkimukseni teoriapohja rakentuu sosiologian, sosiaalipsykologian ja sosiaalityön tieteen perinteistä, joissa korostuu yksilön ja yhteiskunnan keskinäissuhde: kumpaakaan ei ole olemassa ilman toista. Yksilöksi tuleminen edellyttää mo-

nimutkaistuvan yhteiskunnan jäsenyyttä. Modernin yhteiskunnan traditioista eriytymisen prosessi ⁷ tarkoittaa sitä, että yksilö joutuu tekemään valintoja ja järjestämään itse elämänsä, mutta kuitenkin erilaisten instituutioiden ja organisaatioiden ehdoilla ja säännöillä. Se, että vastuu valinnoista lankeaa yksilölle, tarkoittaa puolestaan sitä, että erilaiset yhteiskunnalliset kriisit aletaan ymmärtää yksilön riskeinä: modernin *”yhteiskunnan ja yksilön uusi välittömyys kääntää sosiaaliset ongelmat henkilökohtaisiksi riskeiksi”*. Kyntäjän (2004) mukaan esimerkiksi erilaiset organisaatiot reagoivat sosiaalisiin muutoksiin aiempaa herkemmin ja käyttävät lisäksi aiempaa systemaattisemmin sosiaalista elämää koskevaa tietoa. (Mt., 33–45.) Yhtenä esimerkkinä tästä voidaan käyttää sitä, että luottotiedottoman on kovin vaikeaa saada asuntoa nykypäivänä, koska erityisesti kasvukeskuksissa asunnoista on kova kysyntä ja niitä hakevat muutkin kuin luottotiedottomat. Kasvukeskusten asuntopulasta ”yhteiskunnallisesta kriisistä” tulee siis yksilön ongelma, ”henkilökohtainen riski”. Asuntopulasta ei kuitenkaan muodostu jokaisen yksilön ongelma: mikäli yksilöllä on hallussaan tarpeeksi rahaa, on asunnon hankkiminenkin helppoa. Asunnottomuutta tutkinut Juho Saari (2015) kirjoittaa huono-osaisuuden notkelmista. Saaren mukaan tällainen notkelma merkitsee *”eriarvoisuutta ja köyhyyttä... se on sosiaalista etäisyyttä ylläpitävillä sosiaalisilla mekanismeilla sekä erilaisilla kasautuvilla prosesseilla tuotettu sosiaalinen tosiasia...”* (mt. 14).

Vankeja väitöskirjassaan tutkinut Margit Kyngäs (2000) toteaa, että yhteiskunnallisen aseman kohottaminen on vaikeaa vankeuden painolastia mukanaan kantaville, kun muutosta estävät yhtäaikaaisesti yksilön jatkuvasti pahenevat ja kasaantuvat ongelmat sekä yhteiskunnan ennakkoluuloisuus ja haluttomuus antaa rikoksiin syylistyneille uusia mahdollisuuksia (mt., 240). Rikosseuraamustaustainen asunnoton on siis Saarta ja Kyngästä mukaillen notkelmassa, jonka reunat on pinnoitettu kasaantuvalla huono-osaisuudella, yhteiskunnan ennakkoluuloilla ja vähäisillä konkreettisilla mahdollisuuksilla. Sosiaalisten ja siis yhteiskunnallisten ongelmien desosialisoinnista puhutaan silloin, kun erilaiset yhteiskunnalliset eriarvoisuuden ongelmat aletaan nähdä vaarallisten yksilöiden ongelmana (Helne 2009, 38). Tuula Helne (2009, 20) kirjoittaa julkisista narratiiveista, jotka viittaavat sellaisiin kulttuurisiin ajatuskulkuihimme, jotka otamme

⁷ Yksilön ja yhteiskunnan eriytymisen nähdään ajoittuvan jonnekin 1500-luvun tienoil- le, jolloin ihmiset alkoivat maantieteellisesti liikkua enemmän ja tarvita enemmän toisiaan. Puhutaan sosiaalisen keinotodellisuuden syntymisestä. Tässä todellisuudessa ihmisen tarpeet, halut ja tavoitteet sekä näiden saavuttaminen tulivat riippuvaisiksi toisista ihmisistä. Esimerkiksi työnjako lisääntyi, eivätkä ihmiset eläneet enää niin omavaraisesti kuin aiemmin. Jotta ihmisten oli mahdollista harjoittaa yhdessä toimimista vieraiden ihmisten kanssa, alettiin tarvita enemmän sääntöjä ja normeja, joiden pohjalta sosiaalinen kanssakäyminen oli mahdollista. Moderni yhteiskunta alkoi vaatia yksilöltä enemmän erilaisia kykyjä ja taitoja. (Kyntäjä 2004.) Muutamassa sadassa vuodessa olemme matkanneet pitkän matkan torpista kerrostaloihin ja pelloilta kaupan tiskeille.

itsestään selvinä. Erilaiset sosiaaliset ongelmat, kuten asunnottomuus tai rikollisuus, desosialisoidaan herkästi ja nähdään itse valittuna pahuutena, koska kyseiset olemisen tavat sotivat niin voimakkaasti yleistä arvomaailmaamme vastaan. Ongelman ei nähdä johtuvan rakenteellisista seikoista, vaan yksilöstä itsestään, jolloin päädymme herkästi syylistämään yksilöä omasta kurjasta tilastaan. (Laitinen 2009a; Laitinen 2009b; Helne 2009, 33.)

Vahvan yhteiskunnallisen eriarvoisuuden on havaittu tuottavan moraalista sokeutta yhteiskunnan heikossa asemassa olevien elintasoja ja elämänlaatua kohtaan (Saari 2015, 66). Erään yhdysvaltalaisen kansalaisten tulotasoon liittyvän tutkimuksen (Dawtry et al. 2015) mukaan asuinympäristön tulotaso muokkaa yksilöiden käsitystä yhteiskunnan yleisestä tulotasosta. Oman tulotason havaittiin vaikuttavan myös siihen, millä tavalla tulonjakoihin yhteiskunnassa suhtaudutaan. Tutkimusta johtanut Rael Dawtry totesi, että

”(T)ulosten perusteella vaikuttaa siltä, että rikkaat ja köyhät eivät yksinkertaisesti vain suhtaudu vaurauden jakamiseen yhteiskunnassa eri tavalla, vaan he pikemminkin kokevat elävänsä subjektiivisesti katsoen eri yhteiskunnissa”. (Mt.)

Erilaisilla yhteiskunnallisilla areenoilla liikkeessämme olemme myös erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa. Yhteiskunnallinen toimijan asema, toimija-asema (subject position), tarkoittaa Pertti Alasuutarin (2007) mukaan *”asemaa, johon yksilö tai ihmisryhmä on asetettu kyseisen position haltijana”*. Toimijan asema voi olla hyvin rajattu, kuten esimerkiksi vangin asema vankilassa. Asema voi olla myös kevyemmin *”rakenteinen”*, kuten esimerkiksi opettajan (ammatti) asema. Yhdellä ihmisellä voi olla samaan aikaan useita erilaisia positioita. Ihminen voi olla vaikkapa vanki, talon omistaja, opettaja, isä ja poika. Asemat eroavat Alasuutarin mukaan toisistaan siinä, kuinka kauan ne kestävät, kuinka ainutlaatuisia tai erityisiä ne ovat sekä siinä, kuinka paljon autonomiaa ne sallivat. Toimijan asemaa voidaan kuvata hyvin sen erilaisten rajojen kautta (esimerkiksi vangin toiminnalliset mahdollisuudet), mutta sitä voidaan ajatella myös mahdollisuuksien ja resurssien kautta. Ratkaiseva tekijä aseman muodostumisessa on Alasuutarin mukaan se, että asema muodostuu aina sosiaalisten suhteiden verkossa. (Mt. 178–182.) Toimija-asema on siis yhteiskunnallinen ja vuorovaikutuksellinen käsite.

Olemassa olevien yhteiskunnallisten rakenteiden lisäksi myös tapa, jolla erilaiset toimija-asemat yhteiskunnassa määritellään, osallistuu asemien oikeuttamiseen tai kyseenalaistamiseen. Alasuutari (2007) käyttää konkreettista esimerkkiä työttömistä: se, miten työttömyys määritellään, vaikuttaa työttömyyslukuihin. Näitä lukuja voidaan puolestaan käyttää työttömän toimija-asemaan kohtaan tehdyssä politiikassa tai sen kritisoinnissa. (Mt., 183.) Taru Kekoni (2007) on tutkinut väitöskirjassaan kannabisaktivistien näkökulmasta kannabiksesta ja

sen käytöstä käytävää yhteiskunnallista keskustelua. Hän määrittelee väitöskirjassaan yhteiskunnallisen aseman tarkoittavan *"tiettyjen yhteiskunnallisten reunaehtojen rajaamaa tilaa ja toimintaympäristöä"* ja sitä suhdetta, joka *"yksilön ja yhteiskunnan välille muodostuu"*. Merkittävää kannabiksen käyttäjien yhteiskunnallisessa asemassa on Kekonin mukaan se, että siihen kohdistuu käytön marginaalisuutta tuottavaa leimaamista. (Mt., 39.) Yhteiskunnan ja sen marginaalissa olevan yksilön välillä vallitsevaa suhdetta voidaan tarkastella myös sosiaalisen etäisyyden käsitteen kautta. Käsite kuvaa *"yhteiskunnan valtavirtaan ja äärimmäiseen marginaaliin sijoittuvien väestöryhmien"* välistä sosiaalista etäisyyttä, joka konkretisoituu eroina elintasossa, elämänlaadussa ja elämäntavoissa. (Saari 2015, 27, 93.) Omassa tutkimuksessani marginaalisen ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman välinen sosiaalinen etäisyys rakentuu esimerkiksi haastateltavieni asumis- tai oleskeluympäristössä tai päivärutiineissa.

Tiettyyn toimija-asemaan asetetut henkilöt eivät juurikaan kykene vaikuttamaan siihen, miten tuota asemaa kuvataan, oikeutetaan, kritisoidaan tai reflektoidaan. He voivat kuitenkin käyttää erilaisia selviytymisstrategioita: erilaisissa toimintaympäristöissä, niiden sisällä, yksilöt voivat ottaa erilaisia toimija-asemia (Alasuutari 2007, 189–192; Jokinen & al. 1993, 39). Asunnottomuus tai rikollisuus voi konkretisoitua eri tavoin eri yksilöiden elämässä. Samoin käsitys itsestä suhteessa omaan toimintaympäristöön voi muotoutua erilaisin tavoin. Esimerkiksi köyhyyden tutkimuksessa tarkastellaankin usein sitä, kuinka huono-osaiseksi huono-osaiseksi määriteltä ihminen itse identifioituu (Saari 2015, 38). Määrittelen asunnottomuuden ja rikosseuraamustaustan Kekonia (2007) mukaillen yhteiskunnallisten reunaehtojen rajaamaksi toimintaympäristöksi. Toimintaympäristön reunaehdoilla tarkoitan esimerkiksi sellaista huono-osaisuuden notkelman konkretisoitumista heidän elämässään, ettei asunnottomalla ole asuntoa ja hän saattaa kattoa pään päälle tarvitessaan olla esimerkiksi erilaisten asumispalveluiden "armoilla". Rikosseuraamustaustaisella taas on menneisyydessään erilaisia merkintöjä, ts. rikosrekisteri, joka on ehkä katkaissut osallisuuden työelämässä, asumisessa tai koulutuksessa. Tällaisilla seikoilla on väistämättä merkitystä yhteiskuntaan osallistumisessa eli siinä, miten omassa toimintaympäristössä liikutaan: kuten luvussa 2 kävi ilmi, rikosseuraamustausta ja asunnottomuus ovat vahva yhteiskunnallinen yhtälö, jossa yksilö paikantuu yhteiskunnassa marginaaliseen toimija-asemaan. Juho Saari (2015) käyttää sosiologian käsitettä "mahdollisuusrakenteet" kuvaamaan eri asemassa olevien henkilöiden erilaisia mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan. Heikompi yhteiskunnallinen asema tarkoittaa kapeampia mahdollisuusrakenteita. (Mt., 111.) Voisiko huono-osaisuuden notkelmassa elävien kohdalla puhua jopa mahdottomuusrakenteista?

Erilaista suhteessa haastateltavieni menneisyyden marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan on se, missä he olivat haastatteluhetkellä. He eivät olleet enää rikoskierteessä eläviä asunnottomia henkilöitä, vaan he asuivat omassa asunnossaan ja heidän arkensa koostui muusta kuin rikosten tekemisestä. Nimitän tätä tutkimuksessani tavanomaiseksi yhteiskunnalliseksi toimija-asemaksi. Nimitän toimija-asemaa tavanomaiseksi, koska se on tilastollisesti tavallisempi suhteessa entiseen asemaan: suurin osa meistä asuu tavallisissa taloissa eikä tee rikoksia. Asumispolulla erilaiset yhteiskunnalliset toimija-asemat tarkoittavat erilaisia mahdollisuusrakenteita. Mahdollisuudet konkretisoituvat yhteiskunnassa tehdyn asuntopolitiikan, asuntojen saatavuuden ja yksilön (Clapman käyttää tässä termiä *household*) resurssien mukaisesti. Yksilön resurssit rakentuvat esimerkiksi taloudellisesti ja suhteessa asumispolulla aikaisemmin elettyyn elämään (Clapman 2005, 31), mikä asunnottomien ja rikosseuraamustaustaisten kohdalla tarkoittaa usein asumishäiriömerkintöjä.

3.3 Identiteettikäsite sosiaalisen konstruktio- nismin kehyksessä

Identiteetillä on sosiaalitieteissä perinteisesti tarkoitettu kahta asiaa: sitä voidaan lähestyä joko sosiaalisena tai persoonallisena. Käsitteenä persoonallisella identiteetillä⁸ tarkoitetaan yksilön jatkuvuuden ja johdonmukaisuuden tunnetta minäkokemuksessa elämän ajallisella ulottuvuudella. Elämän tilojen muuttuessa yksilö tulkitsee ja merkityksellistää elämän tapahtumat itselleen ja tällä tavalla muokkaa ja rakentaa persoonallista identiteettiään. Sosiaalista identiteettiä edustavat puolestaan esimerkiksi erilaiset sosiaaliset roolit, kuten vanhemman tai vängin rooli. Näissä rooleissa yksilö on aina jonkinlaisessa sosiaalisessa suhteessa muihin ihmisiin tai ympäröivään yhteiskuntaan ja määrittyy nimenomaan tuon suhteen kautta. Mikko Saastamoisen (2006) mukaan identiteetistä puhutaan silloin, kun minuus muuttuu kohteeksi eli esimerkiksi silloin, kun

8 Persoonallisen identiteetin jaottelussa viitataan usein William Jamesin alun perin tekemään ja G. H. Meadin sittemmin työstämään (esimerkiksi 1952) jaotteluun subjekti- ja objektiminän välillä. Tässä jaottelussa subjektiminä tarkoittaa "tietäjää" ja objektiminä "tiedettyä" (Kuusela 2001.).

minuutta määritellään ja arvotetaan. Identiteetti tarkoittaa niitä *"tapoja, joilla ihmiset ymmärtävät ja määrittelevät itsensä suhteessa itseensä, sosiaaliseen ympäristöönsä ja kulttuuriinsa"*⁹. (Mt, 170-172.)

Sosiaalisen konstruktionismin todellisuuskäsityksen mukaan todellisuus ei vain "ole", vaan muodostamme käsityksemme siitä erilaisten kulttuurisesti syntyvien merkitysten kautta. Tämä tapahtuu niin, että meille jokaiselle todellisuus muodostuu erilaisena. Jokapäiväinen toimintamme saa muodon näiden erilaisten merkitysten ohjaamana: puhutaan todellisuuden sosiaalisesta konstruoitumisesta. Esimerkiksi yli 30-vuotias naimaton yksinhuoltajanainen saa eri kulttuureissa erilaisia merkityksiä. Toisessa kulttuurissa hän on melko tavanomainen sukupuolensa edustaja. Jossain toisessa kulttuurissa hän on kenties "menetetty tapaus". (Alasuutari 2011, 59–60.) Peter L. Berger ja Thomas Luckmann ovat kirjoittaneet sosiaalitieteissä klassikoksi muotoutuneen teoksen *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1995) (alkuteos *The Social Construction of Reality* 1966), jossa he esittävät ajatuksensa yhteiskunnasta objektiivisena ja subjektiivisena todellisuutena. Berger ja Luckmann (1995) toteavat, että *"kaikki tai ainakin useimmat yksilön jokapäiväisessä elämässä kohtaamista toisista vahvistavat hänen subjektiivista todellisuuttaan"* (Mt., 169). Toisin sanoen se millaisilla yhteiskunnallisilla areenoilla liikumme ja minkälaisia "toisia" niissä tapaamme, muokkaa käsitystämme itsestämme ja maailmasta. Yhteiskunnallisia areenoja ovat esimerkiksi työpaikat, asuinympäristöt, harrastuspiirit ja niin edelleen.

Sosiaalipsykologian klassikko George Herbert Mead ajatteli, että ihmisen minuus on alkuperältään sosiaalinen, koska ihmisen on mahdollista kehittyä ihmiseksi vain olemalla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Meadin ajattelussa kokonaisuus (yhteiskunta) on ensisijainen suhteessa osaan (yksilöön) ja yksilön voi selittää ainoastaan suhteessa kokonaisuuteen. Sosiaalista konstruktionismia edustavissa sosiaalipsykologian suuntauksissa puhutaan sosiaalisesta

9 Stuart Hall (1999) tekee eron kolmen erilaisen identiteetikäsityksen välille. Nämä ovat 1) valistuksen subjekti, 2) sosiologinen subjekti ja 3) postmoderni subjekti. Valistuksen subjektin identiteettiä edusti yksilön minän "olemuksellinen" keskus. Tämän keskuksen, ihmisen sisäisen ytimen, nähtiin saavan alkunsa ihmisen syntymässä, jonka jälkeen se kasvoi, mutta pysyi kuitenkin suhteellisen samanlaisena koko ihmiselämän ajan. Ihminen oli olemukselliselta ytimeltään "muuttumaton". Sosiologinen subjektikäsitelmä, jonka isä on Georg Herbert Mead, tunnusti subjektin sisäisen ytimen, mutta näki sen olevan tiiviisti yhteydessä ympäristön vuorovaikutukseen. Hallin termin identiteetti on tämän käsityksen mukaan silta ihmisen "sisä"- ja "ulkopuolen" välille sijoittuvassa kuilussa, *"identiteetti kursii subjektin (yhteiskunnalliseen J.M.) rakenteeseen"*. Hall jatkaa edeten sosiologisesta identiteetikäsityksestä vielä pidemmälle eli postmoderniin subjektiin. Postmodernin subjektin identiteetti on Hallin termin *"liikkuva juhla"*, joka on historiallisesti määrittynyt. Subjektiyksilö ottaa erilaisia identiteettejä eri tilanteissa, eivätkä nämä identiteetit rakennu minkään eheän minän ympärille. Mikäli ihmisellä olisi syntymästä kuolemaan yhtenäinen identiteetti, johtuisi se Hallin mukaan ainoastaan siitä, että hän on onnistunut rakentamaan itselleen eheän minäkertomuksen. (Mt. 21–23.)

todellisuudesta, joka tarkoittaa *"ymmärrystä, jonka useampi ihminen jakaa, ja jota pidetään yhteisesti yllä"*. Sosiaalista todellisuutta on esimerkiksi se, mitä tietyssä ryhmässä tai kulttuurissa pidetään arvostettuna ja mitä ei. (Mead 1952; ref. Kuusela 2001, 65; Suoninen 2011, 29–30.) Bergerin ja Luckmannin mukaan yksilön subjektiivinen todellisuus säilyy vain *"erityisessä uskottavuusrakenteessa"* (plausibility structure), jossa todellisuuden ylläpitäminen tapahtuu suhteessa ympäristön tuottamaan vahvistamiseen (mt. 174–175). Käsitys itsestämme ja (sosiaalisesta) todellisuudesta siis vahvistuu tai murentuu suhteessa ympäristöömme. Sillä, mitä ympäristömme meille meistä itsestämme kertoo, on suuri merkitys subjektiivisen todellisuuden ja myös identiteetin muodostumisessa. Voi olla, että Saaren (2015) määrittelemässä huono-osaisuuden notkelmassa muiden sinne joutuneiden kanssa aikaa viettävä ihminen alkaa pitää notkelmaa tavanomaisena paikkana.¹⁰

Lainrikkokkia ja asunnottomia marginaaliryhminä määritellään paljon stereotypoivasti ulkoa päin, ja mielestäni juuri tästä syystä on kovin kiinnostavaa, kuinka identiteetit rakentuvat heidän itsensä kertomina. Joutuvathan haastateltavani peilaamaan itseään suhteessa muiden ihmisten heistä muodostamiin käsityksiin ja määritelmiin, sosiaaliin identiteetteihin. Tutkimuksessani käsitys identiteetistä perustuu Saastamoisen (2006) ja Meadin (1952; ref. Kuusela 2001) näkemyksiin: ihminen määrittelee itsensä suhteessa sosiaaliseen ympäristöönsä. Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä haastateltavieni identiteetti rakentuu niistä merkityksistä ja tulkinnoista, joita he itse elämäkokemuksilleen ja omalle elinympäristölleen antavat (Suoninen 2011, 72). Vaikka identiteetti rakentuukin yksilön omista tulkinnoista (subjektiivinen todellisuus), samanaikaisesti myös ihmisen ympäristöllä on vaikutusta siihen, mitä ihminen itsestään ajattelee. Kuten Stuart Hall asian ilmaisee: *"identiteetti muodostuu siinä epävakaaassa pisteessä, missä ääneen lausumattomat subjektiviteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset"* (1999, 11). Sosiaalisen konstruktionismin kehityksessä näen identiteetin rakentuvan oman henkilökohtaisen elämän ja yhteiskunnallisen toimija-aseman tuottamien merkitysten kohtaamisissa. Lähtökohtainen hypoteesini tutkimussuunnitelman vaiheessa oli, että erilaiset yhteiskunnalliset toimija-asemat tuottavat tai ainakin voivat tuottaa erilaisia käsityksiä itsestä.

10 Berger ja Luckmann (1995) kirjoittavat merkityksellisistä toisista, jotka kantavat vastuun yksilön subjektiivisen identiteetin säilymisestä. Merkityksellisiä toisia ovat ne, jotka vahvistavat yksilön käsitystä itsestä tämän jokapäiväisessä arjessa. Myös pinnalliset tuttavuudet voivat vahvistaa yksilön käsitystä itsestään. Kuitenkin sellaiset lähimmät ihmiset, joiden kanssa yksilö on eniten tekemisissä, siis merkitykselliset toiset, vahvistavat identiteettiä voimakkaimmin. Mikäli yksilö kokee ristiriitaa hänelle tarjottujen identiteettien osalta, jos hänelle esimerkiksi tarjotaan identiteettiä, jollaista hän ei ole itse sisäistänyt, joutuu hän joko muokkaamaan todellisuuttaan, ja siis käsitystä itsestään, tai todellisuutta ylläpitäviä ihmissuhteitaan. (Mt., 169–170.)

3.4 Asunnottomuus ja rikollisuus leimattuina identiteetteinä

Asunnoton ja rikollinen rikkovat merkittäväällä tavalla normatiivista käsitystä siitä, minkälainen ihmisen tulee olla. Sosiaalisessa todellisuudessa kiellettyjen tekojen rikkomisella on suhde stigmaan, joka tarkoittaa yksilöön kohdistuvaa sosiaalista leimaa. Leimatuksi tuleminen aiheuttaa usein myös leiman kantaajan paheksuntaa. (Helne 2009, 20.) Sosiaalisen stigmatin käsite on alun perin peräisin Erving Goffmanilta (1963). Goffmanin tutkimus kohdistui henkilöihin, jotka eivät onnistu täyttämään tavanomaisen yhteiskunnan standardeja, jotka eivät edusta ”normaaliala ja tavanomaista”. Hänen tutkimuksensa kohteena oli esimerkiksi fyysisesti poikkeavia ihmisiä, prostituoituja, entisiä mielenterveyspotilaita ja huumeiden käyttäjiä, joiden kokemuksia henkilökohtaisen identiteetin ja ympäristön itse kohdistaman katseen suhteesta Goffman halusi selvittää. (Mt.) Negatiivisesti leimattu eli stigmatisoitu identiteetti voi kääntyä myös identiteetiksi, jonka yksilö itsestään omaksuu (self-stigmatization). Tällöin puhutaan leimatusta (sosiaalisesta) identiteetistä ¹¹, joka tietynlaisen elämäntavan myötä muuntuu yksilön elämäksi ja kokemaksi tilaksi. Leimattua sosiaalista identiteettiä ja sen vaikutuksia yksilön käytökseen on tutkittu erityisesti mielenterveysongelmaisten keskuudessa (ks. esimerkiksi Rüsche et al. 2010; Tucker et al. 2013). Asunnottoman rikollisen yhteiskunnallinen stigma on moninkertainen, koska se ei rajaudu vain yhdenlaiseen poikkeavuuteen. Mikäli asunnottoman ja rikosseuraamustaustaisen henkilön identiteetti rakentuu sosiaalisen leiman kautta, hän saattaa ajatella, ettei hänelle ole olemassa muunlaista paikkaa yhteiskunnassa tai että hänen kuuluukin tehdä rikoksia tai asua kadulla. (Väyrynen 2009, 198–199; Granfelt 2003, 47; Helne 2002, 32–33.)

Rikolliseen elämäntapaan kiinnittyneet ihmiset ovat usein syrjäytyneessä asemassa suhteessa erilaisiin palvelujärjestelmiin (Valokivi 2002, 165). ”...*Että sitä kämppää ei mistään saanut...*” toteaa alle 30-vuotias vanki Kari tutkija Granfeltin (2003, 52) haastattelussa. Ihmisten yleiset käsitykset ja asenteet eri tilanteissa olevia muita ihmisiä kohtaan määrittelevät sen, kuinka heihin suhtaudutaan ja millaisia toiminnallisia mahdollisuuksia heille yhteiskunnassa annetaan (Laitinen 2009a, 228). Herbert Gansin (1996, 147) mukaan esimerkiksi työttömyyden ja

¹¹ Sosiaalisella identiteetillä tarkoitetaan sosiaalipsykologiassa tilanteita, ”joissa yksilö sosiaalisen vertailun johdosta liittyy tai liitetään toisiin samankaltaisiin” (Lahikainen 2011, 96). Sosiaalisen identiteetin teorian avulla tutkitaan esimerkiksi sitä, kuinka ryhmäjäsenyys vaikuttaa yksilön identiteettiin (Ahokas 2011, 2019).

köyhyyden lisääntymisen myötä lisääntyvät myös ennakkoluulot työttömiä ja köyhiä kohtaan, jolloin heidät aletaan enenevässä määrin nähdä myös työtä tai rikkautta "ansaitsemattomina" ihmisinä. Syrjäytymisen ja alhaisen yhteiskunnallisen aseman myötä, näin Gans pelkää, nämä ihmiset siirtyvät yhteiskunnan silmissä alemman luokan edustajina myös alempaan kastiin, jolloin heidän ihmisarvonsakin tulee kriittisen tarkastelun kohteeksi (mt. 151). Heli Valokiven mukaan lainrikkokilla on kokemuksia tilanteista, joissa heidät asetetaan palvelujärjestelmän, ellei jopa yhteiskunnan ulkopuolelle (2008, 67).

Kirsi Juhilan (2004a) mukaan erilainen kategorisointi on olennainen osa ihmisten välistä kanssakäymistä ja sen tarkoitus on ylläpitää ja tuottaa sosiaalista ja moraalista järjestystä. Juhilan käsite "institutionaalinen mallitarina" kuvaa sellaista yhteiskunnallista kategorisoinnin prosessia, jossa erilaisiin viimesijaisiin instituutioihin astuville henkilöille tarjotaan valmiita sosiaalisia identiteettejä. Nämä mallitarinat pohjautuvat "yleisesti jaettuun" kulttuuriseen tietoon siitä, keitä esimerkiksi vankiloiden tai asuntoloiden asukkaat ovat. (Mt., 21–27.) Kategorisoinnilla on yksilön elämäänsä aina seurauksensa ja ainakin kategorisoidujen ihmisten parissa työskentelevien auttamisen ammattilaisten tulisi olla tästä tietoisia ja tunnistaa kategorisointien merkitykset. Erilaiset ulkoapäin tulevat ja kyseenalaistamattomat määritelmät voivat sulkea yksilöltä erilaisia mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa hoitoa tai apua. (Kulmala 2004; 2006.) Kategorisointi voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaista asunto-, kriminaali- tai sosiaalipolitiikkaa yhteiskunnassa harjoitetaan. Juhila (2004b) näkee kategorisen sijoittamisen olevan seurauksellista myös niin, että kategoriaan sijoittaminen tuottaa ihmisille identiteettejä, joihin kiinnittyy tiettyjä ominaisuuksia, piirteitä ja toimintoja. Käytän tutkimuksessani leimatun identiteetin käsitettä yhtenä analyysin osana niin, että tarkastelen sen ilmenemistä marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrotuissa identiteeteissä.

Leimattuun identiteettiin reagoiminen

Ihmisellä on usein halu erottautua jollain tapaa yksilönä muiden samaan ryhmään määriteltyjen joukosta, vaikka ryhmäjäsenyys olisikin henkilökohtaisesti positii-viseksi mielletty asia (Kulmala 2006, 65). Vastapuhe (talking back) on käsite, joka nousee usein esille marginaalisen tai leimatun identiteetin tutkimuksessa. Vastapuhe tarkoittaa neuvottelua, jossa kyseenalaistetaan jokin kulttuurisesti vallitseva käsitys tietystä sosiaalisesta identiteettikategoriasta¹², kuten vaikkapa asunnottomien kategoriasta. Vastapuhe ei suinkaan tarkoita kyseisen aseman

¹² Anna Kulmala käyttää väitöskirjassaan Harvey Sacksin (1984) ajatusten pohjalta kategorian ja sosiaalisen identiteetin käsitettä rinnakkain. Omassa tutkimuksessani teen samalla tavalla. Tällöin sosiaalinen identiteetti kuvastaa "sitä osaa henkilökoh-taisesta identiteetistä, jossa on mukana ulkoapäin annettuja ja kategorioihin liitettyjä määriä". (Kulmala 2006, 62.)

kieltämistä, vaan haltuunottoa ja uudelleen määrittelyä, tai tapaa esittää identiteetti vaihtoehtoisella tavalla. Vastapuheeseen voidaan käyttää ainakin kahta erilaista strategiaa, jotka Kirsi Juhila (2004a) on nimennyt ”tavallisuusretoriikaksi” ja ”erojen politiikaksi”.

Tavallisuusretoriikka, itsensä tavalliseksi määrittäminen, pohjautuu Harvey Sacksin (1984) käyttämään käsitteellistykseen *”doing being ordinary”*, joka liittyy oman tekemisen puolusteluun tai sen tavallisuuden korostamiseen. Tällöin leimatun identiteetin tarjoamaa kuvausta itsestä kierretään korostamalla joko henkilökohtaisen toiminnan tavanomaisuutta tai puolustelemalla sosiaaliseseen kategoriaan sijoittumista erilaisin keinoin. Tavallisuusretorisin keinoin rikollisuudesta saatetaan esimerkiksi kertoa niin, että kerrotaan kaikenlaisista tavanomaisista toiminnoista rikollisen elämän aikana, kuten töissä käymisestä tai perhe-elämästä. Tai rikollisuutta voidaan puolustella niin, että sillä on hankittu perheelle elantoa. Eron politiikassa identiteettiä ei rakenneta leimatulle identiteettikategorialle alisteisesti, vaan tuottamalla sen rinnalle toisenlaisia identiteetin esittämisen tapoja. Eron politiikka hyväksyy ihmisen identiteettien moninaisuuden. Eron politiikassa irrottaudutaan usein nimenomaan kategoriar ryhmälle ominaiseksi määritellyistä negatiivisista ”luonnekuvauksista”. (Kekoni 2007, 60–62; Juhila 2004a, 16–17, 30–31; Juhila 2012, 215–219.) Esimerkiksi asunnoton voi sanoa olevansa asunnoton, mutta korostaa sitä, ettei hän ole koskaan asunut kadulla. Yksi vastapuheen muoto voi olla myös vaikeneminen, keskustelusta kieltäytyminen tai keskustelutilanteesta pois vetäytyminen (Juhila 2004a, 20).

Vastapuheen lisäksi leimattuun identiteettiin voidaan reagoida tuottamalla itse poikkeavaa identiteettikategoriaa. Tämä voidaan Juhilan (2012) mukaan tehdä tuottaen identiteettiä joko vallankumouksellisesti ja kapinallisesti tai alistuen. Ihmisen tuottaessa itse poikkeavan kategorian, hän tuo esiin oman toimintansa tai ominaisuuksiensa erilaisuutta. Silloin kun poikkeavan kategorian tuotetaan vallankumouksellisenä ja kapinallisena tekona, määritellään identiteettikategorian ”ominais”sisältöä uudella tavalla. Kun poikkeavan identiteettikategoriaa tuotetaan alistuen, tapahtuu se usein vähättelemällä itseä ja/tai omia mahdollisuuksia tai tuomitsemalla oma toiminta. (Juhila 2012, 212–215.) Jos käytetään asunnottoman identiteettikategoriaa esimerkkinä, siihen asemoitumista voitaisiin ajatella vallankumouksellisenä tekona, jos sen kerrotaan olevan (syystä tai toisesta) itse valittu elämäntapa. Alistuen asunnottoman kategoriaan asemoituminen tapahtuisi esimerkiksi kertomalla siitä, ettei kertoja muuta osaa tai muunlaiseen elämään pysty.

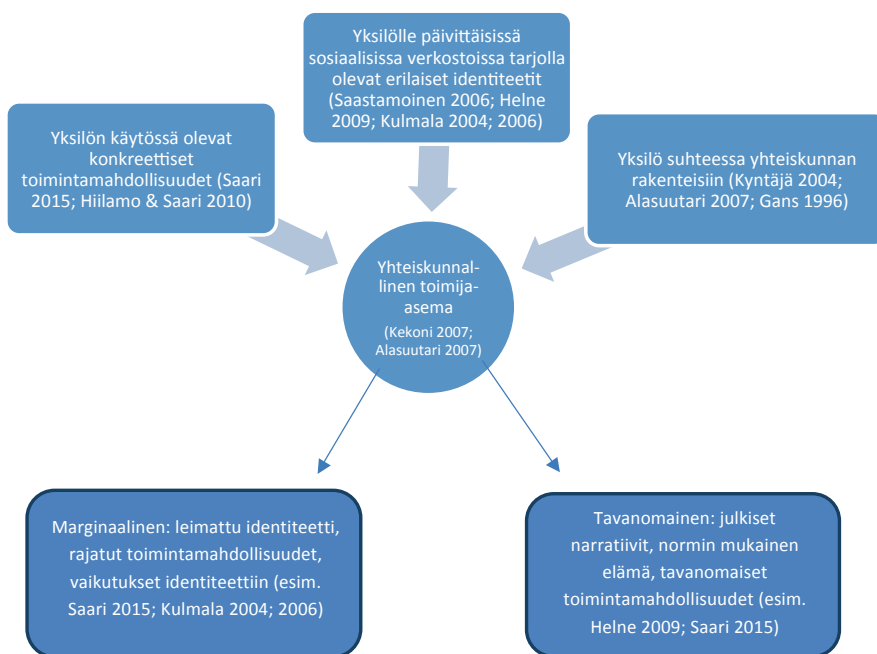
Yhteiskunnallinen toimija-asema- ja leimattu identiteetti -käsitteiden soveltaminen tutkimuksessa

Leimattuun identiteettiin voidaan siis reagoida monella tavalla. Narratiivisen tutkimussuuntauksen lähestymistavassa kertojat saavat kertoa itse tarinansa oman tulkintansa kautta, itse omaa identiteettiään rakentaen. Jokinen ja kumppanit käyttävät subjektiposition (vrt. toimija-asema) käsitettä kuvaamaan identiteetin rakentamisen kulttuurisia rajoituksia. He viittaavat Ian Parkeriin (1992, 96) sanoessaan

"etteivät positiot ole ennalta olemassa olevia valmiita 'paikkoja', joihin yksilöt asettuvat, vaan positiot tuotetaan aina sosiaalisissa käytännöissä... Niin itsemäärittely, kuin määrittelyksi tuleminenkin tapahtuvat sosiaalisissa käytännöissä, ihminen liikkuu tekstien maailmassa sekä lukijana, että luettuna." (Jokinen et al. 1993, 39–40.)

Ulkoapäin annetut määritelmät siis saattavat vaikuttaa siihen, kuinka haastateltavani rakentavat identiteettiään oman yhteiskunnallisen toimija-asemansa sisällä. Helneen mukaan identiteetin lukkiutuminen tai kapeutuminen ei ole "vain syrjäytyneiden ongelma". Burriin (2000) viitaten hän korostaa sitä, että ihminen voi aina valita hyväksyykö hän tarjolla olevan sosiaalisen identiteetin vai vastustaako sitä. (Helne 2002, 37.) Mutta: heikommassa asemassa olevilla erilaiset mahdollisuudet (ainakin sosiaalisesti hyväksyttävissä olevaan) itsemäärittelyyn ovat merkittävästi kapeammat kuin "tavan tallaaajilla" (Saari 2015).

Kuvio 1. Yhteiskunnallinen toimija-asema kuvana

Kuviossa 1. esitetään tutkimuksen keskeisenä teoreettisena viitekehyksenä toimiva yhteiskunnallisen toimija-aseman käsite kuvana. Kuvassa tuodaan esille erilaisia tekijöitä, jotka keskeisesti rakentavat sitä yhteiskunnallista toimija-asemaa, jossa asunnottomat, rikolliset ja rikosseuraamustaustaiset henkilöt ovat suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Esimerkiksi erilaiset rakenteelliset tekijät, kuten kasvukeskuksissa esiintyvä pula kohtuuhintaisista asunnoista tai työpaikoista konkretisoituu marginaalissa, huono-osaisuuden notkelmassa elävän henkilön arjessa karulla tavalla. Rakenteelliset tekijät vaikuttavat keskeisesti siihen, millaisia konkreettisia vaihtoehtoja yksilöllä on käytössään päivittäisessä elämässä. Asunnottomuuteen ja rikosseuraamustaustaisuuteen liittyvät sosiaaliset leimat tuovat oman lisänsä marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan asetuvan henkilön elämään. Pahimmassa tapauksessa negatiivinen leima sisäistyy osaksi henkilökohtaista identiteettiä, eikä yksilö enää edes yritä olla muuta tai pärjätä elämässään muulla tavalla. Tutkimuksen keskeiset teoreettiset käsitteet, yhteiskunnallinen toimija-asema ja leimattu identiteetti, rakentavat pohjan tutkimusaineiston teoriasidonnaiselle sisällönanalyysille. Aineiston analyysi rakentuu tutkimalla haastateltavien elämässä kahdessa erilaisessa, marginaalisessa ja tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa konstruoituvia identiteettejä. Leimattua identiteettiä tarkastellaan analyysissa marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman osana.

Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä maailma on täynnä erilaisia merkityksiä, joita voidaan tulkita erilaisista näkökulmista. Seuraavassa luvussa kerron, kuinka haastateltavien kertomuksia itsestä ja omasta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta voidaan tulkita narratiivisen tutkimusotteen avulla.

IV IDENTITEETTIKERTOMUKSET TARINOIDEN TAUSTALLA – NARRATIIVINEN TUTKIMUSOTE

Jokainen tutkija joutuu kysymään itseltään kysymyksen siitä, kuinka ja minkälaisin menetelmin lähestyn tutkimusaineistoani. Valitut analyysimenetelmät valikoituvat usein sen mukaan, minkälaisia kysymyksiä aineistolle tutkimuksessa esitetään. Oma aineistoni on laadullinen ja hankittu haastatteleamalla. Keskeisenä tavoitteenani haastatteluissa oli saada henkilöt puhumaan mahdollisimman avoimesti ja laajalti haastatteluteemoihin¹³ liittyvistä ajatuksistaan, kokemuksistaan ja näkemyksistään. Tässä luvussa kerron narratiivisesta tutkimussuuntauksesta sekä narratiivien ja narratiivisen tutkimuksen välisestä erosta. Esitän myös käsitykseni siitä, kuinka identiteetti voidaan käsittää narratiivina. Luvun lopussa kerron, kuinka aineiston analyysissa identiteettikertomus ja tarina liittyvät toisiinsa ja miten ne eroavat toisistaan.

4.1 Narratiivisen tutkimuksen lähtökohtia

Narratiivinen eli kertomusten tutkimus on yleistynyt monilla tieteenaloilla viime vuosikymmenten aikana. Esimerkiksi yhteiskunta-, oikeus-, terveys- ja kasvatustieteissä sekä psykologiassa puhutaan narratiivisesta käänteestä. Sanan yleisimmässä merkityksessä termi ”narratiivi” viittaa mihin tahansa puhuttuun tai kirjoitettuun esitykseen (presentation) tai kertomukseen/tarinaan. Polkinghorne käyttää käsitettä narratiivi kuvaamaan sekä kertomuksen tapahtumisen prosessia että kertomusta kokonaisuudessaan, loppuineen, keskikohtineen ja alkuineen. (Polkinghorne 1988, 13.) Matti Hyvärisen mukaan kertomuksen minimimääritelmä on se, että se on *”esitys vähintään kahdesta, ajallisesti toisiaan seuraavasta tapahtumasta”* (Hyvärinen 2010, 91). Narratiivi voidaan suomentaa tarinaksi tai kertomukseksi. Itse käytän tutkimuksessani molempia käsitteitä, joskin eri yhteyksissä. Narratiivisen analyysin metodologiaa ovat kehittäneet esimerkiksi William Labov (1972), Paul Ricoeur (1984, 1985 ja 1988), Donald E. Polkinghorne (1988) ja Catherine Kohler Riessman (1993). Narratiivista tutkimusta on tehty muun muassa elämäkerroista, myyteistä, saduista ja henkilöiden tuottamista identiteeteistä (Hänninen 2010; Johansson 2014.) Narratiivista analyysia voidaan tehdä esimerkiksi kertomuksen rakenteen analyysina, juonianalyysina, aktanttianalyysina tai elämäntarina-analyysina (Hänninen 2010).

¹³ Ks. liite 1.

Narratiivien tutkimisessa keskeiseksi käsitteeksi nousee siis kertomus, jonka voidaan ajatella rakentuvan vähintään kahdesta, ajallisesti toisiaan seuraavasta tapahtumasta. Kognitiivisen narratologian edustajan David Hermanin (2002) mukaan kertomuksen prototyypissä on neljä peruselementtiä: kertomukset 1) ovat tilanteisia esityksiä, 2) tuottavat päätelmiä tapahtumien ajallisesti järjestyneestä kulusta, 3) luovat maailmoja ja epäjärjestystä (käännö) ja 4) ovat kokemuksellisia. Herman käyttää kertomusmallissaan filosofi Zeno Vendlerin (1967) erottelua 1) tilan, 2) prosessin, 3) suorituksen ja 4) saavutuksen välillä. Mallin käsite tila viittaa olotilaan, kuten tässä tapauksessa yhteiskunnallinen toimija-asema yksilön elämän kontekstina. Kertomuksen prosessi on kestoaltaan avoin, mutta se on käytännössä jatkuvuus eri tapahtumien välissä. (Vendler 1967; ref. Herman 2002; ref. Hyvärinen 2010, 91–100.) Hermanin kertomusmallin prosessia voidaan tarkastella esimerkiksi asumispolun käsitteen kautta, jolloin prosessin tapahtumat konkretisoituvat asumisen muutoksena: käsillä olevassa tutkimuksessa asunnottomasta asunnolliseksi. Prosessia voidaan tulkita myös vasten desistanssin käsitettä, jolloin kiinnostuksen kohteeksi muodostuu rikollisuudesta irrottautuminen ja sille annetut merkitykset. Itse asiassa, kuten luvussa 2. esiteltiin, desistanssia tulkitaankin usein nimenomaan prosessina. Prosessi voi olla myös tapahtuma asumispolun tietyn kohdan sekä rikollisuuden tai desistanssin välillä.

Kertova ihminen määrittyy narratiivisessa tutkimuksessa aktiiviseksi ja merkityksiä antavaksi toimijaksi, jonka merkityksenannot ovat aikaan ja paikkaan sidottuja (Timonen 2009, 20). Tutkimuksessani haastateltavien kertomukset rakentuvat suhteessa siihen asumispolun kohtaan jossa he ovat joko haastatteluhetkellä, tai jossa he ovat olleet aikaisemmin, sekä rikolliseen elämänaikaan tai nykyhetkeen ja siihen liittyvään desistanssiprosessiin. Kertomukset rakentuvat erilaisissa yhteiskunnallisissa toimija-asemissa, jotka luovat näille kertomuksille tietynlaisia reunaehdoja, mutta haastateltavat itse kuitenkin tuottavat kertomustensa merkitykset ja juonet. Kertomus viittaa siis sekä kertomukselliseen tapahtumaan että tapahtumien peräkkäisyyteen (Hyvärinen 2007). Polkinghorne jatkaa tästä:

"narratiivi eli kertomus on rakenne, joka järjestää tapahtumat ja ihmisen toiminnan kokonaisuudeksi ja antaa näille tapahtumille ja toiminnoille merkityksen kokonaisuudessaan... Juoni kietoo monimutkaisen tapahtumien sarjan yhteen. Juonen avulla tapahtumat voidaan sijoittaa sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiinsa, joiden myötä piirtyy esiin myös kertomuksen ainutlaatuinen merkitys." (Polkinghorne 1988, 18–19; vapaa suomennos J.M.).

Polkinghornen mukaan samojen tapahtumien sarja voi muuttua erilaiseksi kertomukseksi, mikäli kertomus juonellistetaan eri tavoin. Juoni muuntuu sen mukaisesti, millaisia merkityksiä tapahtumien sarjalle annetaan. (Mt. 19.) Narratiivisessa tutkimuksessa huomio kiinnittyykin nimenomaan siihen, minkälaisia

merkityksiä yksilöt asioille kertomustensa kautta antavat (Heikkinen 2010, 156). Esimerkki kertomuksen tapahtumaketjulle annetun juonen merkityksestä ja suhteesta sosiaaliseen kontekstiinsa voi olla seuraava: parikymppinen mies kertoo rehvakkaasti opiskelijakavereilleen olleensa juhlimassa eilisiltana. Hän on juonut niin paljon, että on menettänyt muistinsa ja kompuroinut itsensä mustelmille. Mies nauraa tarinalle yhdessä kavereittensa kanssa. Kertomus asettuu tarinalajina komedian tai sankaritarinan genreen. Toisenlaisen juonen sama kertomus saa, kun viisikymppinen nainen kertoo sen häpeillen ystävälleen. Molemmat ovat ehkä järkyttyneitä tapahtumien kulusta, mutta kuitenkin hyvillään siitä, ettei mitään vakavaa sattunut. Tämä kertomus saa tragedian piirteitä. Tarinoiden tapahtumaketju on samanlainen, mutta merkitys ja juoni muodostuvat erilaisiksi suhteessa ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen, kulttuurisiin merkityksiin ja kertojansa tekemään tulkintaan tapahtumista. Juoni yhdistää nämä kaksi asiaa: kertomuksen tapahtumien ajallisen (kronologisen) ja merkityksellisen ulottuvuuden (Polkinghorne 1988, 131). Catherine Riessman jatkaa edellisestä seuraavasti:

"narratiivinen metodologinen lähestymistapa tutkii kertojan tarinaa ja analysoi sitä, kuinka se on rakennettu... narratiivien analyysi avaa (kulttuurista) kokemusta kertomuksen takana, ei vain sitä kertomuksen sisältöä, johon kieli viittaa. Voidaan kysyä: miksi tarina kerrottiin tuolla tavoin?" (1993, 2; vapaa suomennos J.M.).

Riessmanin mukaan maailma ei kerro tarinoita, vaan ihmiset kertovat. Täten ihmisen oma kulttuurinen tulkinta on aina väistämättä kertomuksessa mukana. (Mt.) Tutkimalla haastateltavien tuottamia kertomuksia narratiiveina tavoitetaan Riessmania mukaillen myös tietyn narratiivin tuottajan näköala yhteiskuntaan, ts. kertomus heidän yhteiskunnallisesta toimija-asemastaan.

Laitinen ja Kaunismaa esittelevät artikkelissaan (1998) ranskalaisen filosofin Paul Ricoeurin (1984; 1991a; 1991b; 1991c) teoriaa kertomuksesta. Ricoeurille kertomus on kirjallinen muoto ja täten tekstuaalinen käsite. Kolme keskeistä kertomuksen osaa ovat kirjoittaminen, teksti ja lukeminen. Oleellista on "kertomuksen tarkasteleminen tekstin kautta välittyneenä toiminnan maailmana" eli ymmärtää kertomuksen ja toiminnan välinen etäisyys. Narratiivisen tekstin erottaa muista teksteistä sen sisältämä tapahtumien ajallinen organisointi, jota Ricoeur kutsuu juonellistamiseksi (mythos). Juonellistaminen tapahtuu toiminnan maailmaa jäljittelemällä (mimesis). Kertomus ei siis ole valokuva todellisuudesta. Prosessina mimesis jakautuu Ricoeurin teoriassa kolmeen osaan: esiymmärrykseen, juonellistamiseen ja uudelleenymmärtämiseen. Näitä hän kutsuu nimillä mimesis1, mimesis2 ja mimesis3. Toiminnan maailman kertomukseksi jäljittelemisen prosessi tapahtuu seuraavien vaiheiden kautta: toiminta ei koskaan tapahdu tyhjiössä, vaan rakentuu aina suhteessa sosiaalisiin merkityksiin ja ajallisuuteen (mimesis1). Toiminta juonellistuu (mimesis2) syntetisoimalla

eri tapahtumia kertomukseksi. Mikään kertomus ei kuvaa tapahtumakulkua kokonaisuudessaan, vaan kaikki kertomukset perustuvat valinnalle siitä, mitä kerrotaan ja mitä jätetään pois. Kolmas mimesis viittaa kertomustekstin, narratiivin ja lukijan väliseen suhteeseen, jossa tapahtuu tekstin lukeminen ja siinä esitetyn toiminnan uudelleen ymmärtäminen. (Mt. 179–186.)

4.2 Identiteetit kertomuksina ja kertomuksellinen tutkimusaineisto

Kun narratiivisuudella tarkoitetaan tutkimusaineiston käsittelytapaa, voidaan narratiivisuus jakaa kahteen eri kategoriaan: narratiiviseen (narrative analysis) ja narratiivien analyysiin (analysis of narratives). Tämä jaottelu pohjautuu alun perin Jerome Brunerin tekemään erotteluun kahdesta tietämisen tavasta.¹⁴ Narratiivien analyysissä aineistoa luokitellaan, jäsennetään kategorioihin sekä tapaustyyppeihin, kun narratiivisessa analyysissä tavoitteena on pikemminkin kertomuksellisen synteessin tuottaminen. (Bruner 1986; Polkinghorne 1995; ref. Heikkinen 2010, 149–150.) Oma analyysini hyödyntää molempia lähestymistapoja. Matti Hyvärinen (2010) esittelee Gérard Genetten tekemän kertomuksen eli narratiivin eritasoisten komponenttien jaottelun: tekstin, kerronnan ja tarinan tason. Jaottelussa teksti viittaa kieleen, jolla tarinat kerrotaan. Omassa tutkimuksessani teksti tarkoittaa haastattelutilanteessa tuotetta puhetta. Kerronnan tasolla merkityksellistetään erilaisia kertomuksia eletystä elämästä. Tällä tasolla syntyivät haastateltavien identiteetikertomukset haastattelutilanteessa. Tarinan tasolla piirtyvät esiin kerrotut tapahtumat. (Genette 1972/1980; ref. Hyvärinen 2010, 123.) Tällä tasolla kertomukset saavat juonensa ja muotonsa: ne tulevat ikään kuin lihaksi. Elämän tapahtumista voidaan kertoa eri tavoin ja kerrottu tarina saa lopullisen muotonsa merkityksellisestä sisällöstään, kuten tässä tutkimuksessa esimerkiksi siitä, mitä tietystä yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrotaan.

Catherine Riessman (1993) viittaa tutkijoihin Bruner (1990), Gee (1985) ja Mishler (1986) todetessaan, että ihmisten ensisijainen tapa järjesträä kokeumuksiaan on järjesträä ne kertomuksen muotoon. (Riessman 1993, 4, ks. myös Polkinghorne 1988, 68.) Narratiivin käsitettä onkin sovellettu ihmisen identiteetin tarkastelussa. Ihmiset yrittävät ymmärtää, jäsentää ja välittää toisilleen omaa todellisuuttaan kerronnallistamisen avulla. Koska kertomusten kautta ilmaistaan

¹⁴ Brunerin mukaan kertomukseen perustuva ymmärrys on narratiivinen tiedon muoto ja logiikalle sekä matematiikalle ominaisella esittämisen tavalla saatavaa tietoa paradigmaattiseksi tiedon muodoksi. Paradigmaattiselle tietämiselle on tyypillistä esimerkiksi käsitteiden täsmällinen määrittely ja luokittelujen tekeminen. Narratiivinen tietäminen on puolestaan johdonmukaisesti etenevän kertomuksen tuottamista. (Heikkinen 2010, 149–150, ref. Bruner 1986.)

omaa suhtautumista kerronnan kohteena oleviin tapahtumiin, sisältävät kertomukset aina myös jotain osia kertojan identiteetistä. Identiteettiä rakennetaan kertomuksessa joko tietoisesti tai tiedostamattomalla tasolla. (Hyvärinen 2010, 146.) Tutkimuksen haastatteluaineisto sisältää paljon tietoista identiteetistä kertomista, koska kyselin paljon kysymyksiä siitä, mitä haastateltavat tiettyssä tilanteessa ajattelivat itsestään tai kuinka he jonkin tietyn asian ymmärtävät. Narratiivisessa tutkimuksessa identiteetti nähdään tarinallisena luomuksena, joka on suhteessa ihmisen toimintaympäristöön. Identiteetti on moniulotteinen kulttuurinen "tarinointi" prosessi, jota yksilö jatkuvasti rakentaa suhteessa sosiaaliseen todellisuuteen, ja joka voidaan nähdä ihmisen keinona prosessoida ajassa etenevää minäkäsitystä ymmärrettävään muotoon. Itsestä ja omasta elämästään kertoessaan ihminen rakentaa henkilökohtaista identiteettiä. (Koi-vumäki 2010, 36–37; Hänninen 1999, 60–61; Timonen 2009, 23–24; Kulmala 2006, 61.) Identiteetti ei tästä näkökulmasta ole koskaan "valmis" ja se voi muotoutua erilaiseksi esimerkiksi ympäristön olosuhteiden muuttuessa tai sosiaalisen tarinavaranto-tiedon kertyessä.

Polkinghornen mukaan identiteetissä on aina mukana myös tulevan ulottuvuus, rakennelma joka jatkaa henkilön minuutta. Menneen, nykyisen ja tulevan välillä tulee olla kertomuksessa jonkinlainen koherenssi (Polkinghorne 1988, 107). Riessmanin mukaan narratiivi eli kertomus rakentuu nivoen yhteen toisiinsa liittyviä tapahtumia. Kertoja vie kuulijan matkalle menneeseen, jonka tapahtumat kertoja järjestää uudelleen kertomukseksi kertoakseen jotain erityistä tapahtumien kulusta, Riessmanin sanoin *"to make a point"*. (Riessman 1993, 3.) Omien haastattelujeni tavoitteena oli tuottaa tutkittavaksi aineistoksi identiteettikertomuksia, tulkintoja, jotka rakentuvat kuvauksina erilaisista yhteiskunnallisista toimija-asemista. Erilaiset elämäntapahtumat voivat aktivoida kysymyksiä siitä, kuka minä olen, ja minäkäsitys ja persoonallinen identiteetti voi muovautua läpi elämän. Vaikka pyysinkin haastateltavia kertomaan itsestään, ajattelen, että vastauksista on tulkittavissa myös jotain siitä ympäristöstä ja maailmasta, jossa nämä ihmiset elävät (ks. myös Riessman 1993, 5).

4.3 Aika, muutos ja merkitykset: erilaiset yhteiskunnalliset toimija-asemat identiteettikertomusten tuottamisen kontekstina

Identiteettikertomuksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sellaisia itsestä kertomisen sisältöjä, joissa käsitellään omaa toimintaa suhteessa omaan ympäristöön tai sellaista itseän kohdistuvaa kerrontaa, joka on suhteessa tiettyyn yhteiskunnalliseen asemaan (ts. tapahtuvat ko. aseman kontekstissa tai liittyvät siihen). Haastattelemani henkilöt ovat eläneet rikollisuuden ja asunnottomuuden tuottamassa marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa. Sitten

on tapahtunut muutos, jonka seurauksena he ovat astuneet toisenlaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan: he eivät ole enää asunnottomia ja pyrkivät aktiivisesti irtautumaan rikosten tekemisestä. Berger ja Luckmann toteavat, että muuttuakseen yksilön subjektiviteetti tarvitsee ympärilleen vahvan uskottavuusrakenteen. He jatkavat: *"Uskottavuusrakenteesta täytyy tulla yksilön maailma, joka karkottaa kaikki muut maailmat ja erityisesti sen, jossa yksilö "asui" ennen muuttumistaan."* (1995, 177–179.) Rikollisuudesta irtautumisen yhteydessä kuulee usein puhuttavan esimerkiksi siitä, kuinka vanha kaveriporukka on jätettävä, jotta kykenee tekemään muutoksen omassa elämässä. Päihteistä irrottautuvan tilanne on usein samanlainen. Voisi kuvitella, että suuret sisällölliset muutokset elämänkulussa muokkaavat paljon käsitystä itsestä. Millaisia muutoksia yhteiskunnallisen toimija-aseman muuttuminen tarkoittaa tutkittavien identiteetikertomuksissa? Tutkimuksessani on osin piirteitä myös elämänkulkututkimuksesta, koska tarkastelen haastateltavien elämässä useiden vuosien ajalla tapahtuneita asioita. Osalla haastateltavista rikollista elämää oli taustalla vuosikymmenten, osalla muutamien vuosien ajalta.

Elämänkulkututkimuksessa kertomuksen yksi keskeinen komponentti on muutos ja usein elämänkulkututkimuksessa tarkastellaan sitä, kuinka ihmiset järjestävät ja merkityksellistävät erilaisia elämäntapahtumia suhteessa aikaan. Kertomusta menneestä rakennetaan suhteessa nykyisyyteen ja nykyisyydessä syntyviin merkityksenantoihin: kertova minä tekee menneen kokemuksen (kokeva minä) merkitykselliseksi tässä ja nyt. (Strandell & al. 2002, 114–115; Hyvärinen 2010, 130; Kekkonen 2004, 30.) Koska identiteettejä usein tuotetaan nimenomaan erilaisten (elämän)kertomusten kautta, voidaan tutkia myös haastateltavien erilaisiin (elämän)tiloihin eli yhteiskunnallisiin toimija-asemiin kiinnittyvää puhetta identiteetikertomuksina. Omasta menneisyydestä kertominen voi toimia myös arviona omasta nykyisestä elämästä (Riessman 2008, 8; Jokinen & Juhila 1996b, 37). Tutkittavien kohdalla identiteetikertomus rakentuu haastattelutilanteessa rikoksettomaan elämään pyrkivänä asunnon haltijana suhteessa eletyn elämän kokemuksiin asunnottomuudesta ja rikollisuudesta, ja identiteetikertomusta tulkitaan aineiston analyysissä yksilön haastattelutilanteessa tuottamana ja reflektoituna (Hänninen 1999, 58–61).

En pääse tutkimuksessani käsiksi siihen, mitä haastateltavat "ovat" tai mitä heidän toimintansa ja elämänsä on tosiasiallisesti tai ns. "puhtaana toimintana tai kokemuksena" ollut asunnottomuuden tai rikollisuuden aikana, tai siihen mitä se on nyt. (Ks. myös Kulmala 2006, 23.) Haastatteluissa tuotettuja identiteetikertomuksia tutkimalla päästään kuitenkin käsiksi haastattelutilanteessa erilaisista yhteiskunnallisista toimija-asemista konstruoituihin todellisuuden kuvauksiin. Identiteettien muodostamisella on yhtymäkohtia valtaan ja kysymykseen siitä, kenellä ylipäätään on mahdollisuus rakentaa jotain tiettyä identiteettiä. Ainakin julkisissa diskursseissa identiteettimäärittelyjen suhteen heikoilla vaikuttavat olevan vähemmistöryhmiin kuuluvat ja marginaaliseen yhteiskunnalliseen ase-

maan sijoitetut ihmiset. (Jokinen & al. 2004, 11.) Leimattuja identiteettejä väitöskirjassaan tutkinut Anna Kulmala kysyy: *"Millaista identiteettiä on mahdollisuus rakentaa marginaaliin määritellyistä tiloista ja paikoista?"* (Kulmala 2006, 19). Minua kiinnostaa se, kuinka haastateltavieni identiteettikertomukset rakentuvat suhteessa erilaisiin yhteiskunnallisiin toimija-asemiin.

Suomessa narratiivista analyysia rikoksentekijöistä on tehnyt väitöskirjassaan Helena Timonen (2009). Hän haastatteli seitsemää (7) eri miestä useita kertoja. Haastattelut alkoivat miesten vankilassaolon aikana ja niiden tekemistä jatkettiin osin sen jälkeen, kun haastateltavat olivat jo vapautuneet. Useiden satojen litteroitujen haastattelusivujen joukosta Timonen on koonnut haastateltaviensa tarinat aina lapsuudesta koulumaailmaan ja vankilasta siviiliin. Timonen kirjoittaa:

"(N)arratiivisessa analyysissa... on keskeistä tavoittaa tarinan "juoni", kuulla ja säilyttää kertojan ääni... Keskeistä on tavoittaa kertomusten kulun kehittymisen/etenemisen tunnistaminen, mikä tarkoittaa elämän eri vaiheiden ja niiden yhteyksien tunnistamista..." (Mt. 46.)

Oma kiinnostukseni kohdentui erilaisista yhteiskunnallisista toimija-asemistä konstruoihiin identiteettikertomuksiin, joten päädyin tarkastelemaan niitä ensisijaisesti narratiiveina. Kohdistan katseeni haastateltavieni kertomuksissa mahdollisesti toistuviin juoniin ja sisältöihin sekä siihen, rakentuvatko kertomukset eri tavoin erilaisissa yhteiskunnallisissa toimija-asemissa. Tutkimusaineistosta paikannetut narratiivit saivat siten analyysiprosessin edetessä narratiivisen, tarinallisen muodon. Näissä tarinoissa on pyritty Timosen (mt.) sanoin tavoittamaan tarinan juoni: avaamaan identiteettikertomuksen yhteyksiä ympäröivään sosiaalisen todellisuuteen ja yhteiskunnalliseen toimija-asemaan (analyysin etenemisestä tarkemmin ks. luku 5). Tarinat toimivat aineistossa toistuneiden identiteettikertomusten ja niiden kontekstina toimivien erilaisten yhteiskunnallisten toimija-asemien välisen suhteen kuvaajina. Tarinat sitovat nämä eri aspektit yhteen ja sanallistavat ne merkitykset, jotka liittyvät kulloiseenkin juonikokonaisuuteen.

V TUTKIMUSASETELMA

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen teon aikana tarkentuneet ja lopullisen muotonsa saaneet tutkimuskysymykset. Esittelen myös käyttämäni aineiston keruun menetelmät ja sen, kuinka aineiston keruu käytännössä tapahtui. Pohdin myös haastatteluissa saamani tutkimusaineiston heterogeenisyyttä. Luvun lopussa kerron vaihteittain, kuinka aineiston analyysi on tehty.

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen lähtöoletus oli, että se missä ihminen asuu ja miten hän elää, vaikuttaa myös siihen, miten ihminen jäsentää omaa identiteettiään. Kiinnostukseni kohdistui tähän ilmiöön, koska asunnottomien parissa sosiaalityötä tehdessäni olin kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka erilaisilta asiakkaat vaikuttivat silloin, kun he asuivat tilapäismajoituksessa, verrattuna siihen, kun he olivat saaneet oman kodin. Toisessa, asumispalvelujärjestelmien kehittämiseen liittyvässä työssäni taas kiinnitin huomiota siihen, kuinka vahvoja leimaavia käsityksiä ihmisillä on asunnottomista ja rikostaustaisista ihmisistä. Taustalla oli myös havainto siitä, että asumisyksikkömuotoinen asuminen rikosseuraamustaustaisten henkilöiden kohdalla ei aina ole paras vaihtoehto. Marginaalisuuden ja asunnottomuuden tutkimuksiin ja teoriaan sekä narratiivisen tutkimuksen metodologiaan perehtymisen myötä päädyin lopulta muotoilemaan tutkimuskysymykseni seuraavalla tavalla:

- Minkälaisia tarinoita haastateltavat tuottavat marginaalisesta (asunnoton ja/ tai rikollinen) yhteiskunnallisesta toimija-asemasta?
- Minkälaisia tarinoita haastateltavat tuottavat tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta eli haastatteluhetkellä omassa asunnossa asuessaan?
- Minkälaisia merkityksiä omalle asunnolle tavanomaisessa asuinympäristössä annetaan suhteessa rikollisuudesta irtautumiseen eli desistanssiprosessiin?

Aineiston tarinoiden luokittelu perustuu tutkimuksessani induktiivis-deduktiiviseen päättelyketjuun. Tutkimusaineiston analyysin taustalla on oman käytännön työn kokemuksen kautta syntynyt esiymmärrys tutkittavasta aiheesta. Esiymmärrykseni myötä lähdin kysymään tietynlaisia asioita haastateltavilta. Lähdin tutkimuksessani siitä, että yhteiskunnallisella toimija-asemalla on merkitystä siihen, mitä tai millä tavalla ihminen itsestään ajattelee eli kuinka hänen identiteettikertomuksensa konstruoituu. Ajattelen myös, että omalla asunnolla tavanomaisessa ympäristössä on merkitystä desistanssiprosessiin. Lähdin tekemään haastatteluja kuitenkin avoimin mielin kysyen haastateltaviltani minkälaisia

heidän ajatuksensa tästä aihepiiristä ovat. Aineistoa luokittelemalla muodostin keskusteluyhteyden aiheeseen liittyvän esiymmärrykseni, haastatteluaineistoni ja tutkimuksessa käyttämäni teoreettisen viitekehyksen välille (Ruusuvuori et. al. 2010, 10). Aineiston luokittelu yhdessä narratiiviseen tutkimussuuntaukseen perehtymisen kanssa auttoi myös tutkimuskysymyksen muotoilussa lopulliseen muotoonsa. Tutkimuskysymyksiin vastataan luvussa 6. Ennen tätä perehdytän lukijan aineiston hankkimiseen, keräämääni aineistoon sekä aineiston analysointiprosessiin, joihin tutkimustulokset ovat kiinteästi sidoksissa.

5.2 Haastatteluaineiston keruu ja aineiston keruumenetelmät

Haastattelin yhteensä kymmentä rikosseuraamustaustaisille asunnottomille tarkoitetussa asumispalvelussa olevaa tai lähiaikoina ollutta asiakasta. Kyseessä on asumispalveluhanke, jossa rikosseuraamustaustaisille asunnottomille tarjotaan vuokrasuhteinen asunto tavanomaisessa asuinympäristössä sekä asumissosiaalinen tuki asumisen onnistumiseksi.¹⁵ Asunnot sijaitsevat ympäri kaupunkia ja sijoittuvat tavanomaisten vuokra-asuntojen joukkoon. Yhdellä haastateltavalla asumiseen saatava asumissosiaalisen työn tuki oli päättynyt jo kokonaan. Muut haastateltavat olivat vielä tuen piirissä ja parilla henkilöllä oli enää viimeinen tukikäynti jäljellä. Haastattelut tapahtuivat touko–kesäkuussa 2015. Haastateltavat sain rekrytoitua kirjoittamalla haastattelupyynnön (liite 2.), jossa kerroin asumispalveluhankkeen asiakkaille tutkimukseni aiheesta ja tavoitteista. Asumispalvelun työntekijät antoivat kirjeen asiakkaille kotikäynnillä tai heitä muuten tavatessaan. Yhdeksän haastatteluista tein haastateltavien kotona ja yhden asumispalvelun työntekijöiden toimistolla. Halusin tehdä haastattelut haastateltavien kodeissa, koska ajattelen että kertomisen paikalla on merkitystä suhteessa kertomukseen (ks. myös Kulmala 2006, 60). Oletin, että omassa kodissa puhe on vapaampaa ja aidompaa kuin vaikkapa jossain toimistossa tai muussa haastateltavalle vähemmän henkilökohtaisessa paikassa.

Kolme sovituista haastatteluajoista peruuntui ja kahden kanssa näistä sovinn uuden ajan. Yhden kanssa ei sovittu uutta haastattelua, koska asumispalvelun työntekijöille ja minulle syntyi sellainen vaikutelma, ettei asiakas lopulta halunnutkaan osallistua tutkimukseen tai se jännitti häntä liikaa. Hänen tilalle sovittiin haastattelu toisen asiakkaan kanssa. Menin haastateltavien luo useimmiten asumispalvelun työntekijän kanssa, mutta joidenkin luo myös itsenäisesti. Olin ajatellut, että asumispalvelun työntekijän läsnäolo voisi "murtaa jäätä" minun ja

15 Tunnistettavuuden välttämiseksi asumispalvelua ei kuvata tai esitellä tarkemmin.

haastateltavan välillä, kun työntekijä esittelisi meidät toisillemme ja olisi aluksi paikalla. Näin myös saatiin varmistettua, että haastateltavan vointi oli haastattelulle otollinen. En lähtökohtaisesti halunnut lähteä rasittamaan haastattelulla sellaista henkilöä, jolla on ollut hyvin vaikea päivä tai muuten raskas olo. Haastattelut tehtiin aina kahden kesken haastateltavan kanssa.

En tiennyt mitään siitä, minkälaisia rikoksia haastateltavat olivat tehneet tai kuinka pitkiä heidän asunnottomuusjaksonsa olivat olleet. Tiesin haastateltavistani etukäteen ainoastaan nimen, sukupuolen ja sen missä he asuivat. Erityisesti ensimmäisten haastattelujen kohdalla olin alkuun vähän jännittynyt, kun pohdin sitä, saanko haastateltavat puhumaan avoimesti ja paljon. Pelko osoittautui kuitenkin melko pian turhaksi ja aloin luottaa itseeni haastattelijana. Huomasin, että keskustelu menee niin kuin kaikkien muidenkin ihmisten kanssa: toisten kanssa se sujuu luontevammin kuin toisten, ja toiset ovat ylipäättään itsensä ja elämänsä suhteen avoimempia ja reflektioivampia kuin toiset. Erään haastateltavan kotiin mennessäni minua alkuun ”kylmäsi” kun näin asunnon seinällä roikkuvat miekat ja kirveen. Kylmän tunne meni keskustelun aloituksen myötä ohi ja tuosta haastattelusta tuli lopulta se, joka meni eniten ihon alle, hyvällä tavalla. Kiitokseksi, tai kuten eräs haastateltava asian määritteli ”lahjukseksi”, vein haastateltaville kahvipaketin ja tupakkaa. Ennen haastattelua kävin yhdessä haastateltavan kanssa läpi haastattelupyyntökirjeen (liite 2), jonka he olivat saaneet asumispalvelun työntekijöiltä jo aiemmin. Pyysin heiltä lisäksi allekirjoituksen tutkimuslupa- (liite 3), jossa he suostuivat luovuttamaan nauhoitetun haastatteluaineiston käyttöni. Tässä kohtaa korjasin haastateltaville haastattelupyyntökirjeessä esitetyn lupauksen haastattelunauhojen tuhoamisesta tutkimuksen valmistumisen jälkeen: näinhän ei voi toimia, vaan nauhoitteita on jonkin aikaa säilytettävä mahdollista tarkastusta varten.

Toteutin tutkimuksen aineiston keruun elämänviivan piirtämisen (ks. Jokiranta 2003) ja puolistrukturoituneen teemahaastattelun (focused interview) avulla. Haastatteluteemat jäsentyivät dikotomisesti erilaisten yhteiskunnallisten toimijajäsentien mukaisesti ”asunnottomuus–asuminen”, ”rikollinen ja rikokseton elämäntapa” sekä edellisten yhdistelmänä teemalla ”käsitys itsestä yhteiskunnassa”. Teemallisten kysymysten (ks. liite 1.) muoto ja järjestys vaihtelivat haastattelutilanteen mukaisesti. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11.) Kaikkia kysymyksiä ei ollut tarpeen kysyä kaikissa haastatteluissa. Valmiiden kysymysten lisäksi esitin haastateltavan tarinan kulun mukaan paljon erilaisia kysymyksiä, jotka auttoivat pääsemään jossain haastattelun kannalta mielekkäässä teemassa syvemmälle.

Alla olevassa esimerkissä on kuvaus haastattelun myötä syntyvistä, melkein pätevämmisen asteelle yltävistä kysymyksistä, joissa haastattelijana koitan tavoitella rikoskierteestä irtautumiseni taustalla olevaa motivaation lähdettä. Haastateltava on juuri kertonut hankkineensa päiviinsä osittain henkilökohtaisesti epäinnostavaa tekemistä:

Matti: Et eihän se, toi pienkoneet ja metallipuoli (tauko). Mä en oo pitkiin aikoihin niitä hommii ees tehny. Et siellä saa tietenki olla ruohonleikkureitten ja moottorisahojen kanssa tekemisissä, mut (tauko) ei se niin innosta.

Jenni: Niin niin, niin sulla ei oo semmosta kutsumusta siihen?

Matti: Ei.

Jenni: Nii, mutta toihan on tietysti kyllä. Nii, siis mikä sut niinku saa tekemään sen (tauko) valinnan siitä, että sä kuitenkin lähet tonne pienkonepuolelle, vaikka se ei sua niinku innostakkaan? Ja vaikka niitä vaihtoehtoja olis sitten toisenlaisiaki? Ni mikä sut saa tekemään tän valinnan, et sä pidät sun tavallaan, miten se sanotaan, pöydän puhtaana?

Matti: Hmm, no siinä on ehkä seki, kato mä haluan säilyttää ton päivärhythmin tossa, ku mä meen tonne. Ja se, että mä tosiaan tiedän mihin toi johtaa omalla kohdalla toi, semmonen et jos mä jään tänne makailee.

Jenni: Nii, mutta tohon mä just yritän päästä: et mikä sut saa tekee sen valinnan, et sä et palaa siihen entiseen enää? Miks sä haluat nyt toisenlaista?

Matti: Ehkä mä oon, aattelen paljon enemmän nykypäivänä noita lapsiani.

Jenni: Nii just. Lapset motivoi.

Matti: Ja sitten se, et kyllä mä hei tota (tauko). Toi oli nyt kymmenes kerta ku mä viimeks vapauduin tossa ni, kun mä oon linnassa käyny. Ni kyl mä sanon et (tauko) mä rupeen aika täynnä olee sitä elämää hei. Et kyllä mä oon nähny sitä elämää ihan tarpeeks mielestäni.

Jenni: Mmm. Ni ei oo enää mitään semmosta tarvetta pyöriä siinä?

Matti: Ei. Ja sitte se, että toi ikä rupee painaa aika paljon tossa. Ja tota, ei vaan yksinkertaisesti enää oo kiinnostusta siihen (nauraa).

Haastattelutilanteessa pyrin antamaan mahdollisimman paljon tilaa vapaalle kertomiselle ja erilaisten, omaehtoisten identiteettikertomusten tuottamiselle.

(Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189–191; Lahikainen 2011, 132.) Vältin arvottavia kommentteja, vaikka haastateltavat kertoivat minulle rankkojakin asioita:

Haastateltava: (...) No (vuosiluku J.M.) oli. Jo sillón, mä olin viijentoista ikänen, ni sillón olin yhdessä murhassa mukana ja...

Jenni: Mmm.

Haastateltava: ...varmaan siitä lähti semmonen rikosjuttu.

Jenni: Mmm. (Haastateltavan muutettu nimi poistettu.¹⁶)

Haastattelujen alussa pyysin haastateltavia kertomaan elämästään paperilla elämänviivalle (ks. kuva 1). Kaksi haastateltavista halusi, että minä teen merkinnät viivalle, koska oli *"huono täyttämään"* tai saanut muuten *"tarpeekseen"* tällaisista.

Jenni: Joo. Voisko sen merkata tänne jotenki: kaheksantoistavuotiaana muutti kotoa pois?

Markku: Ni. En mää, mä oon niin huono täyttää. Kirjota sää.

Jenni: No mä voin kirjottaa joo.

Markku: Mä en. Mä oon joskus tuolla jossain (päihdehoitolaitoksessa J.M.) tai jossain katkolla missä mä oon ollu, ni täyttäny.

Jenni: Oot täyttäny.

Markku: Mä oon saanu ihan tarpeeks...

Jenni: Aijaa (nauraa) sä oot...

Markku: ...kirjotuksista ja piirrustuksista.

Jenni: Mä laitan tähän, että kotoa omaan asuntoon kaheksantoistavuotiaana.

Markku: Joo.

16 En halua yhdistää tätä aineisto-otetta edes haastateltavan muutettuun nimeen.

Kuvio 2. Elämänviivan piirrospohja Harri Jokiranta mukailen (Jokiranta 2003, 50)

Elämänviivasta käytetään myös nimitystä elämänjana tai elämänkaari. Elämänviivalla tarkoitetaan yleensä ihmisen itsensä piirtämää kuvaa elämäkokemuksistaan, elämäntapahtumistaan ja muistoistaan. Sen piirtämisen ajatellaan ohjaavan kosketuksiin omaan elämänhistoriaan liittyvien tunnemuistojen kanssa. Lähtökohdaltaan elämänviiva on retrospektiivinen eli taaksepäin katsova. Sen tarkoitus on luoda kokonaiskatsaus menneeseen ja havahduttaa piirtäjässään erilaisia kokemuksia ja tunnemuistoja elämänhistorian ajalta. (Kekkonen 2004, 29–30.) Elämänviivan ohjeistus oli haastatteluissani erittäin vapaamuotoinen. Pyysin haastateltavia kirjaamaan oman elämänkulun kannalta merkittäviä asioita. Jos haastateltava jäi epäröimään sitä, mitä viivalle merkkaisi, kuten useimmat jäivät, pyysin heitä kertomaan elämästään esimerkiksi asumisen, asunnottomuuden ja rikosten tekemisen näkökulmista. Täten elämänviivasta tuli usein hyvin päihde-, rikos- ja asunnottomuuspainotteinen, johon pari haastateltavaa kommentoikin:

Riikka: Tää näyttää aika hirveeltä, mä en oo ikinä aatellu tätä näin. Et kyl mä oon ollu ihan tietonen mitä mun elämässä on tapahtunu, mutta niinku (nauraa) nyt ku se on tossa paperilla, ni kyllä niinku kauheen tiuhaan tahtiin on... isoja asioita.

Saku: Mites näitä nyt pitää tähän pistää? Täst tulee ihan kamala tästä (nauraa)!

Jenni: (nauraa)

Saku: Ei tähän tuu mitään muuta ku huonoja juttuja.

Jenni: No, siis ku me puhutaan nyt tämmösistä asioista. Nii ne tulee sitte väistämättä tavallaan sinne ne. (tauko) Mut sinne voi laittaa hyviäki asioita.

Saku: (nauraa) Ei kauheesti tuu mieleen mitään hyviä. Ku on menny vähän huonosti jo pitemmän aikaa. No nyt menee ihan. (...) Noiki (viimeinen vankilajakso J.M.) oli siis kaks vuotta vanhoja tuomioita.

Suurimmalta osin elämänviivaa piirrettiin ja elämäntarinaa kerrottiin siis vain tiettyjen teemojen alueelta. Jotkut haastateltavat tekivät paljonkin merkintöjä elämänviivalle, kun toiset taas kirjoittivat sinne vain pari vuosilukua, jonka jälkeen haastattelu käynnistyi. Elämänviiva-aineiston funktioksi tutkimuksessani muodostui lopulta sen piirtämisen tapahtuma yhtenä haastattelutilannetta lämmittävänä ”työkaluna”. Haastattelujen jälkeen elämänviivoja on käytetty lähinnä litteroinnin tukena. Haastattelumateriaalia kertyi lopulta yhteensä 10 tuntia ja 46 minuuttia. Materiaalin litteroiminen kesti yhteensä 57 tuntia ja 30 minuuttia. Litteroitua materiaalia haastatteluista kertyi yhteensä 189 sivua.

Elämänviiva piirrettiin A3-kokoiselle paperille. Haastattelutilanteen keventämiseksi tarjosin haastateltaville mahdollisuutta käyttää puuvärejä elämänviivan teossa. Yksikään haastateltavista ei tarttunut tarjoukseen, mutta onnistuin tällä keinolla murtamaan jäätä haastattelun alkuvaiheessa. Välillä haastattelut etenivät enemmän keskustelullisina kertomuksina, jolloin tutkija ja haastateltava kävivät eräänlaista neuvottelua siitä, mitä elämänviivalle kirjataan.

Jenni: Aijaa. Voiko sen muuten merkata tonne sen, sen (elämäntapahtuman J.M.)? Oliko se (vuosiluku J.M.)...?

Saku: Se oli jossain täällä näin (kirjoittaa elämänviivalle ko. elämäntapahtuman J.M.).

Jenni: Koska se oli varmaan jonkun näkönen käännekohta?

Saku: Tavallaan se oli, mutta. Siis silleen, että... Ok, ei rikoksia oo tullu sen jälkeen siihen tahtiin tehtyä... Mut enemmän niinku pillerit on tullu tällön (vuosiluku J.M.) kuvioihin, et en mä tiä. Mun on niinku vaikee sanoo niistä että, et mun mielestä mulle ei tullu semmosii vierotusoireita ku mitä kaikki sanoo ja kauhistelee et näist tulee hirveet niinku olot ja säryt ja kaikkee.

Jenni: Mmm.

Saku: En mä tiä (tauko). Mitä mun piti laittaa tänne?

Jenni: Mmm, pitääks niistä lääkkeistä laittaa siihen jotaki?

Saku: En mä tiä.

Jenni: Siis miltä susta tuntuu itestäs, et..?

Saku: Eli mää teen sillai, et haluanko mää laittaa (nauraa)?

Jenni: (nauraa) Nii, just nii.

Saku: No mä laitan, että lääkkeiden käyttö (kirjoittaa: lääkkeiden käyttö päivittäin J.M.). Että kyllähän mä niinku, sanotaan niin, et kun mä pääsin sairaalasta, ni mä menin ensimmäisenä baariin ja vedin kännit ja ostin hassista ja vedin niinku kaikki ne sekasin, että (tauko).

Jenni: Mmm.

Saku: ...Et ei se kauheen hyvältä kuulosta.

Haastattelut olivat tunnelmiltaan erilaisia. Osa haastateltavista vaikutti kertovan mielellään omasta elämästään, eikä heitä tarvinnut juurikaan ohjata elämäntarinan kertomisessa. Toiset olivat varovaisempia ja tutkijan esittämiä kysymyksiä tarvittiin tällöin enemmän. Elämänviivan tekeminen oli joillekin ennestään tuttua erilaisten kuntoutusten myötä. Elämänviivan tekoa seuratessani kiinnitin huomiota siihen, kuinka monilla olivat vuosiluvut elämän varrelta hukassa. Ne vuosiluvut, jotka yleisimmin muistettiin, olivat lasten syntymien ajankohdat. Elämäntarinan ajallinen hahmottaminen osoittautui haastavaksi, enkä edellyttänyt haastateltavilta esimerkiksi vuosilukujen merkkäämistä. Oman elämänviivan näkeminen paperilla herätti joissain haastateltavissa ajatuksia, joiden merkitystä haastateltaville jouduin pohtimaan, osin jo haastattelujen aikana, ja viimeistään haastattelujen päättyttyä. Välillä minussa heräsi huoli siitä, olinko kaivellut liikaa ikäviä asioita haastateltavan elämästä. Toisaalta haastateltavat olivat nähneet haastattelupyyntöni muodossa jo etukäteen sen, mihin tutkimus kohdistui: heidän omiin kokemuksiinsa asunnottomuudesta ja asumisesta sekä rikosten tekemisestä ja rikollisuudesta irtaantumisesta. Välillä haastattelujen aikana huomasin haastateltavien herkistyvän, mikä on täysin luonnollista, kun joutuu käymään raskaita elämänvaiheita läpi. Herkistyminen saattoi näyttäytyä esimerkiksi kyynelten silmiin nousemisena tai intensiivisinä puheenaiheen vaihtamisen yrityksinä. Paljon haastatteluissa kuitenkin myös naurettiin.

Pyrin haastattelijan roolissa siihen, etten millään tapaa arvottaen ohjaisi haastattelun kulkua. Tein kuitenkin "arvottavia" jatkokysymyksiä silloin, kun haastateltavat olivat itse ensin arvottaneet jonkun asian tietynlaiseksi. Esimerkkinä alla oleva aineisto-ote, jossa haastateltava on aiemmin haastattelun aikana määritellyt erään tukiasumisyksikön "paskaksi":

Janne: (Tukiasumisyksikkö J.M) tuota noin (...) on kans tuota, en mä tiä. No (kaupunginosassa J.M.) mitä nyt kerkesin asua (tauko) niin niin tota, no päihteen paikka, mutta tota kyllä mä siellä päihkeitä käytin koko ajan.

Jenni: Nii. Sanoiks sä jotenki, et paska paikka tuossa aikasemmin?

Janne: Joo todella huono.

Jenni: Miten niin?

Janne: Siis tota niin pieniä ne asunnot. Tai siis väliaikainen, väliaikane majotushan se on kaikille, jotka sielä on ja sieltä pitäs tota heijän järjestää asuntoa, mutta eeen mä oo kuullu kenenkään sitä kautta saavan asuntoa.

Koen, että eduksi haastattelujen tekemisessä oli aihealueen tuntemus. Toisaalta yksi haastateltavista oli minulle ennestään työn kautta tuttu, enkä voi olla miettimättä vaikuttiko tämä jollain tapaa haastatteluun. Haastattelun aikana minulle tuli tunne, että hän halusi esittää minulle asiat mahdollisimman positiivisella tavalla. Voihan olla, että kyseessä oleva henkilö ei halunnut muutenkaan erityisesti puhua rikosten tekemisestään, koska aihe saattoi olla häpeälliseksi tai epämukavaksi koettu.¹⁷ Toisaalta haastateltava vastasi kuitenkin lopulta kysymykseen. Aiheesta oli puhuttu ja aikaisemmin haastattelussa, joten voi myös olla, että asia oli haastateltavan mielestä jo käsitelty.

Jenni: (tauko) Niin totaa, sulla oli viimeinen ratti sillon kakstuhattakolme-toista, tai siis sillon olit istumassa?

Markku: Nii se oli kakstuhattakakstoista jo (alkaa näppäillä puhelintaan J.M.).

Jenni: Aha, kakstuhattakakstoista. Mä oon merkannu sen väärin tähän.

Markku: Tai kakstuhattaykstoista. Jotain semmosta se.

Jenni: Aha. Joo. Mites niin tota se, et sä oot päättäny, ettei tuu enää sitä rattia...

Markku: Kyllä.

¹⁷ Jokinen, Huttunen & Kulmala (2004) määrittelevät vaikenemisen marginaalisessa asemassa olevien, tai sellaiseen ulkoa käsin asetettujen, yhdeksi vastapuheen muodoksi. Kieltäytymällä vuorovaikutuksesta, jossa henkilö on asetettu marginaaliseen asemaan, hän ilmaisee erimielisyyttä häneen asetettua kategoriaa kohtaan (mt. 11–12, 20).

Jenni: ...Ni mikä sua siihen niinku sitte motivoi, siihen että sitä ei? (haastateltava näyttää kännykästä kuvia kaveristaan, hevosista ja muista maatilalla eläimistä J.M.) Aha, ja pupuki on siellä.

Markku: Tos on ruotsin hevonen. Ja tos on se (kaverikin J.M.), joka ajaa.

Jenni: On komee (hevonen J.M.).

Markku: On komee hevonen joo. Kyllä se just motivoi. Kyllä se on pistänyt mietityttää, just niinku mä sanoin sulle, että kalliiks on tullu.

J: Nii.

Haastattelujen kesto vaihteli 33 minuutista tuntiin ja 39 minuuttiin. Keskimäärin yksi haastattelu kesti tunnin ja neljä minuuttia. Haastattelujen jälkeen kirjasin usein ajatuksiani haastattelupäiväkirjaan ja soitin tai viestitin asumispalvelun työntekijälle ja kuittasin haastattelun päättyneen. Näin ei tapahtunut aina, koska joskus haastattelu tehtiin sellaiseen aikaan, etteivät työntekijät olleet enää töissä. Yhden tällaisen kerran jälkeen työntekijä laittoi minulle illalla tekstiviestin ja kyseli, oliko haastattelu onnistunut. Työntekijät olivat minulle suureksi avuksi haastattelujen tekemisessä. He kertoivat tutkimuksestani asiakkailleen mainosmielessä ja kyselivät heiltä mahdollista kiinnostusta osallistua haastatteluun. Työntekijöiden mukaan haastateltavia ei tarvinnut erityisesti houkutella, vaan moni osallistui tutkimukseen mielellään. Suurimpana motivaationa haastatteluun osallistumiseen vaikutti olevan se, että osallistumisellaan voisi mahdollisesti jotenkin auttaa rikosseuraamustaustaisille suunnattujen palveluiden kehittämistä. Työntekijät olivat suuresti avuksi myös haastatteluajkojen sopimisessa. Heillä oli lisäksi tieto asiakkaiden elämäntilanteista ja heidän senhetkisestä soveltumisestaan haastateltavaksi. Tämän kautta haastateltavaksi valikoitui sellaisia asiakkaita, joilla asiat olivat melko hyvällä tolalla ja tämä on tietysti huomioitava tutkimuksen tuloksia pohdittaessa ja niistä johtopäätöksiä tehtäessä.

5.3 Haastateltavien elämäntaustojen ja elämäntilanteen eroista, yhtäläisyyksistä sekä haastattelujen kautta saadusta tiedosta

Haastateltavien menneisyydestä

Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tuotetut identiteettikerromukset sijoittuivat aikaan, jolloin vielä elettiin rikollista ja/tai asunnotonta elämää. Haastateltavien taustat olivat erilaisia. Viidellä oli ollut mielestään hyvä ja normaali tai tavallinen lapsuus. Kolmella haastateltavalla lapsuusajan

kokemuksia väritti vanhempien tai vanhemmista toisen alkoholismi. He kertoivat myös vanhempien välisestä riitelystä tai väkivallasta. Kaksi haastateltavista sanoi, ettei heillä ollut muistoja lapsuudesta. Heistä molemmat olivat olleet sijoitettuna lastenkotiin. Osa haastateltavista kertoi lapsuusajoistaan enemmän ja toiset taas aloittivat kertomuksensa suoraan ajasta, jolloin rikosten tekeminen ja asunnottomuuskokemukset (useimmiten tässä järjestyksessä) olivat alkaneet.

Haastateltavat olivat aloittaneet rikosten tekemisen eri syistä ja eri tavoin. Osalla taustalla olivat rikoksiin tarjoutuneet mahdollisuudet tai jännityksen haku, osalla kaveriporukka. Joskus rikoksia tehtiin ”pakon sanelemana”, kun lapsuudenkodissa ei esimerkiksi ollut ruokaa, tai kun oli saatava rahaa huumeiden käytön rahoittamiseen. En kysynyt haastateltavilta erikseen sitä, minkälaisista rikoksista he olivat joutuneet heille asetettuihin rikosseuraamuksiin, mutta moni haastateltavista kertoi niistä minulle. Rikostaustat olivat haastateltavien kesken laadullisesti ja määrällisesti erilaisia. Seuraamukset vaihtelivat yhdyskuntapalvelu- ja sakkorangaistuksista vankeustuomioihin. Vähimmillään seuraamukset olivat kolme erillistä yhdyskuntapalvelusta satunnaisesti noin kymmenen vuoden aikana. Enimmillään yksi ihminen oli istunut vankeudessa yhteensä toistakymmentä vuotta, jolloin myös kertalaisuuksia oli toistakymmentä. Myös asunnottomuusjaksoit olivat haastateltavilla eri pituisia. Lyhimmillään asunnottomuus oli kestänyt puolitoista viikkoa. Pisimmillään kyse oli useiden vuosien mittaisista jaksoista eli pitkäaikaisasunnottomuudesta tai toistuvista asunnottomuusjaksoista. Yhteistä kaikille haastateltaville oli se, että asuntoa oli asunnottomuuden aikana yritetty järjestää, mutta menetetyistä luottotiedoista tai joidenkin kohdalla myös menneisyyden asumishäiriöistä, kuten vuokratähteistä johtuen asuntoa ei oltu onnistuttu hankkimaan. Asunnon tuloksettomuuden hakuun oltiin saatettu uupua, jolloin asian lopulta vain annettiin olla.

Haastateltavien taustojen erilaisuudesta huolimatta aineistosta on kuitenkin paikannettavissa ja luokiteltavissa tiettyjä identiteettikertomuksissa toistuvia sisältöjä. Tässä mielessä voi olettaa, että haastattelut heijastavat yksilöllisten merkitysten tuottamisen kautta myös kuvan siitä marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta, jossa he ovat eläneet.

Haastateltavien nykyinen elämäntilanne

Moni haastateltavista on siirtynyt tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan vankilasta, osa muusta asumispalvelusta ja osa rangaistuksen aikaisesta kuntoutuksesta, koevapaudesta tai vapauteen valmennuksesta. Rikoskierteestä irtautumisen ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen motivoitumisen taustalla saattoi olla iän tuoma paino, kyllästyminen vanhaan elämäntapaan tai rikosseuraamuksen aikana päihteittä olemisen myötä tapahtunut ”havahtuminen”, jonka myötä on syntynyt tahto toimia toisin. Usein nämä kolme muutosta motivoivaa tekijää ovat läsnä yhtäaikaaisesti. Tavanomaiseen yhteiskunnalliseen

toimija-asemaan on kuitenkin siirrytty ennen kaikkea siihen oman asunnon muodossa konkreettisesti tarjoutuneen mahdollisuuden avauduttua. Tässä asemassa ei enää olla asunnottomia eikä rikollisia, vaan haastatteluhetkellä entisiä asunnottomia ja rikosseuraamustaustaisia. Nyt haastateltavilla on oma asunto ja rikosten tekemisen tilalla jotain muuta.

Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tuotetut identiteettikertomukset peilautuvat paljon haastateltavien entiseen elämään. Ne rakentuvat jatkumossa, jossa elettyjen identiteettikertomusten päälle rakennetaan uutta elämäntarinaa. Välillä marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kertomukset ohjaavat uutta identiteettikertomusta enemmän, toisinaan vähemmän. Joku haastateltavista kertoi kokevansa olevansa ihmisenä samanlainen kuin aina ennenkin, mutta tekevänsä vain nykyään eri asioita. Toinen taas pohti paljon enemmän sitä, millaisena identiteetti uudenaikaisessa elämäntilanteessa rakentuu. Suhteessa desistanssiprosessiinsa haastateltavat olivat hyvin eri vaiheissa. Joillakin selkeä päätös rikoksista irtaantumisesta oli tehty jo aikaa sitten, toisilla jokin aika sitten ja toiset olivat vielä aktiivisessa muutoksentekovaiheessa. Tästä syystä tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tutkimuksen analyysissä konstruoidut tarinat eivät ole yhtä laajoja kuin tarinat menneisyydestä. Marginaaliseen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinoita oli eletty suhteessa elämäntilanteeseen paljon pidemmän aikaa, kuin tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa.

Aika, joka asumispalveluhankkeen kautta saadussa asunnossa oli haastateltujen tekohetkellä asuttu, vaihteli haastateltavittain. Joku oli asunut asunnossa kaksi kuukautta ja toinen vajaat kolme vuotta. Suurin osa oli asunut palvelussa vajaan vuoden. Kolme haastateltavista oli jo muuttanut eteenpäin asumispalvelun asunnosta. En kysynyt haastateltavilta erikseen heidän mielipiteitään asumispalveluun keskeisesti kuuluvasta asumissosiaalisesta työstä, mutta moni otti asian esille itse ja nimenomaan positiivisessa mielessä. Haastateltavat kuvasivat kiitollisuuttaan työntekijöitä ja heidän tarjoamaansa konkreettista apua ja tukea kohtaan: ”työntekijöille pitäisi viedä ruusuja” tai asunto oli ”lottovoitto”. Osa arveli, etteivät pärjäisi elämässään ilman työntekijöiden tukea. Se ei sinänsä ole kovin yllättävää, jos on elänyt vuosikautia ”tavanomaisen toisella puolen”, marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa, jossa asioita ei hoideta tavanomaisin keinoin. Kritiikkiä haastateltavat esittivät siitä, että asumisen tukea tarjoavan palveluntuottajan omistamassa asunnossa asuminen oli väliaikaista ja sieltä jouduttiin jossain vaiheessa muuttamaan pois: aloittamaan jossain vaiheessa ikään kuin alusta jossain muualla. Tästä saattoi seurata ajatus, ettei aleta asettua taloksi ja tekemään kotia oman näköiseksi, kun kuitenkin on jossain vaiheessa jatkettava matkaa asumispolulla (ks. myös Granfelt 2013b).

5.4 Identiteettikertomuksista tarinoiksi: teoria- sidonnainen sisällönanalyysi identiteettikerto- musten luokittelussa

Analyysini on laadullinen, teoriasidonnainen (teoriaohjautunut) sisällönanalyysi, joka kohdistuu haastatteluaineistossa tuotettuihin narratiiveihin eli identiteettikertomuksiin. Aineiston teoriasidonnainen sisällönanalyysi on tehty luokittelemalla aineisto marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyvien identiteettikertomusten pohjalta tarinoiksi. Sisällönanalyysia käyttäen haastatteluaineistossa esiintyviä identiteettikertomuksia on luokiteltu niin, että jokainen luokka rakentuu yhteiskunnallista toimija-asemaa tietyllä tavalla kuvaavista sisällöllisistä piirteistä ja muodoista. Luokittelun avulla pyrin hahmottamaan aineiston keskeiset sisällöt. Luokittelussa etsittiin siis aineiston identiteettikertomuksia yhdistäviä tekijöitä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105–108; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Seitamaa-Hakkarainen 1999.) Analyysin viimeisessä vaiheessa analyysiotte vaihtuu narratiiviseksi: keskeiset havainnot esitetään tarinoina, joissa yhdistyvät eri haastateltavien tuottamat identiteettikertomukset (ks. myös kuvat 3. ja 4.).

Haastatteluaineiston luokittelussa on kiinnitetty huomiota erityisesti siihen, millä tavalla tietystä yhteiskunnallisesta toimija-asemasta asetettiin ympäröivään yhteiskuntaan haastatteluissa tuotetuissa identiteettikertomuksissa. Lisäksi luokittelussa kiinnitettiin huomio myös sellaisiin maailmaa kokeviin näkökulmarakenteisiin, joilla tietynlaisia yhteiskunnallista toimija-asemaa identiteettikertomuksissa kuvattiin. (ks. myös Törrönen 2010.) Ajattelen, että ihmisellä voi olla monenlaisia identiteettejä, jotka aktivoituvat erilaisissa yhteyksissä (Kulmala 2006, 61). Esimerkiksi itse olen perheenjäsen ja äiti. Tämä identiteetti aktivoituu vahvimmin lapseni ja perheeni parissa. Työssäni taas olen ensisijaisesti asumispalvelujärjestelmän ja verkostojen parissa työskentelevä työntekijä, vapaa-ajallani saatan olla luova askartelija ja niin edelleen. Myös haastateltavat tuottivat identiteettikertomuksia omasta henkilökohtaisesta, paikallisesta ja subjektiivisesta tiedosta käsin. Haastatteluaineistosta analyysia tehtäessä identiteettikertomuksen tulkitsija on tutkija. (Riesmann 1993, 22; Heikkinen 2010, 157.) Aineiston luokittelussa nivoin yhteen tietynlaisia aineistossa sisällöllisesti toistuvia piirteitä haastateltavien tuottamasta henkilökohtaisesta tiedosta, heidän itseensä ja ympäröivään maailmaansa kohdistuvista tulkinnoistaan ja merkityksenannoistaan. Tutkimukseni analyysin tarkoituksena oli paikantaa sellaisia aineiston identiteettikertomuksia yhdistäviä sisältöjä, joiden avulla voidaan kuvata yleisemmällä tasolla tietynlaisia erilaisiin yhteiskunnallisiin toimija-asemiin liittyviä näkökulmia. Minkälaisilla tavoilla marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema rakentuu ja merkityksellistyy haastateltavien identiteettikertomuksissa? Entä millä tavalla identiteettikertomukset rakentuvat ja minkälaisia merkityksiä ne saavat tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa?

Tutkimukseni analyysin viimeisessä vaiheessa konstruoituviksi tarinoiksi määrittyvät sellaiset itsestä kertomisen tapaa tietyntylaisella sisällöllä, juonella kuvaavat kokonaisuudet, joissa identiteettikertomus rakentui ja jäsenyi suhteessa tiettyyn yhteiskunnalliseen toimija-asemaan ja joita sisältöinä tuotti useampi kuin yksi haastateltava. Monet haastateltavat puhuivat esimerkiksi paljon perheestään, mutta se minkälaisia merkityksellisiä sisältöjä tämä perheeseen liittyvä identiteettikertomus sai, vaihteli usein tietyllä tavalla yhteiskunnallisen toimija-aseman mukaisesti. Marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa perheestä kerrottiin usein niin, että suhteet perheeseen ja/tai omiin lapsiin katkesivat hallitsemattoman päihteiden käytön myötä, mistä nimitys ”päihteiden hallitseman menettäjän tarina”. Tässä tarinassa suhdetta perheeseen kuvataan menetyksen ja poissaolon kautta. Perhe ei ole ainoa asia, joka merkityksellistetään menetyksi päihteiden hallitsemattoman käytön vuoksi. Tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa perheeseen liittyvät identiteettikertomukset muodostavat puolestaan usein perheenjäsenen tarinan, jossa suhde perheeseen konstruoidaan läsnäolon ja suhteen aktiivisen rakentamisen tai ylläpitämisen kautta.

Analyysivaihe 1: Teemallisten identiteettikertomusten luokittelu haastatteluaineistosta

Käsitän identiteettikertomuksiksi siis sellaiset itsestä kertomisen sisällöt, joissa käsitellään omaa toimintaa suhteessa omaan ympäristöön tai sellaista itseen kohdistuvaa kerrontaa, joka on suhteessa tiettyyn yhteiskunnalliseen asemaan (ts. tapahtuvat ko. aseman kontekstissa tai liittyvät siihen). Rikollista elämää saatettiin kuvata esimerkiksi toimintana ”kävin autovarkaissa”, itseen liittyvänä määritelmänä ”minua ahdisti” tai oman toiminnan ja ympäristön vaikutuksen välisenä suhteena ”olin poliisien silmätikku”. Aineiston lähiluvun jälkeen luokittelin haastattelumateriaalin haastateltavittain kahteen eri taulukkoon (ks. taulukot 2. ja 3.). Ensimmäiseen taulukkoon keräsin kaikki ne haastattelujen identiteettikertomuksia sisältävät osiot, jotka liittyvät joko rikolliseen ja rikoksetomaan elämäntilanteeseen. Toiseen taulukkoon keräsin identiteettikertomukset asunnottomuuden ja haastatteluhetken asumisen ajoilta. Identiteettikertomukset saattoivat olla joko lyhyitä kuvauksia aiheesta, tai pidempiä, useita lauseita kattavia selostuksia tai haastateltavan ja haastattelijan välisiä keskusteluja. Tässä vaiheessa taulukot koostuivat vielä haastatteluissa tuotetusta alkuperäisilmauksista. Alla esimerkkinä lyhyet otokset kahdesta ensimmäisestä taulukoista, joissa molemmissa yhden haastateltavan osalta näytteenä pieni ote haastattelussa tuotetusta identiteettikertomuksesta.

Taulukko 2. Esimerkki 1 marginaaliseen (rikolliseen) ja tavanomaiseen (rikoksettomaan) yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyvien identiteetikertomusten luokittelusta

Haastateltava	Identiteetikertomukset rikollisen elämän ajalta	Identiteetikertomukset rikoksista irrottautumisen ajalta
Riikka (nimi muutettu)	H1: Et mä itte näkisin sen sillai et vasta yheksäntoista vuotiaana on sitten ihan oikeesti oikeesti alkanu. Et se on aika semmosta viatonta harmitonta ollu siihen asti. J: Mmm. H1: Ni. (tauko) No mä nyt laitan tohon (naurua) yheksäntoista vuotiaana... Miten mä laitan? Siis ne jotenki niinku sillai et niistä (huumeista J.M.) tuli pääasia mun elämässä? J: Mmm. H1: No sano nyt mitä mä tohon kirjoitan. J: Mmm, no voithan sä laittaa siihen vaikka että huumeet pääasiana elämässä, et oikeesti niinku se on? Tai oli. H1: (kirjoittaa: 19v huumeet pääasiaksi elämässä, rikokset J.M.) Ja tota sillon siis mä tykkäsin liikkua kaikkien noitten jätkien kanssa. Mä oon itseasiassa aina tykänny liikkuu. Siis edelleenki mullon kaverit niinku miespuolisia. Mutta tota (tauko) se oli sit enemmän semmosta niinku et mä vaan hengasin niitten mukana. Mikä mun mielestä oli silleen hirveen kivaa kaikki autovarkailut ja kaikki tommoset. Et ne ei ollut ees mitään semmosia et niistä ois hyötyny välttämättä yhtään mitään. J: Mmm. H1: Mutta (tauko) mutta joo siis sillon ne on kuitenkin. Ja sillon oon poliisin kanssa myöskin tullu tutuks. J: Yheksäntoistavuotiaana? H1: Joo. Ja siitä sit sillai tasasesti. Et nii. Siis tää on ollu sitä samaa sit tohon asti ku mä (lasta J.M.) aloin oottaa. J: Ni mikäs vuosi tää nyt sitte oli tää? H1: Se oli, olikse (vuosiluku J.M.)... J: Nii viitisen vuotta meni tossa (rikoksia tehdessä J.M.)? H1: Joo.	J: Mmm, aivan. No mitäs sää nyt oot sitte omasta mielestä, jos niinku aattelet et nyt ku sä asut tässä ja ylipäänsä oot niinku tässä elämän kohdassa nii mitä sä nyt aattelet, että mitä sä oot? Mitä sä nyt aattelet, että mitä sä oot? H1: No siis kyl mä enemmän oon niinku ihan oma itteni, et kyl mä ensisijaisesti nään itteni ihan vaan Riikkana (nimi muutettu J.M.). Ihan naisena. J: Mmm. H1: (itketty) Et tota, mä haluaisin enemmän nähä itteni äitinä. Et mulla noi lapset on sillai niin jo pois mun elämästä, että... Että, että. Ja sit mun on ollu tosi vaikee totutella siihen et mä oon niinku minä. J: Mm-m. H1: Et ku mä oon ollu aina niinku eka lapsi ja sitte jonku tyttöystävänä, sitte äiti. J: Mmm, nii sä asut nyt ensimmäistä kertaa yksin? H1: (Nieleskelee kyyneliä J.M.) Aa-a. J: Se onkin mielenkiintonen kokemus. H1: On. Ja sitten ku siin on ollu sit kaikkee kuitenkin. Et varmaan valtaosa on eka niinku yksin ja sitte niille tulee niitä. Et mul meni väärinpäin (nauraa), et on ne lapset ja miehet niinku lähteny ja sitten niinku (tauko). Mutta ihan siis hyvää tekee, kyl mä sen ihan niinku huomaan et melkein niinku päivittäin tai varmaan viikottain, että huomaa niinku sen mikä itte on. Että ei ookaan niinku silleen että... No niinku lasten, lasten takia nyt tekis luonnollisesti niinku asiat niinku ne edellä. J: Mmm.

Taulukko 3. Esimerkki 2 marginaaliseen (asunnottomaan) ja tavanomaiseen (asunnolliseen) yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyvien identiteetikertomusten luokittelusta

Haastateltava	Identiteetikertomukset asunnottomuuden ajalta	Identiteetikertomukset suhteessa nykyasumiseen
Kaitsu	J: Joo. Tota elikkä ei oo semmosia asunnottomuus, siis sellasia asunnottomuusjaksoja että oisit joutunu olemaan ilman kämpppää. Et sulla on aina ollu paikka? H7: Nii, et kyllä mulla aina paikka on ollu. J: Joo, mut ei o kirjat välttämättä ollu? H7: Joo. Ja on siin semmosta, ettei omaa asuntoa oo ollu. Että mä oon vaan ollu jonkun tykönä. Mutta niinku siis pitkiäkin aikoja. J: Joo. No oliko se sitte minkäläistä? Aatteliks sää sillon et sä oot asunnon? Vai aatteliks sää et sä oot vaan jonkun luona? H7: No kyllä siinä paljon oli semmosia, että ku ei se oma nimi lue siinä ovesa. Eikä sulla välttämättä oo sinne myöskään avainta ja sä kuljet toisen aikataulujen mukaan. Ja (tauko) tällästä tota noin ni (tauko). Eihän se missään tapauksessa oo, voi olla sitä mitä ihminen yleensä haluaa	J: Joo-o. No miltä tässä asunnossa asuminen susta tuntuu? Tai mitä se sulle merkitsee? H7: Tätä merkitsee ihan niinkun kaiken, kaikkien asioitten mahdollistamista. Ilman tätä se nyt ei ois mahdollista. Tässä (tauko) tässä kaupunginosassa mut kyllä tunnetaan niinku, ei tässä semmosta taloa tai pihaa ole, joka ei vähintäänki tiedä mua. Mutta niinku se, että mä saan kulkee täysin rauhassa ja elää rauhassa tässä. Ja viihdyn erittäin hyvin. Ja sitten tota (tauko) mulla on tästä eteenpäin tavoitteita, mutta mä katton niitä sitten, ku tää vuosi on mennyt. Niinku asunnonki suhteen ja tota noin ni. Mutta haluan pysyä tässä (kunnan asunnossa J.M.), taikka sitte jonku muun, muun että saahan tässä sitä (tauko) asumistodistelua... J: Nii, mmm. H7: ...todistelua, tän sosiaalisen isännöinnin kautta. Ne ei oo käynyt kertaakaan tällä. Et tos ovella kyllä tavattiin jokusia kertoja. J: Joo. Nii tää merkitsee mahdollistamista, asioitten mahdollistumista? H7: No justiin se, että on oma avain. Sä pääset aamulla lähtee aina samasta paikasta. Sä tiedät mihkä sä palaat. Tiedät, että pääset sisälle. Ja nukkuun sillon ku haluat ja... Ynnä muuta, ynnä muuta. Et niinku (tauko) ku ne ei kuitenkaa oo niin itseltään selvyiksiä ja ei sitä pysty niitä rutiineita tekee sillon ku oot toisen asunnossa samanlaisiks ku millasiks ne muodostuu, jos sä asut omassa. J: Nii. Omat rutiinit. Ku siinä on sen toisen rutiineja millä mennään. H7: Nii nii, kyllä.

Edelliset taulukot ovat esimerkki aineistolle tekemäni luokittelun ensimmäisestä vaiheesta. Ensimmäiseen taulukkoon on kerätty haastattelussa tuotetut identiteetikertomukset, jotka tapahtuivat suhteessa marginaaliseen (rikollisesta elämästä kertova) tai tavanomaiseen (rikosseuraamustaustaisen kertomus) yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Toiseen taulukkoon keräsin vastaavalla

tavalla marginaalista ja tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa merkityksellistävät identiteetikertomukset, jotka kontekstoituvat elämään asunnottomuuden ja omassa asunnossa asumisen ajoilta. Identiteetikertomukset kerättiin taulukkoon samalla tavalla kaikkien haastateltavien osalta. Annoin haastateltaville litteroinnissa koodit "H1", "H2", "H3" ja niin edelleen siinä järjestyksessä, kun haastattelut olivat toteutuneet. Haastattelija on merkattu otteisiin koodilla "J". Koodien lisäksi annoin jokaiselle haastateltavalle oman muutetun nimen. Erilaiset aineisto-otteeseen liittyvät selvennykset, haastateltavien tunnistettavuuden välttämiseksi tehdyt nimien, vuosilukujen tai paikkojen häivyttämiset sekä haastattelutilanteeseen liittyvät kommentit on merkattu aineisto-otteisiin sulkuihin, joissa esiintyy korjatun tekstin perässä nimimerkki J.M.

Analyysivaihe 2: Identiteetikertomuksissa konstruoitujen merkitysten tiivistäminen

Analyysiprosessin toisessa vaiheessa aloitin ensimmäisessä vaiheessa taulukoidun aineiston lähilukemisen, jonka jälkeen tein kaksi uutta taulukkoa. Ensimmäiseen keräsin haastateltavittain haastateltavien kokonaisuudessaan esittämien identiteetikertomusten pohjalta tulkitsemiä ja tiivistämiä kuvaukset rikollisesta elämästä, asunnottomasta elämästä ja asumispalvelukokemuksista (eli marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyvät kertomukset) sekä nykypäivään sijoittuvista identiteetikertomuksista ja haastattelussa tuotetusta desistanssipuheesta (eli tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyvät identiteetikertomukset). Nämä tiivistetyt kuvaukset koostuivat siis henkilöittäin haastattelukokonaisuuden perusteella. Keräsin luokkiin esimerkiksi sellaisia merkityksenantoja, jotka toistuivat haastatteluissa: tein itselleni ikään kuin sisällölliset muistiinpanot haastatteluista. Seuraavissa taulukoissa (taulukot 4. ja 5.) on nähtävillä esimerkkiotos aineistolle tehdyn luokittelun toisesta vaiheesta.

Taulukko 4. Identiteetikertomusten luokittelun toinen vaihe. Esimerkkiotos osasta Matin haastattelun pohjalta tehdystä identiteetikertomusten tiivistämisestä.

Haastateltava	Rikollisen elämän aikainen identiteetikertomus	Asunnottomuus- ja asumispalveluidentiteetikertomukset	Uusi identiteetikertomus + desistanssipuhe
Matti	Päihteet kuvioihin ja sen jälkeen rikollisuus "Aineelle eläjä"	Luottotietojen menemisen myötä asunnon saanti hankaloitui, vaikka ei vuokravelkojakaan ollut	Isä, kasvattaja, roolimalli Päiviin tekemistä, päivärytmi, raiteilla pysyminen
	Ensin rahoitettiin aineitten käyttö ja lopulta muutkin hankinnat	Poissa kotoa päihteitä käyttäessä	Oman elämänsä ja kotinsa tekijä
	Poliisien silmätikku	Ei kirjoja vuosiin missään	Rikollisuuteen kyllästyminen, iän paino

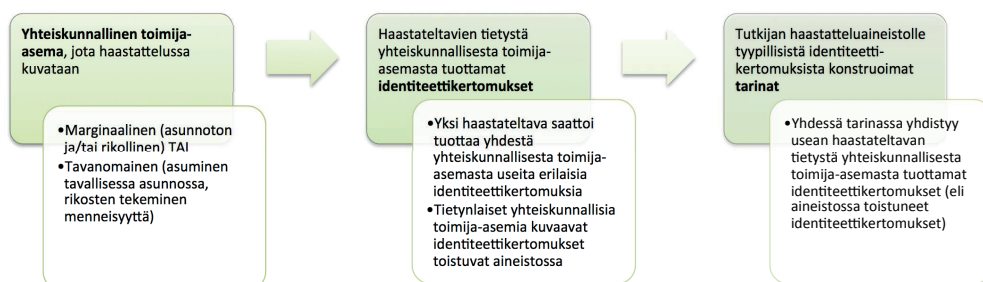
Taulukkoon 5. keräsin identiteettikertomukset, jotka kuvasivat niitä merkityksiä, joita haastateltavat antoivat uudelle asunnolleen ja asuinympäristölle suhteessa omaan desistanssiprosessiin. Alla esimerkkinä osa Sakun haastattelun pohjalta tehdystä tiivistelmästä.

Taulukko 5. Asunnolle haastattelussa annettu merkitys suhteessa haastateltavan desistanssiprosessiin. Esimerkkiotos osasta Sakun haastattelun pohjalta tehdystä merkitysten tiivistämisestä.

Haastateltava	Rikoskierteestä irti pääsemisen ympäristöön ja asuntoon liittyvä puhe
Saku	Asunto helppona lähtökohtana rikollisuuden lopettamiselle. Aikaisemmin vankilasta vapautuessa ei ollut asuntoa, eleli kavereilla ja rikokset jatkuivat. Kiinteä tukikohta, josta järjestellä asioita, asiat pyörii normaalisti. Asunto hienona mahdollisuutena, josta lähteä eteenpäin. Rauhoittumisen paikka, omien juttujen tekemisen paikka, paikka mihin mennä ja josta käsin rakennella elämää. Asunto, jossa voi eristäytyä porukasta. Alun perin tarjottu asuntoa (rikosseuraamustaustaisille suunnatusta asuntokeskittymästä J.M.), ei mennyt.

Analyysivaihe 3: Aineistossa toistuvista sisällöistä tarinoiksi

Tietynlaiset sisällöt alkoivat toistua haastattelumateriaalia läpikäydessä. Olin havainnut joidenkin tyypillisten sisältöjen esiintymistä jo haastattelujen aikana. Analyysiprosessin kolmannessa vaiheessa luokittelin aineiston lopullisiin luokkiinsa eli tarinoiksi. Tarinat ovat tutkijan konsturoimia kokonaisuuksia, jotka rakentavat sillan haastateltavien tuottamien identiteettikertomusten sekä identiteettikertomuksen kontekstin eli yhteiskunnallisen toimija-aseman välille. Tarinat eivät perustu yksittäisen haastateltavan henkilökohtaiseen elämäntarinaa, vaan tarinoiksi määrittyivät aineistosta luokittelun perusteella sellaiset itsestä kertomisen tapaa kuvaavat sisällölliset kokonaisuudet, joissa identiteettikertomus rakentui ja jäsenyi tietyllä tavalla suhteessa yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, ja joita sisältöinä tuotti useampi kuin yksi haastateltava (ks. kuvio 3.). Tarinat ovat yhteiskunnalliseen toimija-asemaan linkitettyjä yhteenvetoja identiteettikertomuksista.

Kuvio 3. Yhteiskunnallisen toimija-aseman, haastatteluissa tuotettujen identiteettikertomusten ja analyysissa konstruoitujen tarinoiden välinen suhde analyysiprosessin etenemisessä

Analyysin kolmannessa vaiheessa rakensin siis tarinoita, joissa yhdistyy usean haastateltavan identiteettikertomus. Yksi henkilö tuotti haastattelun aikana erilaisia identiteettikertomuksia. Luokitteluprosessin myötä syntyi jaottelu, jossa erilaiset aineistossa toistuneet narratiivit eli identiteettikertomukset on nimetty tarinoiksi (ks. kuvio 4.).

Marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinat	Tavallisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinat	Asunnolle annetut merkitykset suhteessa desistanssiprosessiin
• Leimatun tarina • Pähteiden hallitseman menettäjän tarina • Marginaalisen yhteisyyden tarina • Ammattilaisen ja lainsuojattoman tarina • Tavallinen tarina	• Oman elämänsä herran tarina • Muutoksen työstäjän tarina • Perheenjäsenen tarina • Tulevaisuuden rakentajan tarina	• Hallitsijan tarina • Mahdollisuuksien tarina • Vaihtoehtoinen tarina

Kuvio 4. Aineiston analyysiprosessissa haastateltavien identiteettikertomuksista konstruoidut tarinat

Analyysissa nostetaan siis esille vain sellaisia identiteettikertomuksia, joita tuotti useampi kuin yksi ihminen. Sellaiset identiteettikertomukset, jotka poikkesivat jollain tapaa täysin muista kertomuksista, eivät ole saaneet omaa luokkaansa, koska tavoittelen analyysissani, haastateltavien vähäisestä määrästä huolimatta, jotain yleistä heidän kokemusmaailmastaan. Tarinaksi konstruoituminen tarkoitti haastatteluaineistossa rakennettujen, tiettyyn yhteiskunnalliseen toimija-asemaan sijoittuvien identiteettikertomusten tutkimista siltä kannalta, millä tavalla erilaisiin yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, marginaaliseen ja tavanomaiseen asetuttiin: Millä tavalla yhteiskunnallista toimija-asemaa merkityksellistettiin? Millä tavalla esimerkiksi rikollisesta elämänejasta kerrottiin? Esitettiinkö rikosten tekeminen

kertojan vapaaehtoisena valintana, vai kerrottiinko rikollisesta elämästä vaikkapa ajautumisen tai joutumisen näkökulmasta? Tai kerrottiinko asunnottomuudesta kurjana olosuhteiden pakkona, vai oliko kavereilla asumisessa hyviäkin puolia? Keskeisenä ohjaavana kysymyksenä tarinoiden konstruoinen taustalla analyysissä oli koko ajan se, millä tavalla ja minkälaisin merkityksenannoin niissä "asetutaan" suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan erilaisissa yhteiskunnallisissa toimija-asemissa.

Analyysivaihe 4: Tarinat erilaisten yhteiskunnallisten toimija-asemien kuvaajina

Viimeisessä analyysivaiheessa (ks. luku 6) esitetään haastattelu-aineiston luokittelun pohjalta konstruoidut tarinat. Tarinoita tulkitaan analyysissä vasten sitä yhteiskunnallista toimija-asemaa, jonka kontekstissa ne rakentuvat ja jota ne merkityksellistävät. Tässä analyysivaiheessa tarkastellaan myös sitä, millä tavalla tutkimuksen yksi keskeinen käsite, leimattu identiteetti on luettavissa tarinoissa. Leimatun identiteetin merkityksellistymistä yhteiskunnallisen toimija-aseman rakentumisessa käsitellään ainoastaan marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman konstruktiossa "leimatun tarinassa". Tämä on aineiston analyysissä tarkoituksellinen rajaus, joka tarkoittaa sitä, ettei leimattua identiteettiä tai sen rakentamisen erilaisia tapoja tarkastella muiden tarinoiden tulkinnan yhteydessä: leimatun tarina on yksi tarina muiden joukossa.

Tarinat kuvaavat siis haastatteluissa tuotettujen identiteetikertomusten ja tietyn yhteiskunnallisen toimija-aseman välistä suhdetta. Olen kirjoittanut tarinat niin, että ne kertovat fiktiivisen päähenkilön näkökulmasta tarinan elämästä, identiteetistä ja edellisten saamista merkityksistä kulloisessakin yhteiskunnallisessa toimija-asemassa. Tarinoissa konstruoidut kuvaukset siitä, millaisia merkityksiä asunnottomuus ja rikollisuus tai tavanomaisessa asunnossa asuminen saivat haastateltavien identiteetikertomuksissa. Analyysiosio (luku 6) on jaettu kolmeen alalukuun, joista jokaisen lopussa on lyhyt yhteenveto. Ensimmäisessä tarkastellaan marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoituvia tarinoita. Toisessa alaluvussa tarkastellaan tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoituvia tarinoita. Viimeisessä alaluvussa tulkitaan asunnon merkityksellistymistä suhteessa rikoskierteestä irtautumiseen. Analyysitekstiin sijoitetut aineisto-otteet toimivat tarinan sisällön kuvaajina. Ne edustavat esimerkkejä niistä haastatteluissa tuotetuista identiteetikertomuksista, joiden pohjalta olen tutkijana päättänyt konstruoida tutkimustuloksiksi tietynlaisia tarinoita. Aineisto-otteiden kertojille on annettu peitenimet. Otteiden sisällä olevat tutkijan tekemät lisäykset, muutokset tai selvennykset on merkattu sulkuihin nimimerkillä J.M.. Sulkuihin on merkattu myös aineisto-otteiden kannalta merkittävät asiat, kuten huokaukset, naurahdukset ja tauot sekä hetket, jolloin haastateltavat tekivät kertomuksen yhteydessä kirjallisia merkintöjä elämänjälleen.

VI TARINOITA MARGINAALISESTA JA TAVANOMAISESTA YHTEISKUNNALLISESTA TOIMIJA-ASEMASTA JA ASUNNON MERKITYKSELLISTYMINEN RIKOSKIERTEESTÄ IRTAUTUMISESSA

Tässä luvussa esitellään aineiston analyysin viimeinen vaihe eli aineiston luokittelun myötä paikannetut tarinat. Tarinat esitellään omissa alaluvuissaan seuraavassa järjetyksessä: aluksi esitetään marginaalisesta ja seuraavana tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoidut tarinat. Kolmanneksi esitetään tarinat, joissa asunto tavanomaisessa asuinympäristössä merkityksellistyy suhteessa rikoskierteestä irtautumiseen. Jokaisen alaluvun lopussa on pieni yhteenveto tarinoista. Luvun lopussa esitetään tarinoiden yhteenveto taulukoituina kokonaisuuksina (taulukot 6. ja 7.).

6.1. Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoidut tarinat

Oheisessa alaluvussa esittelemäni tarinat eroavat toisistaan siinä, minkälaiden identiteettikertomusten kautta ne on tuotettu ja mitä niissä marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrotaan. Tarinat rakentavat ja ilmentävät siis erilaisia marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan asemoitumisia ja siihen liittyviä merkityksenantoja. Alaluvun lopussa esitetään yhteenveto siitä, minkälaisen kuvan tarinat luovat marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta.

6.1.1 Päihteiden hallitseman menettäjän tarina

Päihteiden hallitseman menettäjän tarina alkaa usein siitä, kun päihdekäyttö on vielä uutta, kivaa ja jännittävää. Pian päihderiippuvuus ajaa tarinan päähenkilön päihdekäytön toisenlaiseen jatkamiseen. Tässä kohtaa päihteet alkavat hallita käyttäjänsä, millä on vaikutusta tarinan päähenkilön elämään. Ylykkeenä holtittomaan päihdekäyttöön saattaa toimia myös jonkinlainen menetys, kuten ero elämäkumppanista tai läheisen kuolema. Päihderiippuvuudesta tulee voima, joka alkaa kuljettaa tarinan päähenkilöä, vie tältä oman tahdon ja johtaa lopulta monenlaisiin menetyksiin. Tarinassa päihteiden käyttö liittyy rikollisuuteen kahdella tapaa: rikoksia tehdään joko päihteiden käytön rahoittamiseksi tai päihtyneenä. Jos rikoksia tehdään päihtyneenä, koetaan usein, ettei vastaavia

tekoja tehtäisi ikinä selvin päin. Päihtyneisyys tai myös jokin tietty päihde voi laukaista rikollisen käyttäytymisen. Päihtyneen maailma on normiton, sekava ja marginaalinen tila.

Päihteiden hallitseman menettäjän tarina kertoo sellaisesta marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta, jossa yksilö päihderiippuvuuden myötä menettää erilaisia tärkeäksi kokemiaan ja yhteiskunnassa eri tavoin kiinnipitäviä asioita. Päihderiippuvuus kohdistuu tarinassa joko alkoholiin, reseptilääkkeisiin tai huumeisiin. Tässä tarinassa riippuvuuden myötä menetettyjä asioita ovat esimerkiksi perhe ja lapset, työmahdollisuudet sekä kyky tai halu tehdä työtä, minuus, tunteet, vapaus, asunto, ajokortti, elämänhallinta sekä kyky hahmottaa tai suunnitella tulevaisuutta. Päihderiippuvuuden edessä on saatettu tehdä tie-toiseksikin kuvattu valinta käyttää päihteitä kaiken muun menettämisen uhalla.

Antti: Että kyllä mä tollon jo (vuosiluku J.M.) ajattelin, että vedetään sitte loppuun asti. Et sillai se päihteitten käytön ajatusmalli. Et sillai tietosesti muuttu se. Et ei ollu enää niin sanotusti sitä harhaa mulla, että mennään pitää jonnekin hauskaa. Vaan se muuttu ihan sellaseks, että (naurahtaa) tätä (päihteidenkäyttöä J.M.) en jätä, vaikka kaikki muut niinku lähtis.

Antti kuvaa yllä olevassa otteessa sitä, kuinka päihteet ovat kaiken muun menettämisenkin uhalla vetäneet puoleensa, vaikka niiden käyttö ei ollut "hauskaa". Tässä vaiheessa Antilla on vielä esimerkiksi vakituinen työpaikka ja asunto. Antti kuvaa tähän tarinaan astumista ja päihteiden käytön suhteen tekemäänsä valintaa käyttämällä termiä "tietoinen". Tarinaa kertoessaan hän kuitenkin tuo esille, että kyseiseen ajatusmalliin, ja sitä kautta myös elämässä tehtyihin valintoihin, vaikuttaa päihderiippuvuus. Useimmiten päihteiden hallitseman menettäjän tarinaan sijoittuvissa identiteettikertomuksissa puhutaan enemmän passiivin kautta: ajautumisesta tai päätymisestä. Ville kertoo alla olevassa aineisto-otteesta siitä, miten päihteidenkäyttö työntää omat ajatukset ja järjen sivuun. Hänen kertomuksessaan oma toiminta kerrotaan passiivissa suhteessa päihteeseen: "kamat tuli käytettyä" ja sen jälkeen "mentyä vaan loputonta ympyrää kaasu pohjassa".

Ville: No kuten sanottua, nii se oli vähän semmosta aikaa, että kyllähän siinä tuli sitte kaikki kamat käytettyä. Että eipä siinä paljon mitään järjelle sijaa ollu.

Jenni: Nii liityks se (rikosten tekeminen J.M.) johonki siihen rahottamiseen sitte, et jos sää käytit jotaki aineita?

Ville: Kyllähän sitäki siinä tietenki oli. Sitä ja niitten kanssa sitte. Se on sitä loputonta ympyrää. Eihän siinä muuta ollu...

Jenni: Mmm.

Ville: ...Että en mä sen enempää osaa niinku hahmottaa sulle.

Jenni: Nii. Mitä sä aattelit ittestäs sillo, tai aatteliksää jotaki?

Ville: No eipä juuri varmaan mitään, että ei muuta, ku mentiin vaan. Kaasu pohjassa koko ajan. Ei siinä oikeen jarruteltu.

Päihteiden hallitseman menettäjän tarina saa haastateltavien identiteettikertomuksissa merkityksensä suhteessa nykyisyyteen. Tarinan maailma muuttuu kivasta ja jännittävästä melko nopeasti kylmäksi ja tunteettomaksi, päihdehakuiseksi maailmaksi, jossa kokemukset ja ajatukset minästä siirrettään syrjään: tunteita tai ajatuksia ei ole, koska niille ei ole tilaa. Tämän huomion tekeminen on kuitenkin mahdollistunut vasta uuteen elämään siirtymisen ja päihdeettömyyteen pyrkimisen myötä eli siinä vaiheessa, kun asiaa voidaan katsoa kauempaa. Alla olevassa aineisto-otteessa Matti kertoo päihderiippuvuudestaan ja samalla konkreettisesti etäännyttää itseään muista päihdekäyttäjistä puhumalla ”siitä porukasta” ja siitä, kuinka hänen omat asiansa ovat nyt eri tavalla.

Matti: ...Et kyl se niinku siin, et (tauko) toi päihteidenkäyttö, ni mä sanon, et siel se mikä se porukka on, ni mä sanon et kyl se on aika surkeeta.

Jenni: Mmm. Aatteliks sä ittestäs sillon, et sä oot surkee, vai mitä sä aattelit sillon?

Matti: No ei ehkä sitä sillon ajattele hei, ku siin on. Ei sitä niinku surkutella sillon, ku sillon eletään oikeestaan pelkästään sille aineelle. Ei siin on mitään niinku siinä, kyl se on niin, niin kuollutta niinku se tunne-elämä ja kaikki muu, just sillon ku sä käytät niitä päihteitä. Et kyl niin ku, mul on nyt ihan, ihan eri homma (huokaus) kuitenkin (tauko).

Päihteiden hallitseman menettäjän tarinassa oleellista ovat erilaiset menetyksen kokemukset. Joskus saatetaan menettää yhtä aikaa monta itselle tärkeää asiaa. Menettäminen tarkoittaa tarinassa usein yhteiskunnassa kiinni pitävien asioiden menettämistä. Tämä tapahtuma ajaa ihmisen eräänlaiseen ”juurettomaan” tilaan, jossa ihminen ajautuu paikasta toiseen matkakumppaninaan ainoastaan päihdehakuisuus. Janne kertoo alla hallitsemattoman päihdekäyttönsä aiheuttamasta tilanteesta, jonka seurauksena häneltä lähtee yhtä aikaa asunto, auto, omaisuus, lapset, kotipaikkakunta ja perhe.

Janne: Tai siis siinä oli semmoinen huostaanottouhka päällä. Ja tietenkin mä halusin että ne ei lähe huostaan, luonnollisestikkii. Siinä oli vaan, että mitä mää teen. Et jos mä en ois lähteny sieltä, ni lapset ois lähteny huostaan ja. Ei muuta ku sitte kahen kassin kanssa. Mä jätin autot ja asunnot ja omaisuuden sinne. Ja kahen kassin kanssa tänne (toiseen kaupunkiin J.M.).

Tarinassa menettäminen vie pahimmillaan kierteeseen, joka johtaa yhä syvemmälle erilaisiin ongelmiin ja marginaaliin ajautumiseen. Riikan seuraavassa kuvauksessa katoaa lasten huostaanoton myötä loputkin elämänhallinnasta ja ehkä elämänhalustakin. Elämä on lopulta niin sekavaa, ettei hän edes ymmärrä voivansa joutua vankilaan, vaikka tekeekin "hölmöjä juttuja". Menettämisen kierre on kuvaava sanapari, koska ennen tilanteen kulminoitumista ja elvytykseen joutumistaan Riikka on elänyt tavallista työssäkäyvän perheenäidin elämää useita vuosia, kunnes eron myötä aloittaa päihteiden käytön. Puolen vuoden kuluttua erosta lapset otetaan huostaan. Siitä pari kuukautta eteenpäin ja Riikka on tutkintavankina.

Riikka: Joo. Ja sitte ku ne (lapset J.M.) otettiin pois, ni mulla meniki ihan hulinaks. Et ne on sillon loppuvuodesta (vuosiluku J.M.) otettu pois, ni sit mä olinki jo (seuraavana vuonna J.M.) mä olin jo alkuvuonna tutkintavankina... Mikä oli niinku ihan järkyttävää, et mä en ollu ikinä ajatellut, et vaikka mä olin sillo nuorempana paljon tehny kaikkee...

Jenni: Mmm.

Riikka: ...hölmöö, niin en mä ollu ikinä aatellu, et mä mihinkä vankilaan joutuisin. Et siinä tuli, et emmä sitte saanukkaa siitä sitte lopulta tuomioo, mut se oli niinku. (...) Siis siinä meni sit se kesä. Et sit loppukesästä mut elvytettiin kaks kertaa kahen yön aikana.

Markun kuvauksessa hallitsematon päihteidenkäyttö aiheuttaa juopuneena auton rattiin lähtemisen, mikä puolestaan johtaa ajokortin menetykseen. Menettämisen kierre jatkuu niin, että hän joutuu kieltäytymään tarjotuista työmahdollisuuksista siinä työssä, joka on ollut hänelle aiemmin erittäin mieleinen ja tärkeä. Päihteiden hallitsema elämä tulee lopulta Markulle hyvin kalliiksi, niin taloudellisesti kuin henkisestikin. Kuten Markku asian ilmaisee "kaikki vaikuttaa kaikkeen". Markku tuo esille, että jos hän vielä jatkaa juopottelua, vie se häneltä lopulta kaiken. Markku: Nii. Joo ja sitte ku aattelee sitä, että mäkin saanu noita autokuskihommia aika hyvin, mutta sillon ku ei ollu sitä korttia. Moniki kysy sitte, että mikset tuu hommiin. Mutta sanoin suoraan, että aika vaikee tulla ku ei oo korttia.

Jenni: Mmm.

Markku: Että kyllä siinä mielessä on menettänyt aika paljon. Eipä sitä oo aatellu sillon.

Jenni: Nii.

Markku: Että nyt aattelee vähän eri lailla. Että kaikki on pitänyt niinku kantapään kautta oppia. (...) Kyllä se on pistänyt mietityttää, just niinku mä sanoin sulle, että kalliiks on tullu.

Jenni: Nii.

Markku: Mmm.

(tauko)

Jenni: Ni tarkotaks sää muutaki ku taloudellista kalliutta?

Markku: Kyllä se nyt kaikkee muutaki, siis henkisesti sun muuta. Kyl se vaikuttaa kaikkeen. (...) No kyllähän se nyt ihminen, niinku jos aatellaan, että vaikka meikäläinen tossa jonkun ratin vetäis, ja sit taas on edessä joku oikeudenkäynti ja sitte tuomio, ni eihän siitä, et menee niinku motivaatio. Et ku rupee juopottelee, ni menee kaikki niinku siitä...

Seuraava aineisto-ote kuvaa hyvin päihteiden hallitsemata kaoottista elämää, jossa omissa käsissä ei tahdo pysyä mikään eikä asioiden hoitaminen onnistu. Antti menettää hallitsemattoman päihteidenkäytön myötä asuntoja, tavaransa ja hänelle tärkeitä muistoesineitä.

Antti: Mut joo, tollon (näyttää kohtaa elämänjanalla J.M.) niinku jäi asunnottomaks, mitä sitte kesti niin kauan, ku sitä kesti nytte. Tohon (vuosiluku J.M.) asti.

Jenni: Neljä vuotta.

Antti: Ni. Oli mulla jossain vaiheessa, mut en mä muista ees (nauraa) vuotta, ni tossa (kadun nimi J.M.), mutta en mää sitä sillai. Et se oli mun nimillä ja kyllä mä siellä majailin, mutta siellä oli niinku, se oli ihan sellanen hollitupa, että... Ettei sitä niinku, nii...

Jenni: Nii, muistaks sää kauan sulla oli se asunto?

Antti: Jokusen kuukauden se oli. Et ei nyt sillon ollu mitään rahkeita, ku. Niinku olin mä jo sillon (ollut jonkin aikaa asunnottomana J.M.). Se oli varmaan joskus (vuosiluku J.M.), siinä ehtiny olla jo muutaman vuoden asunnoton. Ja periaatteessa totaka, viimeeseen puoleen vuoteen saanu vuokria hoidettua tossa (vuokranantajan nimi aikaisemmassa asumisessa J.M.). Ni sitte sai sen kämpän jotenki yhen kaverin kautta yksityiseltä. Ni eihän siitä tullu mitään, mitään sitte niitten asioitten, minkään asian hoidossa. Ja sitte kaikki tavarani mä tosta niinku menetin, menetin sillon, ku sain tosta (kaupunginosa J.M.) niinku hädän. Ja siinä ehkä se, no tavara on tavaraa, mut siinä meni kaikki valokuvat ja kaikki.

Päihteiden hallitseman menettäjän tarina loppuu usein, kun tarinan päähenkilö lopettaa päihteidenkäytön tai pääsee korvaushoitoon. Käytön lopettaminen mahdollistuu usein tilanteessa, jossa tarinan päähenkilölle syntyy kokemus siitä, ettei kyseinen tie johda omalla kohdalla enää mihinkään uuteen tai tavoittelemisen arvoiseen ja sillä kohdataan vain hankaluuksia toistensa jälkeen. Tapahtuu kylästyminen, väsyminen ja/tai oppiminen. Edellisten mahdollistuminen edellyttää kuitenkin usein joksikin ajaksi tutuista kuvioista irtaantumista. Joskus laittomien päihteiden käyttö ja samalla vuosia jatkunut järjestelmällinen kierre vankilan ja siviiliin välillä loppuu korvaushoitoon pääsemisen myötä, kuten Sakarilla.

Sakari: Mitenhän sen nyt sanois, (vuosiluku J.M.) vuoden jälkeen periaatteessa hirveitä (rikoksia J.M.) oo tehny.

Jenni: Joo, nii että siis yli kymmeneen vuoteen?

Sakari: Nii siihen asti niitä oli silleen tasaseen tappavaan tahtiin. Et se oli se puoltoista, kaks vuotta siviilissä. Sit vuos, puoltoista kiinni. Se oli sieltä yheksänkytluvun loppupuolelta järjestelmällisesti tollai. Mutta sillon (vuosiluku J.M.) ekaa kertaa menin tohon korvaushoitoon. Olin siinä (yhteensä seitsemän vuotta J.M.) ja ei tarvinnu tehdä noihin opiaatteihin rahaa. Ni nyt on vähän sama tilanne. Eikä tossa nyt muutenkaa. Niinku viime kerran ku pääs siviiliin, ni jonki verran tein tossa, muutaman lyhyemmän kolmen kuukauden pätkän pimeitä töitä ja puolen vuoden... Sain siitä rahaa.

Korvaushoitoon pääsemisen jälkeen Sakari on vankilasta vapautumisen jälkeen tehnyt vielä pimeitä töitä, mutta ei enää samalla tavalla järjestelmällisesti, kuin vielä rikostenteolla huumeiden käyttöönsä rahoittaessaan. Päihteiden hallitseman menettäjän tarinan lopun kannalta on olennaista, että päihteiden käytön lopettaminen ja korvaushoitoon pääseminen auttavat osaltaan irti myös rikollisesta elämästä ja parantavat elämänhallintaa. Janne valaisee seuraavassa aineistotteessa sekä huumeiden, että hänelle määrättyjen reseptilääkkeiden käytön yhteyttä rikosten tekemiseen, sekä näiden käytön lopettamisen merkitystä suhteessa elämänhallintaansa.

*Janne: ...Tai siis paljohan se oli, ku teki rikoksia, ni oli aina vetäny amfeta-
miinia, nii nii tota, mikä on aina ollu se mun pääpäihde. Aina. Tai siis tota
siitä lähtien, ku aloin käyttää. Enhän mä muuta oo käyttänykkää, mitään
subua tai tommosia oo koskaan vetänykkää, nii tota, niin nii. Piriä vaan
ja tota noin, sitä myötä mulla se kontrolliki petti ja tota, tota tota (tauko).
Nii vastasinko mä kysymykseen (nauraa)?*

*Jenni: Nii, et onks sillä eroa, et mitä sä aattelit ittestäs sillon, tai mitä sä
aattelet nyt itestäs?*

*Janne: Nii joo. Ja sittehän mulla oli lääkitykset ja kaikki, mul oli bent-
solääkitykset, mul on ollu koko ikäni. Mut siis nytenhä mä lopetin sen
bentsolääkityksen viime vuonna, ku tulin tänne (asumispalveluun J.M.)
(...) ni sekin on auttanu paljon. Että tuota tosiaanki aattelen nyt, niinku
järkevästi. Järkevästi ja sitte pystyy kontrolloimaan ittee ja muuta, ku ei
oo sitä bentsoo. Se oli niin paha lääke kuitenkin se bensolääkitys. Ja ja.
Tota tota. Järki on päässä nyt joo. Kaikin puolin.*

Jenni: Mmm.

*Janne: Ei mulla oo ikinä näin hyvin asiat ollukkaan. Tai silleen niinku tota
päihitteitten osalta. Silleen niinku tää (asumispalvelu J.M.) on vahvasti
siinä mukana, mukana tuon asunnon myötä ja tuota, nii. Joo. Tuliko se
tarpeeks sekavasti?*

*Jenni: Tuli sieltä. Nii, että sä aattelet, että sä itte hallitset sun elämää
nykyään?*

Janne: Joo, joo.

Jenni: Että aikasemmin se ei ehkä ollu sitte nii?

Janne: Ei se. Päihteet ne hallitti.

Päihteiden hallitseman menettäjän tarina on haastatteluhetkellä tunnustuksel-
linen katumuksen tarina. Se on täynnä kipeitä ja vaikeita asioita, tuskaa, surua
ja harmitusta siitä, ettei asioita opittu aikaisemmin ja halua toimia nyt, uudessa
elämäntilanteessa, toisin. Päihteiden hallitseman menettäjän tarinassa hallit-
sematon päihdekäyttö muuttaa omaa arviointikykyä ja irrottaa ihmisen hänelle
tärkeimmistä asioista, kuten lapsista, perheestä ja kodista. Tarina näkyy myös
elämänhistoriana, joka toteutuu menetyksinä tässä päivässä ja niissä mah-
dollisuuksissa, mitä ihmisellä on tänä päivänä käytettävissä. "Pystyyn laulettu
asunnot", kuvaava termi jota Markku haastattelun aikana käytti, tai päihdekäy-
tön rahoittamisesta johtuneet vuokranmaksuhäiriöt tarkoittavat sitä, ettei uutta

asuntoa kovin helposti saada. Päihtyneet vuodet saattavat erkaannuttaa tarinan päähenkilön omista lapsistaan ja aiheuttaa sen, etteivät lapset halua olla vanhempiensa kanssa missään tekemisissä tai sen, että suhteen jälleenrakentaminen on vähintäänkin työlästä. Päihteiden hallitseman menettäjän tarina on yhteydessä myös muihin marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrottuihin tarinoihin, mutta se on selvästi oma kokonaisuus sisältöineen. Tällä tarinalla on myös vahva yhteys siihen, kuinka ja minkälaisiksi uudet identiteettikertomukset muodostuvat. Monen haastateltavan mielestä pelkkä päihteettömyys ei lopeta tätä tarinaa, vaan tarvitaan myös muuta. Marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena päihteiden hallitseman menettäjän tarina kertoo siitä, kuinka tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa merkitykselliset ja kiinni pitävät asiat menetetään siitä syystä, että päihteet hallitsevat elämää.

6.1.2 Marginaalisen yhteisyyden tarina

Marginaalisen yhteisyyden tarina alkaa usein jo lapsuudessa tai nuoruudessa. Tuossa vaiheessa se rakentuu suhteessa muihin samanlaisiksi koettuihin, kuten esimerkiksi kaveriporukkaan, jonka kanssa on samanlaiset kotiolot. Tarinassa yhteisyys on yhdessä tekemistä, kokoontumista ja toisten ihmisten läheisyydessä olemista. Marginaalisen tarinan yhteisyydestä tai yhteisöllisyydestä tekevät sen erilaiset ilmenemismuodot. Se on myös esimerkiksi paikka, jonne paetaan huonoja kotioiloja. Se voi olla myös tapa selviytyä, kun lapsuudenkoti ei tarjoa turvaa ja suojaa. Antti kuvaa nuoruudenkodistaan kavereiden luo pakenemista alla olevassa aineisto-otteessa.

Antti: Nii. Ja sit siinä oli yks sellanen yläasteaikaan kaveri, ni se kanssa sitte niinku tehtiin omia juttuja. Tai sitten niinku vois laittaa, et nii, toi (vuosikymmen J.M.). Just toi vanhempien ero ja se, se pahensi entisestään äitin alkoholisoitumista, et se niinku sysähti, ku se joi ittesä hengiltä, niin alkuun sen. Mikä se nyt kesti sit kuus vuotta se ihan kamalin vaihe, niinku siitä. Ja sit tossa (vuosikymmen J.M.) alussa, sit mä niinku periaatteessa, et se koti oli enää sellanen, et mä vaan kävin siel, kävin siellä. Et aika lailla menin niinku omiin nimiini. Kavereitten luona ja sillai tosi paljon. Sit siinä oli samankaltasuutta, pari kaveria siinä tuttavapiirissä. Niilläki vähän semmoset hajonneet perheet. Ja yks kaveri pääsi äitinsä kellariin (nauraa) aina ja sillä oli siellä sellanen pieni, ni siel me oleiltiin. Ja sit yhdellä oli isäpuolensa sellanen vintti, puutalon niinku vintille rakennettu sellanen pieni yksiö, poikamiesboksi, ni sit me välillä saatiin olla siellä. Et sillai oltiin enää aika vähän siinä parin kolmen kaverin kaa sitte enää kotona.

Jenni: Mmm. Nii et se oli siellä kotona sitte sitä juomista, et siellä ei halunnu olla?

Antti: Nii. Kyllä (...)

Jenni: ...Mm-m.

Antti: Kyl sillon jo itte niinku ittestäni huolen pidin. Niinku kaikki ruuat ja tollatteet. Niinku elämisen sillai periaatteessa jo kuustoistavuotiaasta lähtien. Ei siinä enää äiten lihapatojen ääreen, et niitä ei enää sillai ollu tarjolla.

Jenni: Joo. Mites se onnistu? Mistä sä sait sitte niinku rahaa ja näin?

Antti: No rahaa mä sain, mä varastin omalta äiteltäni aika paljon siihen aikaan. Siihen aikaan, ku sillä sitä rahaa oli. Se sai perintöö ja tollasta. Just tossa (vuosikymmen J.M.) alussa se äiten äiti kuoli, ni se sai sillon niinku ihan hyvän perinnön. Ja kyllä mä tuolla jo (vuosikymmen J.M.) luvullaki niiltä vein nappulana rahaa, että ku se niinku... Ku ne kotiolot aina muuttu, ku ne alko juomaan, niinku siis ihan totaalisesti. Ettei siellä mitään ruokia tehty tai sillai. Nii siittä se niinku sit lähti. Ensiks ihan siihen niinku ruokatarkotukseen, mut kyl se, sit jossain vaiheessa varasti enemmän, ku mitä ois ollu se minimi tai se välttämättömyys. Et jotenki sillon ajattelin, et se on (nauraa), et vähän tasotan puntteja. Kun ei enempää oikeudenmukaisuutta, kun en sitä juomista, enkä sitä niinku osannu millään ilmasta tai sillai.

Jenni: Mmm.

Antti: (...) Sillai, et en mä sit tiä ikinä huomasko ne ja katto läpi sormien, ku mulla vähän sellanen fiilis on, et sillai tais käydä ainaki jokseenki. Ettei he sitten niinku kehdannu ottaa sitä... Ja sitte mä tossa (kaupunginosa J.M.) muuton ja (toinen kaupunginosa J.M.) muuton välissä mä aloin myymään viinaa, viinaa joskus viistoistavuotiaana. Nii siittä mä sain sit kanssa sillai elantoo. Tai (nauraa) elantoo, rahaa niinku.

Marginaalisen yhteisyyden tarina voi aktivoitua koetun menetyksen kautta. Antti kuvaa vanhempiensa eroa ja heidän alkoholinkäyttönsä vaikutuksia perhe-elämään. Tarinassa menetetään yhteiskunnassa tavanomaisesti kiinnipitävät asiat, kuten perhe. Antti kuvaa sitä, kuinka vanhempien juominen ajaa hänet pois kotoa ja aiheuttaa myös rahan hankkimista rikollisin keinoin. Saku puolestaan kertoo menettäneensä isänsä jo varhaisteini-iässä ja kuvaa tämän menetyksen sysänneen käyntiin yhteiskunnan marginaaliin suistumisensa. Isän kuoleman myötä koulunkäynti ei enää onnistunut, ja tämän yhtälön seurauksena Sakulla lähtee "täysin käsistä koko homma". Sakun veli ei kuitenkaan ajaudu tässä vaiheessa rikos- ja päihdekierteeseen ja Saku arvioi syyksi sitä, että he viettävät aikaansa erilaisissa kaveriporukoissa, erilaisissa sosiaalisissa yhteisyyksissä.

Jenni: Oliko se sitten millon alkanut toi päihde(käyttö J.M.) ja rikos(kierre J.M.)?

Saku: Joskus sillon (varhaisteini-iässä J.M.), kun isä kuoli. Ehkä vähän sitä ennenkin oli jotain, vähän noita päihdekokeiluja. Jotain semmosii. Mut se oli, et koulunkäynti meni sen takii sitten.

Jenni: Joo. Mutta, että se lähti sitten jotenkin enemmän sen isän kuoleman jälkeen?

Saku: Joo sittehan se lähti ihan täysin käsistä koko homma.

Jenni: Oliko se sun isä sitten siihen asti pitänyt sulle jöötä niissä asioissa, vai oliko se sitten nii, että se kuolema vaikutti muulla tavalla?

Saku: No sitä ei varmaan osannu käsitellä. Ja sitten mä luulen, et se on ollut semmonen auktoriteetti mulle siinä, ketä on niinku ohjannu. En mä sitten tiä taas velipoikaa, et meillä on aina ollut vähän niinku eri kaverit ja, et ei niinku (tauko).

Sakun kuvauksessa isän elämään tuoman auktoriteetin tilalle tulevatkin kaverit, joiden kanssa Saku on jo aikaisemmin nuorella iällä kokeillut päihteitä. Niin Antin kuin Sakunkin yllä olevissa aineisto-otteissa korostuu nuoren ihmisen kyvyttömyys käsitellä isoja menetyksiä. Marginaalisen yhteisyyden tarina voi alkaa menetysten sijaan myös jännityksen hakemisen kautta. Tällöin hakeudutaan porukoihin, joista haetaan elämään jännitystä ja uusia kokemuksia esimerkiksi tekemällä rikoksia tai käyttämällä laittomia päihteitä. Riikka kuvaa marginaaliseen yhteisyyteen hakeutumista alla olevassa aineisto-otteessa.

Riikka: Joo. Ja mä oon ollut siis sillonkin kun mä oon kokeillu amfetamiinia ekan kerran sillon seittämäntoistavuotiaana niin tota... Me asuttiin (kaupunginosassa J.M.) ja siellä se (ravintola J.M.). Nii se oli sillai, et sinne pääs päivällä ihan hyvin niinku alaikäsenäki kahville ja tolleen. Ni siellä oli yks semmonen loossi, tota semmonen kulmaloossi. Minkä kaikki ihan yleisesti ties siis kaikki (paikalliset J.M.), et siellä istuu aina ne jotka veti kamaa. (...) ja siis kyl mä jotenkin niitä niinku silleen ihailin, et ne oli mun mielestä jotenkin niinku... Siis se näytti mun mielestä jotenkin paljon siistimmältä se kulma siellä, kun ketkään muut siellä baarissa. Et mä oon aika lailla sillai hakeutumalla hakeutunu sinne. Et emmä tiä, joku mielenvikaisuus ollut.

Jenni: Nii, tai että mitä sää sit niinku hait, et haiksää jotaki elämyksiä vai, vai?

Riikka: Mä en tiedä. Siis mä oon ollu aika paljon hoidoissa ja aina niissä on toi. Mut mä en vieläkä tiedä et miks niinku. (...) siis ku mulla ei oo mikään ollu siis huonosti niinku täällä (osoittaa lapsuusaikaa J.M.) et mulla on ollu itseasiassa tosi hyvin niinku kaikki. Ja sit mä oon ollu koulussa tosi hyvä ja...

Tarinalle ominaista on marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman syveneminen ajan saatossa. Joskus kaveriporukoiden "kova luonne" on saattanut avautua haastateltavalle vasta jälkeenpäin. Myös päihteiden hallitseman elämän kautta ajaututaan usein marginaaliseen yhteisyyteen. Tällöin liikutaan niiden parissa, joilla päihteet ovat myös muodostuneet elämässä päämääräksi. Matti ja Jykä kuvaavat tavanomaisesta marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtymistä "seuran" ja "kaveripiirin" kautta alla:

Matti: (...) Ihan normaalia elämää tota tosiaan ja seittemäntoista vuoden jälkeen tosiaan päihteet astu kuvioihin ja sit rupes tulemaan kaikenmaailman pientä rikollisuutta (tauko) ja tota (tauko).

Jenni: Osaaks sä sanoo mist se johtu?

Matti: No (tauko) kyl se varmaan se seura ja tota (tauko). No sanotaan seura ja lähinnä se, että kaikki oli niin uutuudenviehätystä kaikki tää aineiden käyttäminen ja.. Sit sitä mentiin vaan entistä kovempiin ja kovempiin aineisiin koko ajan ja, ei mitään, rikoskierteet jatku ja sitte rupes tulee (tauko). Tavallaan ensimmäisiä tuomioita rupes tulee, nii ne oli ihan yhdyskuntapalveluksia, tämmösiä ens alkuun ja sitte rupes tulee kiinteitä tuomioita. Ja sit se on niinku siitä eteenpäin ollu semmosta sun tämmöstä tää elämä.

Jenni: Nii mist sää luulet, et se hölmöilyn (Jykan itse aiemmin haastattelussa käyttämä termi, jolla hän kuvasi rikosten tekemistä ja päihteiden käyttöä J.M.) alkaminen sitte johtu?

Jykä: Oiskohan se ollu vähän kaveripiiri? Tai mä luulen, että (tauko).

Silloin kun marginaalisen yhteisyyden tarinassa puhutaan rikosten tekemisestä, kerronnalle on ominaista oman toiminnan kuvaus muiden kautta: seura tavallaan kuljettaa tarinan päähenkilöä marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Oma osuus toiminnassa rakentuu melko passiivisesti. Tarinassa sosiaalinen yhteisyys rakentaa päähenkilön marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa niin hyvässä kuin pahassa. Vankilareissujen jälkeen tuttu porukka ottaa vapautujan vastaan ja rikosten tekemistä jatketaan. Samoihin porukoihin palaaminen ja rikosten tekemisen yhdessä jatkaminen syventää kuitenkin rikoskierrettä ja pikkuhiljaa rikoksista tulee vakavampia ja tuomioista kovempia.

Tarinan päähenkilö voi joutua sivuuttamaan omat moraaliset käsityksensä tässä kohtaa, jos mielii jatkaa yhteisyyden tarinaa. Tarinan juonenkulku voi olla tarinan päähenkilön kannalta tuhoisa myös niin, että se aiheuttaa asuntojen menettämistä. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun tarinan ihmissuhteet, yhteisyys, muodostuu päihdekäytön ympärille ja oma asunto tarjotaan muiden käyttöön joko yhteisyyden ylläpitämiseksi tai kiitollisuudenvelasta. Päihteiden käytöllä voi olla tuhoisia vaikutuksia omaan elämänhallintaan: ”kämppä on pian huudettu ja ryypätty pystyyn”, kuten Markku asiaa kuvaa.

Markku: Ja ku sen ittestä tietää, et sit jos sä rupeet täällä niinku ryypää, ni hetken päästä sä tuot kavereita tänne ja sit se niinku luiskahtaa käsistä. Sitte jää vuokrat jo hoitamatta ja sitte se on jo niinku heti. Sitte voi jo sanoo että morjens, ei tarte kauaa asua. (...) Ei kännissä aattelee joo, se muuttuu ihan eri lailla se. Selvinpäin vituttaa. Määkin tiedän monta jatkää, mitkä on päästäny kavereitaan kännissä, ni se on niinku huudettu pystyyn se. Ryypätty pystyyn ne kämpät, ku sinne viedään porukkaa. Ainahan sitä möykkää sillon tulee.

Marginaalisen yhteisyyden tarina on ristiriitainen: se saattaa rakentua asunnottomuuteen ja rikollisuuteen johtavaksi tekijäksi, mutta toisaalta yhteys toisiin marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa oleviin toimii esimerkiksi asunnottoman turvapaikkana. Monet haastateltavista oleskelivat asunnottomuutensa aikana kavereilla vuosia, eikä pitkäaikaisasunnottomuus vaikuttanut heidän identiteettikertomuksissaan aina olevan ongelma. Mikäli tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan palaamisen ei esimerkiksi vankilasta vapautumisen yhteydessä tarjoutu konkreettisia mahdollisuuksia, on marginaaliseen yhteisyyden tarinaan palaaminen varteenotettava vaihtoehto.

Jenni: Nii viis vuotta sitte (olit asunnottomana J.M.) tossa ton vankilan jälkeen?

Ville: Mmm. Kaippa se sitten nii pitkään oli.

Jenni: Oliks se, haiks sää kuitenkin kämppää sillon?

Ville: Olihan mulla siinä siis hakusessa, mutta mulla tuli saman tien tyrmäys sitte (kunnalliselta vuokranantajalta J.M.) nii sehän nyt vaikutti vähän sitte kaikkiin muihinki. (...) Kavereillahan oli sillai hyvä hengata, et ei tarvinnu olla paljon vieraskoree. Nii, niillähän mä nyt oon aikani viettäny.

Vaikka marginaalisen yhteisyyden tarinassa rakentuu syy-seuraussuhde marginaalisen ryhmän jäsenyyden ja oman toiminnan välille, ei marginaalisen yhteisyyden tarina ole katkera tarina. Usein sosiaalinen yhteisyys rakentuu positiivisin merkityksenannoin. Tarinan päähenkilölle on tärkeää, että asunnottomana on

paikka, minne mennä ja minne ollaan tervetulleita. Yksi haastatteluaineistoa kokonaisuudessa kuvaava piirre on, että siinä toistuvasti nähdään asunnottomuus kadulla tai tukiasumisyksiköissä olemisena: tilana, johon ei oltu itse jouduttu. Tässäkään tarinassa haastateltavat eivät määrittele itseään kurjina, asunnottomina kadun miehinä, vaan kavereilla asuvina ihmisinä.

Jenni: Missäs sää sitten olit, ku sä olit kodittomana (koditon on Villen haastattelussa aiemmin käyttämä termi J.M.)?

Ville: Mä olin ihan tässä (kaupunginosassa J.M.) kavereilla ja kaupungissa kavereilla ja frendejä sillai läpi vaan tossa. Ettei missään oo ikinä ulkona joutunu olee eikä tollai, että.

Jenni: Mmm. Ooksää ollu noissa muissa noissa asumispalveluissa? (...)

Ville: Emmä niis, emmä semmosiin oo joutunu. Usko, että ois varmaan ikinä mennykkää, että...

Jenni: Joo.

Ville: ...ne on vähä semmosia majoja sitte, että mun mielestä ne saa siellä käydä noi nää vanhemmat mestarit sitte (kirjoittaa elämänjanalleen kodittomuuskohtaan: asuin kavereilla).

Jenni: Joo, okei. Onks sulla tuolla välissä jotain asunnottomuuspätkiä, ooks sä ollu asunnottomana?

Kaitsu: Siis joo. Tai sanotaan tääl on hyvin vähä semmosii, et mä oon asunu kirjoilla missään. Mä en o koskaan ollu kadulla. Mulla on aina ollu sitte joku tyttö tai joku muu missä mä oon ollu. (...)

Jenni: Mmm. Ni sä et ollu missään asumispalveluissa ollu? Ikinä missään?

Kaitsu: En, en, en.

Kaitsu ja Ville tekevät selvän ero oman asunnottomuuden ja muiden asunnottomien, kuten kadulla tai tukiasumisyksiköissä asuvien välillä. Yllä olevissa aineisto-otteissa he käyttävät korostustermejä "ikinä" ja "koskaan" kertoessaan siitä, etteivät ole olleet asunnottomina ulkona tai kadulla. Kaitsulla on aina ollut tyttö tai joku muu paikka missä hän on ollut. Ville puolestaan kertoo, ettei ole koskaan "joutunut", eikä olisi "ikinä mennytkään vanhemmille mestareille" tarkoitettuihin asumispalveluihin. Nämä aineisto-otteet kuvaavat hyvin sellaista reaktiota, jonka yksikkömuotoiset asumispalvelut vaikuttavat saavan haastateltavissa aikaan. Kuudella kymmenestä haastateltavasta ei ollut kokemuksia

muista asumispalveluista, kuin siitä missä he haastatteluhetkellä olivat. Palaan tähän asumisyksiköiden välttelyyn myöhemmin analyysissä (ks. esimerkiksi vaihtoehtoinen tarina).

Marginaalisen yhteisyyden tarinassa rakennetaan siis eroa itsen ja muiden asunnottomien välillä ja tärkeää on se, että aina on joku paikka mihin mennä. Toisenlainen esimerkki muista asunnottomista erottautumisesta on Kaitsun maininta ”tytöistä” eli parisuhteista, jossa asuminen tapahtuu kumppanin luona, vaikkei kirjoja asunnossa olisikaan. Tätä kuvaavat muutkin haastateltavat marginaalisen yhteisyyden tarinassa. Kavereilla asumisesta kerrotaan esimerkiksi kuvaamalla asunnottomana olemista hauskana tai normaalina. Riikan kertomuksessa marginaalisen yhteisyyden tarina on normaalia hengaillevan nuoren elämää, jossa poikaystävät ja osoitteet vaihtuvat, eikä asunnottomuus sinänsä määrity kertojan elämässä ongelmaksi. Näin ei voida kuitenkaan enää asennoitua, kun muututaan nuoresta aikuiseksi ja ihmiset perustavat perheitä.

Riikka: Et tota (tauko), kyl sillai varmaan, et vaihtu vähän tiuhempaan poikakaverit, et oli aina jonkun kämpillä. Sillai, et sillon mä en kokenu sitä mitenkä niinku ongelmana, ettei ollu välttämättä koko ajan omaa asuntoa. Et kuitenkin oli koko ajan sillai, et oli niinku osote olemassa jonnekin. Et tota, sit se on vasta niinku ehkä täällä (näyttää elämäniivilta myöhempää ajankohtaa J.M.) ollu (tauko) enemmän se asunnottomuus semmonen. Ja sitte on myös semmonen, et siis kai se oli niin kivaa sillon nuorempana, et sit ei huomannu mitään niinku noita. Et se oli vaan tavallaan jännää, et jos sitä joutui miettii, et mihinkäs nyt menis yöks (...) Ja tietty sit sillai, et yheksäntoistavuotiaana se on normaalimpaa, et on vielä kaveritki semmosii et niinku että... Siis löytyy semmonen kaveri, kenen luokse voi mennä yöks, eikä se ihmettele. Kun taas sit tän ikäsenä kaikilla on jo niinku perhe ja muuta, (nauraa) nii ei siinä voi niinku mennä hengaillee.

Jenni: Joo mä mietinki just tossa, et oliko tää ikä niinku tässä kohtaa se semmonen että..?

Riikka: Joo. Kyl mä luulen. Koska emmä oo siellä kokenu, et niinku ei o ainaka semmosta muistikuvaa et mua ois millään lailla niinku haitannu.

Marginaalisen yhteisyyden tarina on kertomus siitä, että ihminen pärjää saadesaan tukea sosiaaliselta verkostoltaan. Ihminen voi tuntea yhteenkuuluvuutta ja kokea selviytymistä myös normatiivisen, tavanomaisen yhteiskunnan ulkopuolella. Yhteisyys on tarinassa tärkeä asia, jopa kunnia-asia. Yhteisyys voi ajaa entistä enemmän marginaaliin, esimerkiksi kovempien rikosten tekemiseen ja aktiivisempaan päihteiden käyttöön. Toisaalta tämä tarina pitää sisällään paljon tavanomaista, se on tarina toveruudesta, parisuhteista ja siitä, etteivät ystävät petä. Marginaalisen yhteisyyden tarina pitää päähenkilöstään usein kiinni, Ri-

kan sanoin löytyy ”satavarmasti yhdistäviä tekijöitä”, kunnes tarinan päähenkilö haluaa elämältään jotain muuta, ja/tai saa konkreettisen mahdollisuuden johonkin muuhun. Marginaaliseen yhteisyyden tarinaan jääminen merkityksellistyy paradoksaalisesti helpoksi ja turvalliseksi vaihtoehdoksi, vaikka se itse asiassa rikollismaailmassa sitä harvoin on. Se on kuitenkin jotain, mihin ollaan totuttu ja tässä mielessä turvallista.

Antti: Niinku sillai, että oli ovet auki. Ja sillai, ku jotenki (naurahtaa) sen oon oppinu elämäni varrella, etten oo mikään semmonen räyhääjä enkä ongelmien tekijä. Että aika sellanen kansainvälinen. Varmaan johtunee, ku on alkoholistiperheen lapsi, ni on tottunu olee sellanen, niinku et tulee vähän kaikkien kaa toimeen. Ni sillai ei oo ikinä ollu sellasta ongelmaa, etteikö se niin sanottu kaveri- ja tuttavapiiri ja -verkosto on ollu aika semmonen, että sitten on ollu aika lailla tervetullu. Tervetullu sitte vähä joka paikkaan. Ni sitte se on kyllä ollu vähän sellanen, mikä on sitte kinnannu sitä ryhdistäytymistä. Helpompi vaan sitte jäähä, mennä vaan johki (naurahtaa) niin sanotusti valmiiseen pöytään, ku se, että laittaa niitä asioitaan kuntoon ja oikeesti ottaa sitä vastuuta. Sitähän se. Ehkä se vastuu on siinä pelottanu.

Marginaalisen yhteisyyden maailmasta tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtyminen voi olla pelottavaa ja vaikeaa, kuten Antti yllä kuvaa: on tavallaan helpompaa jäädä tuttuihin kuvioihin, ”mennä valmiiseen pöytään”. Tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtyminen, siihen yhteisyyden kannattelevasta voimasta tyhjän päälle astuminen, on suuri muutos, jossa elämä ja vastuu teoistaan ja valinnoistaan täytyy ottaa vain ja ainoastaan omiin käsiin. Yhteenvetona voidaan todeta, että marginaalisen yhteisyyden tarina alkaa usein jo lapsuudessa tai nuoruudessa, syvenee ajan saatossa ja muodostuu jossain vaiheessa marginaalista toimintaa ohjaavaksi ja samalla siinä kiinnipitäväksi tarinaksi. Kuten sanottua, kyseessä on ”kaksiteräinen miekka”, joka tuo turvaa marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa, mutta johon jääminen vie päähenkilön helposti entistä marginaalisempaan tilaan.

6.1.3 Ammatilaisen ja lainsuojattoman tarina

Ammatilaisen ja lainsuojattoman tarinassa rikollisuudesta kerrotaan elämäntapana, toisinaan ammattina. Tarinassa rikollisuus ei ole mitään satunnaista pikkurikollisuutta: Sakun terminologiaa käyttäen, tässä tarinassa ei puhuta ”ritsareista tai polkupyörävarkaista, vaan silloin kun rikoksia tehdään, niin rysäytetään kunnolla”. Tarinassa marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema rakentuu rikollisen maailman elämäntapana, jossa on oma normisto ja sääntökoodisto. Ammatilaisen ja lainsuojattoman tarina voi alkaa jännityksen hakemisen, päihteiden käytön rahoittamisen tai rikoksen tekemiseen tarjoutuneen mahdollisuuden kautta. Muutamassa haastattelussa rikosten tekemisestä kerrottiin elämäntapana

ja rikosten tekemiselle saattoi menneisyydessä olla esimerkiksi tietyt työajat. Tarinassa toistuu usein kuvaus "se vaan kuuluu siihen", jolla perustellaan erilaisia tekoja tai valintoja, jotka liittyvät kyseisen marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvaukseen ja rikollismaailman omaan normistoon ja sääntökoodeihin. Tarinan päähenkilö, rikollisuuden ammattilainen, kykenee sivuuttamaan esimerkiksi oman moraalinsa, mikäli tilanne tai rikollisen elämän säännöt sitä vaativat. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että moraalin ohittaminen olisi tarinan kertojalle helppoa. Tunnepuheelle ei tässä tarinassa kuitenkaan ole paljoa tilaa. Kaitsu kuvaa ammattilaisuutta seuraavalla tavalla:

Kaitsu: (...) Toi on vaan ollu niin ammattimaista, toi rikollinen elämä, et siellä ei oo niinku semmosia tavallaan... Sitä ei kaduta. Se on niinku otettu niinku, okei tää kuuluu tähän, napinat pois. (...) Siellähän on ylilyöntejä paljon. Totta kai, se on ihan selvä asia. Et siel on semmosia ylilyöntejä, mitkä ei kuulu tavallaan mun moraaliin, mut jos sitä tuol nyt voi... Se on eri morali, ku mitä on tällä puolella (tauko). (...) Täällä elämässä (näyttää elämänjanalta aikaa rikollisessa elämässä J.M.) on erittäin rankat säännöt. Ja niitä noudatetaan.

Kaitsun kuvauksesta käy ilmi kuinka moraalittomia ylilyöntejä tapahtuu paljon ja tämä kuuluu Kaitsun mukaan "ihan selvästi" tarinan juoneen. Juoneen kuuluu myös kovien sääntöjen noudattaminen ja (ainakin julkinen) kyseenalaistamatta jättäminen. Ammattilaisen ja lainsuojattoman tarinassa identiteetti voi rakentua marginaaliseksi rikollisen identiteetiksi, kuten Saku seuraavassa aineistotteessa kertoo. Hän rakentaa käsitystä itsestään tekojensa kautta "et mä teen rikoksia ja mä oon rikollinen". Sakun kertomuksessa rikollista elämäntapaa ei kuvata kyseenalaisena, koska näin on aina toimittu. Tarinan toiminta on rutiinomaista, totuttua ja "luontevaa".

Saku: Et ookoo tää elämä on nyt tätä vaan. Et mä teen rikoksia ja mä oon rikollinen. Sillai mä aattelin ennen ittestäni.

Jenni: Ni sä aattelit, et sä oot valinnu sen?

Saku: No tavallaan, koska mä tavallaan (tauko) jossain vaihees tajusin sen, etten mä oo tehny mitään muuta koko mun elämän aikana ku rikoksia.

Riikka ja Sakari kuvaavat rikollista elämäntapaa niin kuin työssäkäyntiä, suhteessa tiettyihin vuorokaudenaikoihin. Ammattilaisen tarina rakentuu tässä tarinassa suhteessa marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa normaalina pidettyyn eli tiettyjä, rikollisia, toimintatapoja toistamalla. Riikan mukaan "rikostöistä" pois jääminen olisi muiden silmissä jopa outoa.

Riikka: (...) Et se on ihan sama, et ku käy ruokakaupassa tälleen tavallisesti, ni et lähtee sit. Sitä saattaa lähtee ihan sillai järjestelmällisesti, niinku kello jotain, ni varkasiin. Et se on ihan niinku semmonen, ku se kuuluu siihen. Ja sitte vähä et jos joku ei käy, nii mitä hittoo, et mitäs se nyt meinaa?

Sakari: (...) Ku sillon nyt aina odotteli aamuyöstä. Et jos ei juttuja tehdessä paikan päällä jääny kiinni, ni poliiseilla oli kumma tapa sitte aina joskus viiden kuuden aikaan hakee aamulla kotoo. Et jos ne jostain jotain tiesi. Ni on se nyt paljon helpompi, ku ei tarvi joka kerta ku kuulee rapusta, rappukäytävässä ku joku liikkuu, ni et kohta, kohta lentää ovet auki.

Jenni: Mmm. Ni se oli aika stressaavaa siis?

Sakari: Sitähän se oli. Päivät nukku ja yöt paino menee tuolla. (...) Se vaan oli se tapa toimia.

Silloin, kun rikollisella toiminnalla rahoitetaan päihteiden käyttöä, ei voida puhua tarinan päähenkilön tietoisesta "ammatinvalinnasta", koska kyseessä on toiminta, johon päihderiippuvuus tarinan päähenkilöä ajaa. Huumeiden käyttö tarkoittaa sitä, että niiden käyttö ja hankkiminen ovat laitonta toimintaa. Mikäli käyttäjä on pienituloinen, myös huumeiden hankkimiseen tarvittavat rahat on tehtävä laittomasti. Huumeiden käytön rahoittaminen ammattilaisen tarinassa rakentuu jatkuvana lainsuojattomuutena. On saatava rahaa päihteiden käytön kustantamiseen ja kaikki aika ja voimat menevät rahan ja aineiden hankintaan. Tämä on usein tarinan päähenkilölle ahdistavaa, koska elämä on jatkuvaa virkavallalta piilottelua ja pakenemista. Yllä oleva Sakarin aineisto-ote kuvaa lainsuojattomuutta, sellaista tarinan puolta, jota muutama muukin haastateltava kuvasi. Koska rikoksia tehdään "päivätyönä", joudutaan ammattilaisen tarinassa usein poliisin silmätikuksi. Lainsuojattomuus on jatkuvaa virkavallalta pakenemista, kiinnijäämisen pelkoa ja mahdollisen kiinnijäämisen myötä tuleviin rangaistuksiin, vapauden ja kaiken muun menettämiseen liittyvää ahdistusta. Matin kertomuksessa lainsuojattomuus rakentuu seuraavalla tavalla:

Matti: (...) nii se on sellasta jotenki hektisempää se elämä. Ja sitte ku ei ikinä tiedä, että koska jää kiinni. Ja on vähän sellanen lainsuojaton olo ja niinku aika ulkopuolinen ehkä tost yhteiskunnasta. Ja sillai (tauko) nii se epävarmuus siinä koko ajan. (...) Eihän siinä, ittellä se oli tosi sellasta rikkonaista koko ajan. Että jäi kiinni ja oli putkassa. Ni eihän siihe voi mitään, (tauko) mitään sellasta pysyvää rakentaa (nauraa), ku ei ikinä tiedä koska taas joutuu johki laitokseen tai sillai. Tai vankilaan. Ei niinku mistään pysty mitään kiinni pitää, et sellasta tosi hektistä. (...) ni sitte ittestään aika irrallinen olo. Ja sellanen, et noi ny vie mua taas ja sellanen. (...) et no ni, ny mää jäin kiinni ja nyt ollaan jossain poliisivankilassa ja sit

ei tiedetä yhtään. Ja sitte ku ovi aukee, nii jaahas, ny mua viedään tonne vankilaan ja taas tonne ja sillai. Ni kyllähän se vaikuttaa sitte.

Matti kuvaa identiteettikertomuksessaan konkreettisesti "irrallaan olemista" ja ulkopuolisuutta olemista suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Hänen kuvauksessaan kytkeytyminen tavanomaiseen yhteiskuntaan tapahtuu ainoastaan putkassa, laitoksessa, poliisivankilassa tai vankilassa. Kuten Matin kuvauksessa yllä, myös Sakun kertomuksessa lainsuojattomuus merkitsee sitä, ettei mistään voi pitää kiinni, ettei elämää voi tai kannata yrittää rakentaa mitään pysyvää, koska tulevaisuudessa kaiken kuitenkin menettää. Ammatilaisen ja lainsuojattoman tarinassa päähenkilöllä elämä on rikkonaista ja hänellä on jatkuva epävarmuus siitä, onko "lähtö" edessä jossain vaiheessa.

Saku: No rikollinen elämäntapa tarkoittaa sitä samaa paskaa, mitä ennenkin, että pallo jalassa ollaan vähän ajan päästä ja kaikki on menny. Et niinku, et sä pysty säilyttää mitään asuntoja tai mitään, etkä sä pysty rakentaa mitään, jos sä teet rikollista touhua, ni sitte jossain vaiheessa sulla on eessä se (kaiken menettäminen J.M.). Tai jos sä saat jonkun tuomion, ni kyllähän siin on sitte, et sun on pakko hoitaa se tuomio pois ja sen jälkeen vasta voi tulla taas uudelleen koittaa. Et se on aina semmonen ikee tuolla takaraivossa, et sä tiät sen et se lähtö on tuolla.

Ammatilaisen ja lainsuojattoman tarinan keskeinen piirre on asunnottomuuden ja rikollisen elämäntavan yhteen kietoutuminen. Asunnoista saatetaan luopua, jotta virkavallan välttely olisi helpompaa. Kaitsu kuvaa seuraavassa aineistotteessa tätä asiaa jälkikäteen ajateltuna "sairaana", mutta hänen kertomuksensa asumisen salaaminen kuuluu keskeisesti tämän tarinan juoneen. Kaitsu konstruoi tarinan taiteiluna tavanomaisen ja marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman välillä. Kertomuksessaan hän yhdistää nämä yhteiskunnalliset toimija-asemat toisiinsa: hän suojelee perhettään ottamalla kirjat pois yhteisestä kodista.

Jenni: Mmm. Oliko sulla tuolla sitte esimerkiksi ku noi lapset synty ja ku sä menit sinne ammattikouluun, onko sulla silloin ollu joskus oma asunto?

Kaitsu: On joo. Silloin se oli lasten äidin kanssa. Mutta sitten taas siinä oli kuitenkin se, että mun muun elämän takia, sen takia sitte kirjat on, otettiin niin sanotusti pois sieltä, että koska on (tauko)... Poliisit täysin mielivaltaisesti (tauko) teki niitä rynnäköitä, jos mun asunto oli jossain. Et siin on yks syy, miks ei paljolti ole ollut sitte kirjoilla missään...

Jenni: Nii aivan.

Kaitsu: ...Ettei tota noin ni toisten tarvi tavallaan kärsiä toisten tekemisistä (tauko).

Jenni: Mmm. Minkälaista se oli? Ku joutu salaamaan sitä omaa asumistaan sitte? Tai sitä omaa olin paikkaansa?

Kaitsu: (tauko) Tällai jälkikäteen aateltuna se on ollu täysin sairasta, mutta sillon se vaan niinku kuulu siihen nii lujaa. Että ei sitä sillon, ei se sillon, että sitä vaan väärällä tapaa suojeli toisia kaikelta.(...) Et sä et välttämättä tarvikkaan sitä asuntoo siellä toisessa elämässä. Et ehkä parempiki ku sä oot jonkun aikaa jossain osotteessa ja sitten taas seuraavassa ja taas palaat johonkin ja.

Jälkikäteen hän ajattelee suojelleensa perhettään väärällä tavalla. Marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa rakentunut ammattirikollisen identiteetti vaikuttaa tuossa elämän kohdassa kuitenkin tehtyihin valintoihin ja siihen mikä on "normaalia" tai kuinka asiat "kuuluu tehdä".

Asunnottomuus ja rikollisuus kietoutuvat tarinassa yhteen myös toisella tapaa. Rikoksia tehdään joskus nimenomaan sen takia, että ollaan asunnottomana. Rikoksia saatetaan tehdä siksi, ettei asunnottomuutta kestä selvin päin, mistä johtuen käytetään päihteitä, joiden käyttö joudutaan rahoittamaan rikoksilla. Rikoksia saatetaan tehdä myös, koska asunnottomana liikutaan sellaisissa tuttavapiireissä, joissa käytetään päihteitä ja tehdään rikoksia, tai siksi koska majaillaan päihteitä käyttävien ja rikoksia tekevien ihmisten luona (vrt. päihteiden hallitsemien menettäjän ja marginaalisen yhteisyyden tarina), mikä vie itsenkin rikosten tielle. Mikäli rikolliseen toimintaan palataan heti vankilasta vapautumisen jälkeen, kyseessä on paluu sen äärelle, mitä "osataan". Sakari kertoo alla, kuinka asunto hankitaan rikollisin keinoin, kun yhteiskunta ei toteutakaan tekemäänsä lupautsa:

Sakari: ...Toi sillonon krimin valvoja, se kävi viel niinku tapaamassa mua (vankilan nimi "X" J.M.) vankilassa pari kertaa siinä (vuosiluku J.M.) syksyllä. Loppukesästä ku mä olin vapautumassa. Piti aluks muuttaa niihin (tuen tarjoajan J.M.) tukiasuntoihin ja oltiin sovittu kuukautta mun vapautumista ennen. Että suoraan ku mä tuun (X-vankilasta kaupunkiin J.M.) ni suoraan sinne... Krimin toimistolle eka valvontakäynti ja samalla tehä se vuokrasopimus. Ni sielt tuliki sitte pommi. Et en mä tiä, miksei se ilmottanu sinne (X-vankilaan J.M.) mitään siitä, että tilanteet muuttu nyt, ettei meillä oookkaan nyt sitä asuntoo. Ja sit se koitti ehdottaa mulle, että tonne (asumisyksikkömuotoiseen palveluun J.M) jokskin aikaa. Sit ku mä kysyin, että mikä se jonkin aikaa on, niin vastaus oli joku kolme, neljä kuukautta. Ni sillon mä olin niinku jonkun puoltoista viikkoo, asuin kaverin tykönä. Nukuin sen sohvalla. Ja seuraavaan valvontakäyntiin

*mennessä, ni tota. No se raha nyt tehtiin miten tehtiin, niin tota hankin
sillonki yksityiseltä asunnon...*

Sakarille on pettymys, ettei asuntoa sovitulla tavalla järjestynytäkään. Hänelle oman vuokra-asunnon sijaan tarjottu asumisvaihtoehto tukiasumisyksiköstä ei ole houkutteleva, joten hän päätyy tekemään rikoksia.

Ammattilaisen ja lainsuojattoman tarina päättyy useimmiten vankilaan joutumisen tai, kuten jotkut haastateltavat asian ilmaisivat, pääsemisen myötä. Tarinan päättymiseksi tarvitaan jonkinlainen pysähtyminen, tilaisuus katsella maailmaan ja yhteiskuntaan, ja ennen kaikkea itseensä päin, kauempaa ja ajan kanssa. Tarina voi päättyä myös yhteiskuntaan kiinnittymisen, kuten korvaushoittoon pääsemisen myötä. Joka tapauksessa tarvitaan aina tarinan päähenkilön oma päätös tarinan päättämisestä. Tarinan loppuminen tarkoittaa usein myös rikoksia tekevästä kaveriporukasta irtaantumista ja laittomien päihteiden käytön lopettamista, kuten Kaitsu alla kuvaa:

Kaitsu: Et tota täs kävi sillai, et ku mä tein tän päätöksen ja lopetin. Ni se kaveri kenen kans mä paljon niitä tein. Ni sillon ku mä kerroin hänelle sen päätöksen, ni mentiin juomaan (kaupunginosassa J.M.) sitte vielä yhdet kaljat. Nii poliisit rynnäköi sinne ja löi meidät lattiaan ja vei mun kaverin. Ja kaveri sai kahdeksan vuotta tuomioo. Ni ihan yhtä hyvin mä oisin voinu olla siinä. Et mut ois viety siinä samaa matkaa. Et (naurahtaa) joskus vaan oon tehny oikeen päätöksen oikeeseen aikaan.

Ammattilaisen ja lainsuojattoman tarina rakentaa marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta melko ahtaan kuvan: siinä arkea jäsentävät rikosten tekeminen, rikollismaailman moraalikäsitteet, erilaiset ikävät tapahtumat, jatkuva virkavallalta pakeneminen sekä kiinni jäämisen pelko. Kuitenkin samalla jokin pitää kiinni rikollismaailmassa. Yksi kiinnipitävä tekijä on varmastikin se, että tietynlaiseen toimintatapaan on totuttu ja siitä on tarinassa tullut omanlaisensa olemisen ja elämisen tapa: marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan rutinoituu. Tarinasta irtaantuminen voi olla haastavaa myös siitä syystä, että on saanut hyvän aseman rikollismaailmassa, kuten eräs haastateltavista kertoi. Toisaalta ammattilaisen ja lainsuojattoman tarinan todellisuus, toistuvien vapauden menettämisten ja muiden huonojen puolien myötä, rakentuu ahdistavaksi kierteeksi. Kuten Ville asian ilmaisee: "... eihän sitä semmosta saatana kierrettä kukaan nyt jaksa, et sinne (vankilaan J.M.) ja takasi."

6.1.4 Leimatun tarina

Haastatteluaineistossa leimatun tarina alkaa usein niin, ettei onnistuta enää hankkimaan tai saamaan omaa asuntoa menetettyjen luottotietojen tai menneisyyden asumisen epäonnistumisten takia.

Kaitsu: Että siinä (vuosiluvut J.M.), siinä välissä oli semmosia, että asunto hain ja se oli... Kyllä sitten sainkin, mutta tota, et siinä huomais sen, et oikeesti tällä taustalla se on, sanotaan et kolmekymmentä eri ihmistä tai eri tapaamista tarvii tehdä, ennen ku sä saat sen asunnon. Ja ehkä ei riitäkään.

Jenni: Mmm, nii sä yksityiseltä hankit sen?

Kaitsu: Joo kyllä. Et se on, se on (tauko) luottotietojen ja noitten takia ni se on, en tiä sitte mitä muita tietoja ihmisten käsiin sattuu, mutta se on todella vaikeeta se.

Jenni: Mmm. No minkälaista se oli?

Kaitsu: No, sanotaanko, et netin selaamista ja kiroomista. Ja ainahan se samaan, siihen et tarkistetaan luottotiedot, siihenhän se... Että sitten sattuu vaan semmonen, joka sano, et hän kattoo ne, mutta (tauko) haluaa ny kattoo, mutta ei se ny sit vaikuttanu siihen.

Kaitsu kuvaa olevansa, taustastaan johtuvista jatkuvista epäämistä huolimatta, hyvin itsepintainen asunnon hankkija ja lopulta onnistuu asunnon hankinnassa. Kaitsu ei ole varma mitä kaikkia muita tietoja, epäonnistumisen leimoja, kuin luottotiedottomuus vuokranantajien käteen voi asunnon hakuprosessissa sattua. Vastaavassa tilanteessa rahat asuntoon saatetaan myös hankkia rikollisin keinoin, kuten Sakari kertoi ammatillaisen tarinassa. Kaikki eivät kuitenkaan jaksa olla yhtä aktiivisia asunnon hankinnassa. Asunnon saamatta jääminen voi johtaa tarinan päähenkilön vuosiksi marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, kun asialle ei osata tai lopulta enää jakseta tehdä mitään.

Leimatun tarina rakentuu leimatusta identiteetistä ja sellaisista marginaalisista toimija-asemista, joita rikolliselle, asunnottomalle ja päihdeongelmalliselle yhteiskunnassa tarjotaan. Se on tarina, jossa kerrotaan päähenkilön yhteiskunnan silmissä hyljeksityksi ja vähätellyksi tulemisesta. Tarinassa leimaaminen voi tapahtua myös tarinan päähenkilön omasta toimesta, jolloin muiden itseen kohdistama katse muuttuu tavaksi katsoa itseä: sosiaalinen leimattu identiteetti sisäistetään osaksi persoonallista identiteettiä. Leimatun tarina on tarina mahdollisuuksista, joita päähenkilö ei pysty näkemään tai joita hänellä ei ole, koska on tullut yhteiskunnallisesti asetetuksi leimattuun identiteettikategoriaan. Monissa haastatteluissa tuotetuissa identiteettikertomuksissa toistuu se, että asunnon saamatta jääminen johtaa ajan viettämiseen rikollisen ja päihteitä käyttävän kaveriporukan kanssa. Tästä puolestaan seuraa se, ettei omia asioita kyetä hoitamaan tai järjestämään, kun ei ole omaa tukikohtaa, josta käsin asioita olisi helpompi järjestää. Villen sanoin *"Et ei siinä, ku reppu selässä meni, nii ei siinä ollu oikeen mitään semmost (...) et sillon ei paljoo kelloa katteltu"*.

Jenni: Joo. Minkälaisia kokemuksia niihin asunnottomuusjaksoihin liittyy?

Saku: No huonoja. Ku on ollu jollain kaverilla, ni yleensä se on sitä, mitä se porukka on ollu, että rikollisia, (tauko) ite päihde- tai rikoskierteessä. Että eihän ne hyviä oo ollu. Ja se, että ei sinä aikana sitte kauheesti mitään asioita oo tullu hoidettua, ku ei o mitään semmosta kiinteetä (paikkaa, josta käsin asioita hoitaa J.M.) niinku (tauko).

Saku kuvaa yllä olevassa aineisto-otteessa sellaista tavanomaiseen yhteiskuntaan kiinnittymisen vaikeutta, jollaisena asunnottomuus voi leimatun tarinassa konstruotua. Asunnottomana hänelle ei kertomansa mukaan ole tarjoutunut kunnollista mahdollisuutta hoitaa asioitaan. Sakun ja monen muunkin tulkin-taan omasta asunnosta tukikohtana palaan myöhemmin analyysissä uusissa tarinoissa.

Leiman eli stigman voi saada esimerkiksi asumalla tietynlaisessa asumisympäristössä, muille laitapuolen kulkijoille tarkoitetussa asumisyksikössä. Antin kertomuksessa kuvataan sitä, millaisen tunnelman asumisyksikkö ympäristönä synnyttää. Hänen tuottamastaan vertailusta asumisyksikön ja tavallisen asu-misympäristön välillä on tulkittavissa, että identiteetikertomus todella vaihtelee ympäristön mukaan. Olennaista on se, antaako ympäristö mahdollisuuden uudelleen määritellä identiteetikertomusta, vai pitääkö se kiinni vanhassa leimatussa identiteetissä.

*Antti: Ni (nauraa) no olihan se (nauraa) ympäristöki siinä (tukiasumis-yksikössä J.M.) tietenki, että (...) niinku et se tontti on juuri, juuri niinku laitapuolen kulkijoille tai tällatteille. Ni onhan siinä heti se oma tunnelma (naurahtaa). Kun se, että meet tonne, ihan normaaliin kerrostaloon (nau-
raa), ni onhan siinä sillai. Ja sitte tulee rapussa naapureita vastaan ja morjestat, ni kyllähän se on eri tunnelma.*

Jenni: Voiks sää vielä avata sitä, et minkälainen se tunnelma on?

Antti: No kyllä se itelle toi sellasta, tai oli sellanen voimaannuttava koke-mus. Että kummiski koki, että kantaa semmosta epäonnistunut elämässä ja rikollinen kylttiä. Ja sitte tuleeki sellanen kaveri, joka niinku ei tunne eikä tiedä. Ja sitte saattaaki vaihtaa muutaman sanan siinä rapussa. Ni kyllähän se sitä jätää niinku murtaa, mikä, missä niinku on, tai sellatteessa.

Jenni: Oliko sulla, tai mitä sä aattelit sit sillon, ku sä olit siellä asumisyksi-kössä, jommassa kummassa. Ni tuliks siitä ympäristöstä sulle jotaki, niinku ajatuksia ittestä? Tai vaikuttiks se ympäristö jotenki sun ajatuksiin ittestä?

*Antti: No kyllähän se jotenki vähän niinku, (tauko) niinku sellasta toivot-
tomuutta tai sellasta. Kyllähän se (tauko) imasee niinku itteensä sitä.
Jotenkin, että tämän näköinen olen.*

Antti kertoo kantaneensa mielessään epäonnistuneen ja rikollisen kylttiä, mar-
ginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tuottamaa leimattua identiteettiä.
Laitapuolen kulkijoille tarkoitettu asuinympäristö saattaa vahvistaa tarinan
päähenkilön leimattua identiteettiä, *"tämän näköinen olen"*.

Jokainen tukiasumisyksikkömuotoisessa asumispalvelussa ollut haastateltava
peilasi itseään haastattelutilanteessa tuottamissaan identiteetikertomuksissa
jollakin tapaa suhteessa asuinympäristöönsä, sen sääntöihin ja käytäntöihin
tai sen muuhun asiakaskuntaan. Peilaaminen tapahtuu eri tavoin: ympäristö
saattaa toimia minäkäsitystä alentavana tai itseä saatetaan vastavuoroisesti
nostaa suhteessa ympäristöön. Ympäristö ei välttämättä vaikuta käsitykseen
itsestä, jos asumispalvelussa on monenlaisen taustan omaavia asiakkaita. Tällöin
tukiasumisyksikön tuottama leima ei ole vahva, koska yksikköön ei keräännä
mikään yhdellä tapaa kategorisoitu ihmisten joukko. Ympäristö saattaa kuitenkin
aktivoida tai vahvistaa erilaisia identiteettejä ja toimintatapoja. Näin tapahtuu
erityisesti silloin, jos tarinan päähenkilöllä on tieto siitä, että seinän takana asuu
"toinen samanlainen". Riikka kuvaa peilaamista seuraavassa aineisto-otteesta
valaisevalla tavalla. Hänellä on kokemusta kolmesta erilaisesta tukiasumisyksi-
köstä. Riikan tavat kategorioida itseään näissä erilaisissa tukiasumisyksiköissä
vaihtelevat *"pähdeongelmaisesta hang aroundiin ja narkkariäitiin"*.

*Riikka (...) Että tota, jos tässä esim ois, jokainen naapuri ois narkkari, ettei
tarviis ku vaan niinku koputtaa tohon seinään joku (nauraa) merkkikoputus.
Nii tota, se on niinku, ensinnäki siinä leimaantuu ja tulee sit semmonen,
ainaki niinku mun itsetunnolle tekee huonoo olla sillai...*

*Jenni: Nii aatteliksää, niinku leimaantuu, et se asuinalue leimaantuu, vai
itte leimaantuu vai miten?*

*Riikka: Siis sillai, niinku esim se (tukiasumisyksikkö J.M.), et siellon niinku
pelkät pähdeongelmaiset ja se on sillai just, et kyllähän kaikki niinku
sen tietää.*

Jenni: Nii, että se paikka leimaantuu?

*Riikka: Se paikka leimaantuu ja ne, jotka siellä asuu. Et aika sillai häpeil-
len olisin, sillai jos tää ois niinku semmonen paikka, niinku et siellä asun.
Tai sit mä selittäisin jotain. Et täs (nykyisessä tavanomaisessa ympäris-
tössä sijaitsevassa asunnossa J.M.) on sillai, et ku kukaan ei tiedä. Et
tälleen mä sanon itte, et tää on niinku tukiasunto. Nii kyl mullon niinku*

itte itseni kanssa paljon parempi mieli olla. Ja sit se, et jos mä haluun nähä narkkaamista, ni mun tarvii niinku itte nähä vähän vaivaa, et se ei automaattisesti oo tossa silmien alla koko ajan. Ja sitte pienet on piirit kuitenkin näissä kuvioissa. Et aina noissa, aina kaikissa hoitopaikoissa, siis menee mihin tahansa tommoseen, mikä on niinku joku päihdepalvelu, ja siel on tuttuja. Ja sitte ku niitten kanssa ei ikinä osaa tehdä muuta, ku sitä mitä on aina tehny.

Jenni: Mites sä koit sitte, oliko se (toinen tukiasumisyksikkö J.M.) sit semmonen samanlainen? Sekihän on semmonen niinku yksikkö? Että siellä ei oo vuokrasopimusta.

Riikka: Joo, no se (toinen tukiasumisyksikkö J.M.) oli silleen erilainen, et ku siellähän oli (asiakkaita) eri syistä. Ja niinku, et suurin osa oli niinku, et ne oli väkivallan tai tämmösen takia siellä. Ni tota emmä tiedä, kyl se oli vähän semmonen, et emmä sitäkä sillai et, tuolla asun ja oisin ylpeenä ollu. Mutta et se ei taas niinku mun omaan, et millasena mä itte itteni näen, nii se ei siihen vaikuttanu.

Jenni: Nii johtukse siitä muusta asiakaskunnasta sitte se ero tavallaan siinä?

Riikka: Joo, joo.

Jenni: Entäs sitte ku sä olit siellä (tukiasumisyksikössä J.M.) sitte jossain vaiheessa siellä (kaupungissa J.M.), ni oliko se taas sitten minkälainen?

Riikka: No joo siellä (toisessa tukiasumisyksikössä J.M.) mulla oli ihan semmonen hyvä olo omasta mielestä koska tota, ne oli aika paljon vanhempia ne naiset, ne muut siellä. Ja sit niillä oli just mustaa silmää ja siis, ku niillä oli oikeesti paha olla. Et mä olin siellä vaan vähä semmosena hang aroundina siellä, ni jotenki mä koin itteni sillai, et mullei o oikeesti tässä mitään ongelmii. Ja sitte taas siellä (kolmannessa tukiasumisyksikössä J.M.) ku siellä on lapsiperheitä. Ja niinku siellä oli sitte taas ihan semmosia, et oli ihan jostain väsymyksestä tuli äiti lapsen kanssa. Ja semmosia kaikenlaisia eri juttuja. Ni siellä mä taas olin hirveen häpeissäni, et mä olin niinku narkkariäiti. Et ku siel ei taas ollu muita semmosii, niin tota (tauko) jotenki mä sitä silleen salailin hirveesti.

Jenni: Mmm. (...)

Riikka: Mutta, nii. Se vaihtelee vähän sillee eri, et täs (nykyisessä asumismuodossa J.M.) o ehkä silleen normaalein olo, et täs ei vertaa itteensä. Ei oo niin sellanen, et kun tää on yksittäin asunto. Ehkä noi on silleen

tiivimpiii ollu just noi (tietyt tukiasumisyksiköt J.M.), että tota niis vertaa sitten nii herkästi muihin. Ja sitte joko laskee itseensä tai nostaa (naurua), emmä tiä.

Päihdeongelmaisille tarkoitettu tukiasumisyksikkö rakentuu leimatun tarinassa häpeälliseksi toivottomuuden paikaksi, jonka kaikki tietävät ja jossa ei voi tehdä muuta, kuin sitä samaa mitä on aina tehnyt. Leimatun tarinassa päihdeongelmaisille tarkoitettu asuinympäristö paradoksaalisesti aktivoi päihdeongelmaa. Riikka rakentaa identiteettikertomuksessaan erontekojen avulla: on esimerkiksi pahempaa olla narkkariäiti kuin väsynyt äiti. Pahoinpideltyihin naisiin nähden Riikalla ei ole oikeita ongelmia.

Päihtyneille asunnottomille tarkoitettu tukiasumisyksikkö on ympäristönä Antin mukaan ahdistava ja turvaton, koska se on täynnä epäluotettavia ihmisiä, *”sekaisin olevia, varastelevia rottia ja pienempiään ryösteleviä henkilöitä”*.

Antti: Ku siellä oli vähän sellasta outoo porukkaa ja se ahdisti mua. Niinku mä tiesin, et siel (rappukäytävässä J.M.) mä oon niinku turvassa. Et siel niinku jotenki mulla oli tosi skeptinen (olo J.M.) sitä (paikkaa kohtaan J.M.). En tiä minkä takia. No, osan (asiakkaista J.M.) mä tunsin ja osa oli sellatteita, sellatteita rottia. Et en mä niinku. Et tiesin, että ne varastelee sun muuta ni, nii nii. Sitte, ku oli se koko omaisuus siinä repussa, ni jotenki en luottanu. Enkä kokenu olooni turvalliseks siellä, ni mä menin sitte ennemmin (...) Tai oli jotenki nii, tosi sellanen ahdistava kokemus. Ahdistava kokemus, ni sit seuraavalla kerralla aatteli, et meen ennemmin sinne rappuun, et siel saa olla rauhassa ja sillai. Ei tarvi. En mä tiä oliko se mitään sellasta suoranaista pelkoo oman terveytensä puolesta. Ehkä lähinnä sitä, et sit ne viimesetki tavarat joku nyysii tai sillai. Epäluottamusta. No oli ehkä ny jonki verran omaa turvallisuuden pelkoo, et tietenki, jos joku tulee jotain reppua viemään tai sillai. Ja sit ku tunsii niitä tai tiesi niitä henkilöitä. Ja tiesi, et ne on niitten kohdalla mahdollista, et ne tuolla puistossa jotain pienempiäki ryöstelee. Niinku tiesi, et ne voi tulla siihen. Ja sitte, ku on pää täynnä jotain pillereitä ja viinaa ni eihän se, voi lähtee niinku ihan käsistä.

Yllä olevassa aineisto-otteessa Antti määrittelee itseään erilaisena asunnottomana, verratessaan itseään moraalittomiin ja sekaisin oleviin asunnottomiin. Antin kuvaus turvan hakemisesta rappukäytävästä tukiasumisyksikön sijaan on aineistossa ainoa laatuaan. Useimmitenhan haastatteluaineistossa korostettiin sitä, ettei olla koskaan jouduttu kadulle. Aineisto-ote kuvastaa leimatun tarinan yhteydessä kuitenkin hyvin sitä vaihtoehdottomuuksien kirjoa, jollaisena marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema voi asunnottomalle avautua. Päihdeongelmaisille tarkoitettussa tukiasumisyksikössä asuminen vahvistaa Riikan mukaan päihdeongelmaisen identiteettiä: *”Siel sä olet vaan niinku*

päihderiippuvainen. Et se on niinku se ensimmäinen mikä on. Ja sitte sä oot vasta vaikka niinku nainen tai äiti tai jotain.” Kaikki muut mahdolliset identiteetit tulevat vasta tämän leiman jälkeen. Päihdeongelmaisen leimatun identiteetin sisällä tarinan päähenkilölle on kuitenkin tarjolla erilaisia hierarkkisia identiteettejä. Markku konstruoi kertomuksessaan juopon asunnottoman identiteettiä ja rakentaa eroa ”pilleristeihin, piripäihin ja korvikkeiden käyttäjiin”, sairaisiin ja kuoleviin ihmisiin. Markun kertomuksessa leimallinen asumisympäristö määrittyy inhottavana ja opettavaisena paikkana. Päivittäin läsnä ovat kuolema ja rankat päihdeongelmat.

Markku: Ja (tukiasumisyksikkö J.M.), ni siellä kyllä oppi niin, ku näki, (...) mitä touhua se oli ku se juominen siis, kaikki Marinolit vetivät ja näin. Siinä niinku oppi kattoo sillai, että ei vaan tohon niinku lähe. Sama niinku noi pillerilinjat ja. Oikeestaan sitä ei ollu (jo mainitussa tukiasumisyksikössä J.M.) niin paljon ku (toisessa tukiasumisyksikössä J.M.). Siellä märkäpäässä oikeestaan muuta ookaan, ku niinku piripäitä ja näitä. Emmää niinku, mä oon aina inhonnu niitä. Se on taas mun oma ongelmani se asia. No totta kai sairaushan sekin on. Se on tosi rankkaa niillä se siinä. Ja nuoria jätkiä lähteny siitä tosi monta, on lähteny tosin kyllä näitä juoppokavereitaki. Että niit ei enää montaa oo hengissä (...). Jos ei o lähteny viinan kautta, ni sitten on lähteny jonkun muun, että. Mutta sehän siihen on vaikuttanu kaikki. Että kyllä on niinku oppinu siinä, että mitä se viina tekee.

Leimatun tarinassa turvattomuus ja leima poistuvat tukiasumisyksikön fyysisestä ympäristöstä poistumalla, kuten Antti edeltävässä aineistotteessaan kuvaa. Markun selviytymiskeinona rakentuu pyöriemään lähtö tai ajanvietto puuhaten asioita muualla. Tarinan päähenkilön toinen keino hallita tarinan ympäristön ja oman tilanteen yhdessä tuottamaa ahdistusta on ottaa leima haltuun. Janne kertoi haastattelussaan siitä, miten hän on käyttänyt päihteitä kaikissa päihdeongelmallisille tarkoitetuissa palveluissa, vaikkei päihteiden käyttö näissä paikoissa olekaan ollut sallittua.

Janne: Tietenki mulla oli oma tyyli toimia. Oma tyyli tota käyttää siellä sitte kaikennäkösiä päihteitä. Ja pystyä tavallaan käyttää, ku eihän siellä sais käyttää.

Leimatun tarina rakentuu usein päähenkilön olemattomina konkreettisina mahdollisuuksina saada asuntoa. Päähenkilön tukiasumisyksikössä ollessa tarina rakentuu suhteena yksikön asukkaille tarjolla olevaan leimattuun identiteettiin. Leimattu ympäristö voi myös aktivoida omaa ongelmallista käytöstä. Janne tuottaa kertomuksessaan syy-seuraussuhteen, jossa tietty tukiasumisyksikkö voi paikkana viedä oman päihdeongelman jopa astetta syvemmälle: ”jos ei oo ollu narkkari aiemmin, ni vähintään sen jälestä, ku sinne on muuttanu, ni on kokeillu huumeita sitte”.

Leimatun tarinassa marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema voi rakentua myös rikollisen leimatun identiteetin kautta, kun myymälävalvurit ja poliisit roikkuvat perässä. Kun ihminen Antin kuvauksen mukaisesti kantaa ”rikollisen kylttiä kaulassaan”. Myös tukiasumisyksikössä syntyvät kokemukset kakkosluokan kansalaisuudesta voivat olla leimaavia ja toiseutta tuottavia.

Antti: Mä olin siellä joku pari kuukautta, ja sit mä lähin ihan omatoimisesti menee, ku en mä jotenki sitä, sitä niinku sitä touhua (tauko).

Jenni: Millä tavalla se oli outo?

Antti: (...) Et siel niinku ei, jotenki niinku tuntu, et siel on liian vähän henkilökuntaa tai sillai niinku, etten oikeen ees ymmärtäny mikä siellä oli se juttu. Et se oli tosi niinku ristiriitainen ja sellanen. Siis sellasia, et pidettiin jotain kokouksia, mut ne oli vaan ehkä jotain kokoontumisia. Ja sitte jotain, et no tuokaa omia ideoita, ja sitte joku toi jonkun idean, ni sit se (henkilökunnan edustaja J.M.) lyttäs sen, et ei tääl nyt tollasta tehdä (nauraa). Ja se oli kollektiivinen kokemus. Et ne alko ne ihmiset siel kokee, tai ne asukkaat, että se, niinku että mitä vitun järkee meidän on mennä johonki (...) asukaskokoukseen, missä kysytään meidän mielipidettä, että mitä sinne voitais tehdä. (...) Ja sitte siellä joku ehdottaa, ni se heti niinku lyttään ilman mitään keskustelua. Siel vaan tulee se (henkilökunnan edustaja J.M.), sanoo että mä oon (henkilökunnan edustaja J.M.), sitä ei tuu piste.

Jenni: Aijaa.

Antti: Ja sitte tollatteita tuli paljon.

Antin kuvauksessa tietyssä tukiasumisyksikössä edellytetään asukkailta aktiivista toimijuutta ideoiden esittämisen ja säännöllisen kokoontumisen muodossa, mutta asukkaille syntyy kollektiivinen kokemus lytätyn tulemisesta ja kokoontumisen järjestömyydestä. Leimatun tarina on siis myös yhteiskunnan taholta toiseuden tuottamisen ja tätä kautta mitätöidyksi tulemisen tarina. Kaiken kaikkiaan tämä tarina rakentuu päähenkilölleen varsin ahtaana marginaalisena yhteiskunnallisena toimija-asemana, jossa leimattu identiteetti konkretisoituu esimerkiksi mahdolltomuutena saada asuntoa, marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman syventymisenä tai sisäistettynä identiteettinä. Leimatun tarinassa tarjolla oleviin yhteiskunnallisiin toimintaympäristöihin, tässä tapauksessa tukiasumisyksiköissä asumiseen, liittyy usein häpeää ja turvattomuutta, mutta toisaalta myös mahdollisuus puhua vastaan ja asemoitua marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman sisällä toisin. Leimatun tarina kuitenkin päättyy vasta, kun tarinan päähenkilö pääsee määrittelemään itseä leimoista vapaassa ympäristössä ja/tai kun hän saa leimoista huolimatta konkreettisen onnistumisen mahdollisuuden.

6.1.5 Tavallisen ihmisen tarina

Tavallisen ihmisen tarina alkaa hyvästä, normaalista ja/tai tavallisesta lapsuudesta. Se jatkuu opiskeluna, perheen perustamisena, pitkinä parisuhteina ja työssä käymisenä. Tarinan päähenkilö on saattanut perustaa oman yrityksen. Tässä tarinassa päähenkilö toimii ainakin jossakin määrin tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa: hänen identiteettikertomuksensa rakentuu yhteiskunnallisten normien noudattamisena, sosiaalisesti hyväksytyjen polkujen kulkemisena. Tavallisen ihmisen tarina kerrotaan osana menneisyyttä, mutta se ei ole suoranaisesti marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta rakennettu tarina. Se on kuitenkin tarina, joka kuuluu selkeästi haastattelemini ihmisten menneisyyteen, mistä syystä se on sisällytetty marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaaviin tarinoihin. Tavallisen ihmisen tarinalla on omat selvät yhtymäkohtansa marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman muihin tarinoihin: sitä on saatettu elää jonkin muun tarinan rinnalla. Moni haastateltavistani kertoi hyvästä tai normaalista lapsuudesta ja ihan tavallisesti alkaneesta elämästä.

Jenni: Hoitiko sua sitte vanhemmat? Äiti ja sitte tota, mimmonen perhe teillä? Niinku että isä ja äiti oli siinä ja?

Markku: Nii totta kai. Ihan normaali perhe oli. Että eihän sitten enää, että vanhin sisko oli jo lähteny, muuttanu jo pois sillon, ku mä oon syntyny. Eiku asuhan se vissiin vielä, mut siis niitä oikeen muista. Mut kato parin vuoden välein ollaan melkein synnytty...

Jenni: Joo.

Markku: ...että kyllähän sitä sitten vanhimmasta päästä lähti aina jo porukkaa pois. (...) että tota kotonahan mä asuin, kuinkahan kauan, olinkohan mä kaheksantoista, ku mä muutin pois?

Jenni: Joo.

Markku: Menin (kaupunkiin J.M.) töihin joo. Trukkikuskiks tonne (yritykseen J.M.). Ja sitte mä menin, sain siitä (toisesta yrityksestä J.M.), ni sain siitä talkkarin hommat, sivutoimiset.

Jenni: Joo.

Markku: Otin ne sitten. Mä tein kolmee vuoroo siellä (ensimmäisessä yrityksessä J.M.) ja sitte mä tein vielä talkkarin hommia viikonloppusin ja...

Jenni: Oho.

Markku: ...sitte tuurasin sen päätalkkarin niinku lomia ja semmosta. Sain siitä hyvän asunnon sitten samalla keskeltä (kaupunkia J.M.) ja.

Markku kertoo edeltävässä aineisto-otteessa tavallisesta lapsuudenperheestään ja siitä, kuinka hän on ollut ahkera työntekijä jo nuoresta pitäen. Raskaan kolmivuorotyön lisäksi hän tekee vielä muita, sivutoimisia töitä. Tavallisen ihmisen tarina ilmentää sitä, etteivät haastateltavat ole ainoastaan entisiä rikollisia tai asunnottomia. He ovat myös paljon muuta ja heillä on monenlaisia entisiä identiteettikertomuksia, myös yhteiskunnallisesti hyväksytyjä ja arvostettuja.

Tavallista tarinaa on haastateltavien elämäntarinoiden aikana voitu elää pitkiä aikoja. Sitten tapahtuu muutos, joka sysää tarinan päähenkilön yhteiskunnallisen toimija-aseman toisenlaiselle, marginaaliselle raiteelle. Usein tämä muutos on ero parisuhteesta, jonka myötä joudutaan asunnottomaksi. Jykä kertoo siitä, kuinka kohdalla sama kuvio on hänen kohdallaan toistunut kaksikin kertaa.

Jenni: Nii se johtu siitä erosta se, että sulla ei ollu sit sitä asuntoo?

Jykä: Joo.

Jenni: Missäs sää sitte olit, ku sulla ei ollu asuntoo?

Jykä: No äitellä ja kavereilla ja missä millonki.

Jenni: Joo.

Jykä: Äitillä aika paljon kuitenkin (kirjoittaa: (vuosiluku J.M.) pääsiäisenä tapasin lasteni äidin J.M.).

Jenni: Kauanks sitä asunnottomutta sitte (ensimmäisellä kerralla J.M.) kesti?

Jykä: Mitä se, varmaan puolisen vuotta. Sitte tapasin lasten äidin siinä ja sit ruettiin yhteen (kirjoittaa: (vuosiluku J.M.) syntyi eka poika ja (toinen vuosiluku J.M.) syntyi toinen poika J.M.).

Jenni: Joo. Yritiks sää sillon hankkii asuntoo?

Jykä: No en mää sillai kauheen aktiivisesti, mutta... Kyllä ny varmaan paperit oli hakemassa, mutta (tauko).

Jenni: Sitte tapasit sun lasten äidin?

Jykä: Mm-m, (vuosiluku J.M.) vuonna joo.

Jenni: Joo ja muutitte yhteen?

Jykä: (...) Joo. (...) Sitte varmaan (vuosiluku J.M.) jo erottiinki (hymähtää) (kirjoittaa: (vuosiluku J.M.) erottiin ja jäi taas asunnottomax J.M.).

Jenni: Joo. Kuus vuotta olitte yhdessä?

Jykä: Joo. (tauko) Sitte jäi taas vähän niinku asunnottomaks (nauraa).

Tarina voikin mennä myös toisin päin: marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta, rikosten teosta tai asunnottomuudesta, voidaan poistua siirtymällä tavallisen ihmisen tarinaan ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Myös tämä muutos liittyy useimmiten parisuhteeseen, kuitenkin niin, että tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirrytään parisuhteen alkamisen ja perheen perustamisen myötä. Jykä on sekä poistunut asunnottomuudesta parisuhteen alkamisen, että siirtynyt asunnottomuuteen parisuhteen päättymisen myötä. Riikka puolestaan siirtyy asunnottomuuden ja narkkariäitiyden maailmasta useaksi vuodeksi työssäkäyvän perheenäidin tavalliseen tarinaan. Riikan elämä tavallisen ihmisen tarinassa päättyy pian eroamisen jälkeen, koska hänen kertomansa mukaan ainoa asia, joka Riikkaa on auttanut olemaan selvänä, on hänen lapsensa isä. Riikkaa kuvaa sitä, kuinka eron myötä tapa katsoa maailmaan ja nähdä muita ihmisiä muuttuu.

Riikka: (...) (lapsen J.M.) isä oli semmonen, et se ei ollu ikinä niinku vetäny itte mitään, niin sen kans oli hirveen helppo olla. Et sen kans mä olin sen seittemän vuotta kokonaan selvin päin. (...) Nii, nii jotenki se oli sen voimalla. Et vaikka mä nykyään sitä pidänki niinku hirveenä nilkkinä, mut kyl mä ihan sen ansiosta sitte pysyin ne (vuodet selvin päin J.M.) (...) koska ja sitte ku se lähti, sit niinku silleen saman tien. Et me ollaan niinku vappuna erottu sillon (vuosiluku J.M.)...

Jenni: Mmm.

Riikka: ...ni tota syksyllä mä jo vedin kamaa. Ja kesän mä tein töitä ihan niinku. Et mä silleen jälkeenpäin huomaan, et mä tein niitä ihan niinku hillittömästi.

Jenni: Mmm.

Riikka: Et tota syksyllä oli jo kaikki niinku. Et se oli silleen, et ku mä en ollu nähny (kaupungissa J.M.) ketään muka, kuka ois ees niinku muka näyttäny narkkarilta...

Jenni: Mmm.

Riikka: ...mut että sitten niitä alko olee siellä joka puolella. (nauraa) Et jotenki niinku eri lailla näki kaikki.

Jenni: Mmm.

Riikka: Ja sit oli, et kyl meillä silleen, et vähä ehkä liikaa sen miehen varaan rakensin.

Haastateltavien identiteettikertomuksissa saatetaan poiketa pitkäksikin aikaa marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tavalliseen tarinaan ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, jossa tehdään töitä, eletään perhe-elämää eikä tehdä rikoksia tai olla asunnottomia. Tavallisen ihmisen tarinassa myös rikosten teko saattaa olla vain "pätkä poissaoloa" tavallisesta elämästä. Ammattimaiseen rikosten tekoon, tai muuhun marginaalisesta yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavaan tarinaan ei välttämättä siirrytä heti ensimmäisen tuomion jälkeen. Esimerkiksi Matti kertoo ensimmäisen tuomion jälkeen tehneensä töitä ja perustaneensa perheen pitkäaikaisen kumppaninsa kanssa.

Jenni: No tässä oli sitte kuitenkin sitä siviiliaikaa tän (ensimmäisen tuomion J.M.) jälkeen?

Matti: Joo mulla oli sitä siviiliaikaakin siinä. Mä olin, mä olin töissäki välillä ja tota (tauko).

Jenni: Mitä sä teit?

Matti: Mitä mä tein? No tota mä olin rakennuspuolella töissä. Et et, taikka niinku tavallaan oppimassa rakennushommia. Et et, mähän olin jo, sanotaanko, ku oli normaali, normaalia aikaa tähän ensimmäiseen seittemääntoista vuoteen asti, ni mä olin silloin jo pikku poikana rakennuksilla apupoikana ja... (käy keittiöstä hakemassa kahvia J.M.) Et onhan siinä paljon, mitä ton jälkeen tossa ollu, et et. Siin on niinku toi (tauko). Mullahan on niinkun (tauko) sen aikanen mikä (tauko) sanotaanko näin, avopuoliso ollu, ni yheksäntoista vuotta oltiin yhdessä. Ja me kolme lasta siinä sitten (tauko).

Tavallisen ihmisen tarina on poikkeava tarina suhteessa muihin marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinoihin. Se on ahkeruuden ja omistautumisen tarina. Tarinassa tehdään tavallisia palkkatöitä ja sitoudutaan perheeseen ja parisuhteisiin. Usein tavallisen ihmisen tarinaa ja jotain muuta marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan sijoittuvaa tarinaa eletään päällekkäin tai lomittain. Jossain vaiheessa käy kuitenkin niin, että marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarina, joka konstruoituu useimmiten ammattilaisen tai

päihteiden hallitseman menettäjän tarinana, tulee vahvemaksi ja hallitsevammaksi ja erkaannuttaa päähenkilön tavallisen ihmisen tarinasta. Joskus käy puolestaan niin, että tavallisen ihmisen tarina päättyy eroon elämänkumppanista, jonka jälkeen päähenkilö päättyy johonkin marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavista tarinoista. Tavallinen ihmisen tarina tuo esille ihmisten halun ja kyvyn tehdä töitä, olla läheisessä suhteessa muiden ihmisten kanssa, tehdä asioita "tavallisella tavalla" ja ansaita arvostusta. Tavallisen ihmisen tarina on omanlaisensa kannanotto sellaisiin marginaalisiin yhteiskunnallisiin toimija-asemiin, joihin rikollisia ja asunnottomia muusta yhteiskunnasta poikkeavina henkilöinä ja leimattuina identiteetteinä asetetaan.

Yhteenveto tarinoista marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena

Edeltävät tarinat kuvaavat marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa monin eri tavoin. Toimija-asema voi olla ikään kuin annettu, kuten leimatun tarina osoittaa. Tässä tarinassa joku muu määrittelee sen, minkälaiseksi oma identiteetti tai elämänpiiri muodostuu ja leimattu identiteetti voi muuttua tavaksi katsoa itseä. Tarinoissa toimija-asema voi myös olla aktiivisemmin rakentuva, kuten ammattilaisen ja lainsuojattoman tarinassa, jossa rikollisuus on aktiivista ja usein palkkatöissä käymiseen verrattua toimintaa. Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoituvien tarinoiden toimija-asema rakentuu myös edellisten eräänlaisena huono-osaisuuden notkelmana (Saari 2015), jossa ihminen toistaa samanlaista toimintamallia, koska asiat "vain ovat" tietyllä tavalla. Tästä esimerkkinä päihteiden hallitseman menettäjän tarina ja marginaalisen yhteisyyden tarina. Tavallisen ihmisen tarina tekee poikkeuksen muihin marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrottuihin tarinoihin rakentaessaan kuvaa tavallisesta ihmisestä ja normatiivisesta yhteiskunnallisesta toimijuudesta. Tämä tarina muistuttaa siitä, että marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa tehdään myös ihan tavallisia asioita.

6.2 Tarinoita tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta

Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrotut tarinat sijoittuvat haastateltavien elämänjanalla asunnottomuudesta ja rikosten tekemisestä irtautumisen jälkeiseen aikaan, osin myös desistanssiprosessissa olemisen aikaan. Näiden tarinoiden rakentumisen aikana haastateltavat elävät elämäänsä tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa: heillä on asunto ja he ovat irtautumassa rikosten tekemisestä. Tässä luvussa analysoidut tarinat rakentuvat eri tavalla verrattuna marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta kerrottuihin tarinoihin. Merkittävänä erona luvussa 6.1 esitettyihin tarinoihin ovat tarinoiden sisältämät toivon ja pystyvyyden sävyt sekä arkiseen elämään kuuluvien asioiden saamat positiiviset merkitykset.

6.2.1 Oman elämänsä herran tarina

Oman elämänsä herran tarina alkaa siinä vaiheessa, kun tarinan päähenkilö ei ole enää alisteinen muiden tekemille, itseän kohdistuville määrittelyille tai ohjaukselle. Tässä tarinassa omaan elämään liittyvät konkreettiset valinnat tehdään itse: ihmisellä on uudenlainen mahdollisuus päättää itse asioista. Tämä tarina, kuten kaikki muutkin tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavat tarinat, rakentuu vahvasti suhteessa marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaaviin tarinoihin, joissa ihmistä on ohjannut ja/tai määritellyt esimerkiksi hänen fyysinen tai sosiaalinen ympäristönsä tai häntä ohjannut päihdeongelma tai häneen kohdistuva leima. Alla olevassa aineisto-otteesta Riikka kertoo siitä, kuinka hän ei enää joudu tekemään kompromisseja miesten kanssa. Oman elämän herruus rakentuu Riikan kertomuksessa myös sitä kautta, etteivät päihteet ohjaa omaa toimintaa sellaiseen suuntaan, johon sitä ei itse ohjaisi. Oman elämän herran tarina rakentuu lisäksi siten, ettei Riikan kuvauksessa nykyisestä elämäntilanteestaan enää tarvitse hankkia rikollisin keinoin rahaa päihteisiin.

Riikka: Mut niinku myöskin, et ku ei tarvi kenenkä kanssa neuvotella kenenkä miehen kanssa mitää kompromissiratkasuita. Ni mä oon alkanu ymmärtää mun veljee, ku se ei oo ikinä seurustellu. Ni mä ymmärrän sitä niinku tosi hyvin. Et sen ei oo tarvinnu ikinä niinku neuvotella (nauraa) mistään.

Jenni: Mm, mmm.

Riikka: Mutta tota kyl se (tauko) on silleen haasteellistaki ollu. Niinku, et oikeestaan vast tuol niinku kesällä, ku joutu vuos sitte sinne vankilaan, nii siinä taas kesti aikansa, ennen ku oppii taas niinku tuntee itteensä sellasena, et mimmonen on selvin päin. Et enhän mä niinku ikinä, vaikka

siis nytten tekis sellasia asioita, mistä mä oon ollu istumassa. Et ei mulla siis mitään niinku, siis ei musta esimerkiks tuu väkivaltanen, vaikka mä oon kuinka sekasin. Et se on pelkästään ollu, niinku ne mun rikokset varkauksia tai petoksia tai tämmösiä, et on tarvinnu rahaa kamaan. Et ne ei ketään ihmistä oo niinku suoraan, suoraan vahingoittanu. Mutta että semmosiakaan emmä niinku, no ei mulla oo mitään pointtia niitä tehdä, ku emmä tarvi sitä rahaa mihinkä.

Oman elämänsä herran tarina kertoo yhteiskunnallisesta toimija-asemasta, jossa elämässä kuljettaa ja omaa toimintaa säätelee "minä itse". Tämä tarina tulee hyvin lähelle ja on osin päällekkäinenkin hallitsijan tarinan (ks. luku 6.3) kanssa. Oma asunto antaa molempien tarinoiden päähenkilöille mahdollisuuden hallita omaa elämäänsä. Oman elämänsä herran tarinassa elämänhallinta ja sen vaikutukset ulottuvat kuitenkin myös muille yhteiskunnallisille toimimisen areenoille, kuin hallitsijan tarinassa, jossa elämänhallinta liittyy enemmän fyysiseen asunnon hallintaan ja asunnossa tehtäviin asioihin. Oman elämänsä herran tarinassa koti tai asunto ilmenee sille annettujen merkitysten ja kokemusten kautta.¹⁸

Oman elämänsä herran tarinassa ihminen rakentaa itse omaa arkeaan, eikä ole riippuvainen esimerkiksi muiden aikatauluista. Oman elämän henkilökohtainen hallinta mahdollistaa erilaisia asioita. Tässä tarinassa ihminen harrastaa haluamiinsa asioita, kuten kalastusta, luonnossa liikkumista, musiikkia, pyöräilyä, salilla käymistä tai auton laittamista. Tarina kertoo lisäksi siitä, että ihminen aktiivisesti valikoi itse ne muut, joiden kanssa hän liikkuu tai aikaansa viettää, Bergerin ja Luckmannin (1995) termein "omat merkitykselliset toisensa". Tarinassa tehdään usein rajausta menneisyyden kaveriporukoihin tarinan päähenkilön siirtyessä toisenlaisen toiminnan maailmaan ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Kaitsu puhuu alla olevassa aineisto-otteessa oman elämänsä herruutta rikosmaailmassa vallinneiden kovien lakien tilalle.

Kaitsu: Kyllähän tota noin mun elämään kuuluu semmonen rauha. Se on semmonen (naurahtaa) niinku, mitä mä haluan itte ja mitä mä haluan, et leviää mun ympärillekin. Et niinku (tauko) mun elämään ei kuulu oikein mitään sellasta, mun kaikki ne asiat menee jossain sellasessa (tauko). Musta ei sitä ulospäin niinkään nää kukaan. Se mitä mä tunnen, ni menee jollain tosi korkeella tasolla kuitenkin. Et se ei niinku näy semmosena suunnattomana hymynä tai hyppimisenä, että kivaa on. Mutta tota noin ni (tauko) kyllä se kuuluu mun elämään, semmonen tyytyväisyys.

¹⁸ Kodin fyysisten ja elettyjen tilojen määritelmällisistä ulottuvuuksista ks. Lefebvre 2001; ref. Nousiainen 2004.

Jenni: Ni, joku oma sydän hyppii tuolla sillai...

Kaitsu: Nii, nii kyllä se on...

Jenni: ...ilosta.

Kaitsu: ...ni se on semmonen. Ei semmosta omahyvästä tyytyväisyyttä. Kyllä mä tota noin ni nautin myös siitä, et mä oon pystynyt, vaik tässä on vaan pieni aika nyt ollu, menty tällai. Mut ei tää ny kuitenka itsestään oo tullu. Eikä tää itsestään säily, ellen mä ymmärrä. Jos mä unohdan ne asiat. Mut se, että mä oon kokeillu näitä kaikennäkösiä ryhmiäki jossain kohtaa tuolla. Mut se, että mä muistan kyllä tekemiseni ja ymmärrän sen, että mää sen päätän. Ja mulle ei satu vahinkoja. Kyllä mä sen verran kokenu oon, että kyllä mä sen asian tiedän. Mulle ei tarvi päivittäin muistuttaa. Tai ehkä se johtuu siitäkin, et mulla ei välttämättä elämässä niinku oo kauheen kurjaaka ollu, tuolla entisessä elämässä. Mutta mä saan (tauko) niinku omassa itsessäni, et mulla on erilainen päätösvalta omiin asioihini, ku ei oo niitä rikollisen elämän lakeja määrämässä. Että täällä kuitenkin kaikkien sääntöjen ja pykälien seassa on isompi valta vaikuttaa omaan elämäänsä.

Kaitsu kertoo pystyvänsä tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa hallitsemaan elämänsä paremmin, kuin marginaalisessa. "Mä sen päätän" on lause, joka haastattelujen identiteettikertomuksissa toistui usein. Tämä tarina tuottaa päähenkilölleen voimaantuneen identiteetin ja merkityksellistyy yhteiskuntaan toisella tavalla kuulumisesta ja siinä osana olemisesta. Tarinan päähenkilölle syntyy ymmärrys siitä, että hän itse voi positiivisella tavalla vaikuttaa siihen, miten hän itse, tai hänen ympärillään olevat läheiset ihmiset voivat. Oman elämänsä herra tekee päivittäin aktiivisia valintoja omassa toiminnassaan: kuten Kaitsu yllä kuvaa, kyse on myös kaiken uuden ja hyvän säilyttämisestä ja ylläpitämisestä. Itse tehdyt hyvät valinnat tuottavat mielihyvää (ks. Kaitsun kuvaus edellä) ja tarinan päähenkilölle on palkitsevaa nähdä, että "sääntöjen ja pykälien maailmassa" on olemassa erilaisia vaihtoehtoja. Näiden valintojen tekemistä kuvaa Antti.

Antti: (...) Ja oon sillai huomannu, että jotenki ollu ihmeissään, ku on ollu kaks, kaks niinku selkeetä valintaa, et mitä tekee päivän aikana. Ja sitte ku ne kumpikaan niinku, ettei oo sellai, et toinen on hyvä ja toinen on huono. Et kun tietää, et kumpiki on hyviä valintoja, ni sillai se on tosi jännää. Et ennen on ollu veitsi kurkulla, et okei nyt pitää päättää, et joko tää tai toi. Ja toinen niistä on ihan kamala valinta ja toinen on hyvä. Nii nykyisin ei oo sellasta kontrastia, et voi olla, et on kaks hyvää valintaa. Et meenpä vaikka tänään tonne ja teen huomenna tän.

Mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin ja tehdä hyviä valintoja, koettiin haastatteluissa hyvin positiivisesti. Enää jokapäiväisiä valintoja ei tarvitse tehdä "veitsi kurkulla". Tärkeää on myös se, että tämän tarinan on rakentanut aivan itse, kuten Kaitsun edellisestä aineisto-otteesta on luettavissa. Mahdollisuus tehdä valintoja omaa järkeä käyttäen ja olla oma itsensä tuottaa elämään positiivisen kehän, kuten Ville seuraavassa aineisto-otteessa kertoo. Elämä on "peruspäiviä", eikä sen tarvitse ollakaan sen kummempaa: tässä tarinassa voidaan silti "nousta sängystä oikealla jalalla".

Jenni: (tauko) No, minkälaisia asioita sun elämään kuuluu tai minkälaisista asioista tää sun elämä koostuu?

Ville: Tällä hetkellä se pyörii ton kuntouttavan työtoiminnan ympärillä. Ja ei sitten tossa muuten, että... Kavereitten kanssa pyörimistä, tai niitten muksujen kanssa tossa noin aikalailla usein tossa futiskentillä pyöritään. Tämmösiä ihan perus, ihan peruspäivää. Et ei mitään järkevää, tai et mitään aikaan sais hirveesti, mutta siinä vaan hengailtaan (...).

Jenni: Joo. Kysyinköhän mä jo tota, että millä tavalla tai mitä sä aattelet, että se rikoskierteestä irtipääseminen on vaikuttanu sun elämään?

Ville: Et sä kyllä tollasta vielä kysyny. Paljon tota noin niin, on niinku jotenki erilainen. On niinku varmaan oma ittensä sitte pitkästä aikaa. Hyvällä tavallahan se on vaikuttanu. Emmä ainakaa mitään kaipaa oo jääny. En o sen jälkeen ainaka väärällä jalalla vuoteesta noussu, et sanotaan näin.

Jenni: Aijaa.

Ville: Joo, en oo.

Jenni: No se on jo aika paljon, et se on...

Ville: No se on todella paljon (...)

Jenni: Nii sää sanoit (aikaisemmin haastattelussa J.M.), että oot niinku oma ittes pitkästä aikaa ni mitä se, pystyyks sitä avaamaan jotenki?

Ville: (miettii) No ei kai siinä sen ihmeellisempää, että... Ku ei vaan o saatana tiäkkö sekasin, et on niinku järjissään ja niin.

Jenni: Nii, et mikään muu ei tavallaan ohjaa sun toimintaa?

Ville: Nii, että se oon minä itte, joka päätän.

Jenni: Aivan, et oman elämänsä herruuden on saanu.

Ville: Mmm, et ei mikään kama eikä mikään.

Vaikka oman elämänsä herran tarinassa päätetäänkin itse omasta elämästä, ollaan siinä vielä uuden elämän alkutaipaleella. Askel tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan on otettu, mutta jalansija ei ole vielä vahva. Tässä tarinassa "harjoitellaan" arjen omaehtoisesti oman näköiseksi tekemistä. Oma toimintaa eivät ohjaa enää päihteet, muu ympäristö tai rikollinen toiminta ja alituinen kiinnijäämisen pelko. Oman elämänsä herran tarina on tavallaan perusta muille tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaaville tarinoille: se mahdollistaa ne. Ilman omiin asioihin vaikuttamista kohtaan koettua päätösvaltaa ei muutoksen työstämiselle tai tulevaisuuden rakentamiselle olisi välttämättä juurikaan edellytyksiä. Myös perheenjäsenen tarina mahdollistuu oman elämän herruuden kautta, koska tiiviit suhteet perheenjäseniin ovat usein olleet katkolla, joko päihteiden käytön seurauksena ja/tai ammattimaisen rikosten tekemisen johdosta.

Yhteenvetona oman elämänsä herran tarina kuvaa tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa vahvasti suhteessa marginaaliseen toimija-asemaan, jossa päähenkilön päätöksenteko merkityksellistyi alistaiseksi esimerkiksi päihteille, rikollisen alakulttuurin säännöille tai muiden ihmisten aikatauluille. Oman elämänsä herran tarinassa tavanomainen yhteiskunnallinen toimija-asema merkityksellistyy valinnoiksi, päätöksenteoksi ja erilaisten mahdollisuuksien avautumisena.

6.2.2 Muutoksen työstäjän tarina

Muutoksen työstäjän tarina alkaa jo ennen omaan asuntoon muuttamista. Tarinan päähenkilö on tienristeyksessä, jossa hän puntaroi niitä eri reittejä, joita hän voi elämässään lähteä kulkemaan. Käytännössä vaihtoehtoina ovat olleet marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa jatkaminen tai tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan astuminen. Ennen tarinan kertomista päähenkilö on ollut marginaalisen ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman välisessä tilassa. Useimmiten tämä välitila konkretisoitui haastateltavien elämäntarinoissa vankilassa olemisena. Vankilaan hankkiudutaan jopa tietoisesti hakemaan muutokselle pohjaa, kuten Antti kertoo.

Jenni: Nii siis sä päätit siellä sen kahen tuomion aikana, että sä teet nyt vielä sit jonku pitemmän?

Antti: Nii tai sen token. Ja sekin oli niinku ehkä sellanen, et kokeillaan sitä. Et ne eväät oli sitä, ettei ollu mitään hajuakaan siitä, miten niitä asioita laitetaan kuntoon. Että jotain pitää tehdä. Ni se ratkasu oli se, että tästä mä pääsen kohta siviiliin, et nyt mä en ehdi, siellä mä en kykene. Et se

menee siihen samaan, et se on niinku mahdoton. Ni sit mä aattelin, et no kokeillaan sellasta, et jos niinku täältä sitte. (...) Et jotenki elämänmuutos lähti siitä, et saa tarpeeks pitkän tuomion, et on selvin päin. Se nyt kuvastaa, et mitkä ne kyvyt on ja kuinka pihalla sitä on ollu.

Joskus muutoksen työstäjä tarinan taustalla on jopa vuosien mittainen pohdinta siitä, mitä tarinan päähenkilö haluaa ja mihin kykenee. Lopulta rikosten tekemisen lopettamispäätös tehdään ja samalla tehdään itselle selväksi myös päätöksen tekemisen erilaiset vaikutukset omaan elämään. Lopettamispäätös tarkoittaa toisenlaisten arjen valintojen tekemistä. Seuraava aineisto-ote kuvaa sitä valtavaa työmäärää, jota muutoksen työstäminen saattaa edellyttää. Asiaa saatetaan pohtia pitkiäkin aikoja yksin, ennen kuin siitä edes puhutaan kenellekään. Lopulta tärkeäksi ja keskeiseksi päätöksen tekemisen kannalta muodostuvat haastatteluotteessa tietyt työntekijät, jotka jaksavat uskoa tarinan päähenkilöön ja hänen kykyynsä tehdä elämässään muutos.

Jenni: Ja sä tossa sanoit, et sulla tuli se herätys sillon (vuosiluku J.M.)?

Kaitsu: Joo niinku siinä kohtaa se... Et kyllä mä sitä miettiny olin jo vuosia, vuosia. Mutta siinä kohtaa se päätös tuli. Ja se oli kokolailla helppo. Ja mä tiedän, et jos mä päätän (tauko) vaikeitakin asioita, ni niissä päätöksissä kyllä aikalaille pysytään. Että mulla oli niin mietittynä se, että siitä päätöksestä, että mitenkä pitää elää eteenpäin. Että ei mun tarvi sitä tässä niinku päivittäin miettiä, vaan se on niinku täysin, täysin mun... Samalla lailla, niinku on ollu noi (rikolliset J.M.) kaikki tekemisetki mun selkäytimessä, niin niin on myös tää taakse jättäminen tai miten tästä mennään eteenpäin. Ei o semmosia, vahinkoja ei tapahdu.

Jenni: Mmm. Nii siis se oli sulla semmonen pitempi prosessi..

Kaitsu: Joo kyllä...

Jenni: ...sä olit pitkään miettiny sitä...

Kaitsu: ...kyllä mä sitä...

Jenni: ...osaaks sä sanoo, kuin kauan siihen meni, ku sä sitä kelasit?

Kaitsu: ...varmaan viis vuotta...

Jenni: Joo.

Kaitsu: ...sanotaan lähes tuhansia tunteja. Että oon siitä niinku jutellu. Ja sitte ylipäättään, että siitä asiasta niinku ääneen rupesin puhuu, siihenki meni monta vuotta. Et ennen ku puhuin, ni mä olin sitä vaa niinku ittekseni.

Jenn: Joo. Kenen kanssa sä siitä sitte juttelit?

Kaitsu: No sitä on niinku, vankilahenkilökunnan ja sitte tota ton (rikosseuraamustaustaisten parissa työskentelevä järjestö J.M.) yhteydessä oon. Mä kävin (vuosiluku J.M.) siellä kuntoutuksessa siellä puoli vuotta. Ja tota noin ni, siinä mä sitä ensimmäisiä kertoja sitte ääneen puhuin. Että voisin elää näinki. Että pidän sitä aikaa, sitä puolta vuotta siinä erittäin tärkeenä. Et vaikkei se silloin sitte se päätös vielä tapahtunu, ni kuitenkin sieltä jäi niin paljon asioita mietittäväks mukaan. Ja se et mä oon kuitenkin, mä oon ollu sen (työntekijän nimi J.M.) ja (toisen työntekijän nimi J.M.) ja näitten, ni mä oo käyny kuitenkin aina niitä morjestaa, ni ne on sillai mulle tän päätöksen suhteen erittäin tärkeitä ihmisiä. Et näin on käyny...

Jenni: Mmm.

Kaitsu: ...näin on käyny (tauko).

Jenni: Joo elikkä sä olit jo vähän miettiny siitä. Et jos se oli joku viiden vuoden prosessi, ni (vuosiluku J.M.) se lähti tossa itämään ja sit (vuosiluku J.M.) tuli se lopullinen.

Kaitsu: Joo, joo.

Muutoksen työstäminen on alkanut jo ennen omaan asuntoon muuttamista. Asumispalveluun, jossa haastateltavat haastatteluhetkellä ovat, otetaan vain sellaisia rikosseuraamustaustaisia asunnottomia ihmisiä, jotka ovat motivoituneet elämäntilanteensa kohentamiseen. Kaitsu kertoo edeltävässä aineisto-otteessa siitä, ettei hänen tarvitse nykyään enää päivittäin miettiä sitä, mitä muutos hänen elämässään tarkoittaa.

Alussa muutoksen työstäminen on tarinan päähenkilöllä jokapäiväistä. Se on jatkuvaa valintojen tekemistä ja itsensä toisenlaiseen, uudenlaiseen ajatteluun ohjaamista. Seuraavassa aineisto-otteessa Riikka kuvaa sitä, miten hän päättää jonottaa lähikaupan kassalla ja maksaa ostoksensa, vaikka myyjä on takahuoneessa pitkiäkin aikoja, eikä muita asiakkaita näy: vaikka hänellä olisi siis täydellinen mahdollisuus rikoksen tekemiseen. Vaikka Riikka ihmetteleeekin omaa toimintaansa kassalla *"nököttäessään"*, ja vaikka se on myös vaikeaa, hän on kuitenkin päättänyt toimia näin.

Riikka: (...) Emmä tiä miten se (rikosten tekemisen lopettaminen J.M.) nyt sitte muulla lailla vaikuttais, koska kyl se on vähän vielä semmosta, et mä joudun niinku pakottaa itteni. Siis ainaki semmosissa kohissa, kun on ihan niinku semmonen, et on tilaisuus, ni silloin on tosi vaikee. Et kyl toi meidän (lähikauppa J.M.) on semmonen, et siellä se myyjä on jossain takahuoneessa niinku välillä puoli tuntii, tai no, ainaki vartin (nauraa). Mutta tota sillai, et ei oo ketään asiakkaita missään, ni on vähän semmonen olo, et mitä hitto mä tässä jonotan? Et miksen mä vaan kävele ulos? Mutta tota, se on vaan sit silleen, et mä oon päättäny, ni mä oon siellä vaa sitte nököttäny ja odottanu (nauraa).

Jenni: Ni sä oot semmosessa prosessissa vielä niinku, et sä joudut muuttaa, muuttaa niinku koko ajan muokkaa sitä, muistuttaa missä mennään ja?

Riikka: Joo sillai se tulee tosiaan semmosena niinku, vähän alitajuisena tulis tai jotenki.

Jenni: Nii jotenki semmosena rutiinina?

Riikka: Nii.

Muutoksen työstäjän tarinassa opetellaan tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman normeja, sääntöjä ja käytäntöjä. Tämä kaikki vaatii usein jatkuvaa itsetietoista opettelua ja työskentelyä, koska menneisyydessä ollaan totuttu toimimaan toisin. Erilaisiin yhteiskunnallisiin toimija-asemiin, yhteiskunnassa toimimisen tapoihin rutinoidutaan. Samalla tavalla, kuin tavanomaista elämää eläneen ihmisen olisi ehkä vaikeaa oppia tai opetella ajattelemaan ”rikollisesti”, on myös rikollisen ajattelutavan muuttaminen haastavaa ja ison työn takana. Tätä ajattelutavan muutostyötä kuvaa myös Saku alla olevassa aineisto-otteessa.

Jenni: Oliko sun helppo jättää ne (rikokset J.M.) pois?

Saku: No ei kieltämättä, siis sillai, että ku on ikänsä tehny rikoksia. Mä oon tehny niitä kuitenkin paljon. Ni kyllähän semmosta rikosmyönteistä ajattelutapaa on jonkin aikaa varsinki. Pitkän aikaa tuli katottua jossain eri paikoissa, et onks täällä hälyttimiä, mis ne on ja miten ne on.

Vaikka muutoksen työstäjän tarinassa onkin tehty päätös siitä, ettei rikoksia enää tehdä, joudutaan omaa rutinoitunutta ajatuskulkua vielä usein muistutamaan asiasta. Muutoksen työstäjän tarina on tarina desistanssiprosessista. Uudessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa ei siis enää, ainakaan aktiivisesti, tehdä rikoksia, mikä tarkoittaa monenlaisia muitakin muutoksia päähenkilön elämässä. Desistanssiprosessi ei ole ”pelkkää rikoksista irtaantumista”, vaan myös rikoksista irtaantumisen myötä syntyvän tyhjiön täyttämistä. Matti kuvaa

alla sellaista desistanssiprosessiin usein kuuluvaa edestakaista liikettä, jossa ajoittain poiketaan takaisin rikosten tekemiseen. Rikosta ehkä kadutaan ja rikoksen tekemisen jälkeen palataan takaisin tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman ja siinä kiinnipitävien tekijöiden suuntaan. Tarinan päähenkilön on kuitenkin ensin löydettävä ne tekijät, jotka tukevat tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtymisessä ja siihen kiinnittymisessä.

Jenni: Niin tota tapahtuks siellä (vankilassa J.M.) jotain semmosta, että sulle tuli se motivaatio (rikoksista irtaantumiseen J.M.)? Onks sulla se motivaatio olemassa? Ooks sä irtaantumassa siitä, vai mitä sä aattelet?

Matti: Sanotaanko näin, et kyllä se vähemmälle on jääny. Hyvin paljon. Et kyllähän se niinku on, sanotaan se, että ku tämmösiä (viittaa asuntoon J.M.) mahdollisuuksia saa, ni se on sitte kiinni enää omasta ittestä se, että (tauko) kuinka sä haluat niinku mennä etiäpäin siinä. Ja (tauko) kyllä mulla halu on ollu siitä niinku irtaantua koko, tosta vanhasta menneestä, tota. Mutta se, että kuitenkin nii, kyllä mulle on tullu tässä retkahduksia, on tullu päihteiden kanssa. Ja se, että tota (tauko). Mut se, et enhän mä oo, en mä enää oo tuolla minkä sorkkaraudan kanssa ollu menemässä kuitenka etiäpäin, että. Ja se, että, sanotaanko, että omaa tyhmyyttä tuli tossa retkahdettua. Ja sitte tuli taas (tehtyä rikos J.M.) (tauko). Mut se, että taas niinku, no nyt taas menee ihan ok. Ja mä pääsen alottaa (ammatillisen kuntoutuksen J.M.) kautta pienkone- ja metallipuolen, vaik ei se nyt ehkä oo semmonen, mitä mä haluisin rueta tuolla edessäpäin käymään pitkää aikaa. Et kyllähä mulla oli tarkotus hakee rakennuspuolelle.

Jenni: Aijaa. Mikset sää hakenu (rakennuspuolelle J.M.), miks sää menit sit tonne?

Matti: No ku se oli se, et mihin mä pääsin nopeiten.

Jenni: Aijaa.

Matti: Sinne on rakennuspuolelle niin pitkät jonot, että...

Jenni: Okei.

Matti: ...ja sit se, että ku rupes näyttää siltä, että (tauko) menee pöperöks nää hommat. Että rupes tuntuu siltä, että ku näitä asioita rupes tulee kaiken maailman (tauko). Siin oli tosiaan, ku tosiaan tuli nää retkahdukset, ja siin oli kaiken maailman (itsestä riippumattomia, ikäviä elämän tapahtumia J.M.) ja kaiken maailman muuta asiaa. Ja sitte tuli näitä (muita

itsestä riippumattomia, ikäviä elämäntapahtumia J.M.) ja, niin mä totesin, että paljon parempi, ku et jos mä täällä makailen ja oon kotona, ni mä jo tiedän mihin se johtaa.

Jenni: Mmm.

Matti: Ja tota niinku, sitä mä nyt aattelin, et mä nyt oon tuolla. Lupasin (asumispalvelun työntekijöille J.M.) alottaa ton, että pysyy niinku (tauko) raiteilla.

Matti kertoo aineisto-otteessa siitä, ettei enää kulje sorkkaraudan kanssa tekemässä rikoksia. "Sorkkarauda" kuvastaa aktiivista rikollista toimijuutta. Hän kertoo kuitenkin "omaa tyhmyyttään" retkahtaneensa päihteiden hallitseman menettäjän tarinan puolelle hetkeksi. Asumispalvelun työntekijöiden tuella Matti palaa tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan ja hankkii päiviinsä tekemistä. Matti reflektoi, että hänen kohdallaan pelkkä kotona makoilu johtaa huonoille teille. Muutoksen työstäjän tarinan yksi keskeinen piirre on se, että tarinan päähenkilö joutuu tekemään valintoja, jotka eivät ole itselle helppoja tai mieluisia, mutta joiden valitsemisen päähenkilö tietää johtavan suurempaan hyvään omassa elämässä. Kyseessä on päämäärätietoinen työskentely ja eräänlainen oppimisprosessi.

Muutoksen työstäjän tarinassa etsitään uudenlaisten toimintatapojen lisäksi myös vastausta kysymykseen siitä, "kuka minä olen".

Antti: (...) No on saanu pysyv, tai sillai pysyviä ihmissuhteita niiku koottua (tauko). Mikäs se oli se kysymys? Mitä...?

Jenni: Että minkälaisista asioista sun elämäs koostuu tällä hetkellä?

Antti: Pyöräilystä ja. No samankaltasia, niinku sillai ne ihmissuhteet on, et ne on samankaltaista elämänmuutosta tekeviä, ku minä, et sillai.

Jenni: Mmm, ooks sää KRIS:n kautta tavannu sitte vai?

Antti: No KRIS:nki ja sitten sen kuntoutuksen ja sitte tuol itsehoitoryhmissä.

Jenni: Joo.

Antti: Niinku et sillai, et on saanu sitä tukiverkkoo ja on numeroita. Ja sitte, no tällä hetkellä käyn sosiaalisessa kuntoutuksessa, et onhan siinä kerran viikossa sitä niin sanotusti yhteiskunnallistaki (nauraa). Et oon siinäki sillai

mukana, tai kiinni. Mutta sellasta, ehkä vielä, nii reilun vuoden ollu nytte vapaana ja selvin päin, ni ehkä sellasta viel, sellasta tutustumista tähän itteensä ja tähän (nauraa) et miten tää elämä toimii.

Jenni: Mmm, nii et kukas mä oonkaan. Sitä joutuu varmaan kattoo ihan?

Antti: Joo, kyllä. Kyl sellasta itsen tarkkailu, tarkkailijana huomaa, et tosi paljon. Mutta itsehoitoryhmiä niinku paljon tai sillai. Päivittäin tällä hetkellä vielä.

Edeltävä aineisto-ote kuvastaa sitä, kuinka hauras tarinan päähenkilön maailma muutoksen työstäjän tarinassa vielä on. Päähenkilö saattaa tarvita, varsinkin muutostyöskentelyn alkuvaiheessa, jopa päivittäin tukea vertaisiltaan. Itseen ja nykyiseen elämäänsä tutustuminen vie paljon aikaa. Muutoksen työstäjän tarinaa voidaan ajatella myös oman elämän jälleenrakentamisen tarinana. Metaforisesti ajateltuna tässä tarinassa valetaan perustuksia uuden elämän rakennelmalle. Hyvänä tukena muutostyölle toimivat esimerkiksi asumispalvelun työntekijät, jotka ymmärtävät sen, että retkahdukset ovat usein osa desistanssiprosessia ja tukevat tarinan päähenkilöä retkahduksen jälkeen jaloilleen uudelleen nousemisessa, kuten edeltävästä aineisto-otteesta käy ilmi.

Muutoksen työstäjän tarinalla on yhtymäkohtia muihinkin uusiin tarinoihin. Se rakentuu oman elämänsä herran tarinan päälle ja tulevaisuuden rakentajan tarinan alle. Aineistossa muutoksen työstäjän tarinan taustalla on mahdollisuus käsitellä omaa elämänsä rauhassa. Erityisesti muutoksen työstäjän tarina onkin suhteessa mahdollisuuksien tarinaan (ks. luku 6.3.), jossa kuvataan haastatelluaineistossa asunnotte annettuja merkityksiä suhteessa desistanssiprosessiin. Muutoksen työstäjän tarina avaa päähenkilön tekemän pohdinnan kautta erilaisia mahdollisuuksia osallistua omaan elämänsä ja yhteiskuntaan tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta käsin, marginaalisen sijaan. Marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema on kuitenkin edelleen läsnä, vähintään muistoina tai totuttuina toimintatapoina.

Matti: Et kyllähän sen näin on tässäkin, et täytyy sanoo näin, et kyl se itse täytyy tässä työskennellä myös, että tota et pystyy pitää itsensä täällä hei. Sanotaan näin, että tota rikoksettomassa elämässä. Et kyl se niinku, se on tavallaan opiskelua sekin.

Tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena muutoksen työstäjän tarina kertoo asioiden opettelemisesta ja vaihtoehtojen tarkastelusta. Tavanomainen yhteiskunnallinen toimija-asema ei ole sisällöllisesti itsestään selvä, vaan erilaisia asioita, kuten rikosten tekemättä jättämistä ja ajatuskulkujen muuttamista joudutaan usein harjoittelemaan vielä päivittäin. Tässä vaiheessa tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta saatetaan vielä retkahtaa

marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, mutta esimerkiksi asumis-sosiaalisen työn avulla päästään takaisin kiinni tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman omaksumiseen.

6.2.3 Perheenjäsenen tarina

Perheenjäsenen tarina on vahva ja hyvin tunnelatautunut tarina, jossa korostuu päähenkilön suhde hänelle tärkeimpiin ihmisiin, kuten vanhempiin, omiin lapsiin tai lapsenlapsiin. Paluu perheenjäsenyyteen on usein marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta irtaantumiseen motivoiva voima. Samalla perhe on tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa kiinnipitävä tekijä. Perheenjäsenen tarina on tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavien tarinoiden joukossa usein itsestään selvä ja luonnollinen valinta, kuten Jykä kuvaa.

Jenni. (...) onko jotkut asiat sua motivoinu niistä luopumisissa, niistä rikoksista?

Jykä: Lapset tietenkin. Ja muutenkin perhe ja ystävät.

Vahvimmillaan perheenjäsenyys jäsentää tarinan päähenkilön jokapäiväistä arkea. Tällöin perheen kanssa ollaan tekemisissä paljon. Kaitsun aineisto-ote kuvaa sitä, miten perheenjäsenten lähellä asuminen menee jopa henkilökoh-taisten asunnon sijaintitoiveiden edelle.

Jenni: No sä sanoitki jo tosta ympäristöstä, et sä viihdyt, viihdyt tässä (kaupunginosassa J.M.).

Kaitsu: Nii siis mulla on niinku sillai, et mulla on tässä (kaupunginosassa J.M.) kaikki mun lapset ja mulla on (lukumäärä J.M.) lastenlasta täällä ja (lisää J.M.) tulossa. Tossa kävelymatkan päässä noi kaikki. Et se on niinku se. Et ei tää ensimmäinen vaihtoehto olis, jos mää valittisin, jos sen sais niinku itse päättää. Mutta niinku se, et ei oo mitään vastaankaan. Mitään vastaankaan tähän.

Toisinaan tarinan päähenkilön perheenjäsenyys on mutkatonta, mutta usein päähenkilön kaipuu perheenjäsenyyteen on myös kipeä asia. Tällöin tarina kerrotaan suhteessa esimerkiksi menneisyyden päihteiden hallitseman menet-täjän tarinaan, jolloin menetys on kohdistunut nimenomaan perheeseen. Riikka on aiemmin haastattelussa kertonut lastensa huostaanotosta. Tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa hän kamppailee itsen määrittelyssä suhteessa kaikkiin entisiin rooleihinsa. Riikka on kertomuksessaan tytär, tyttöystävä ja äiti. Nyt hän kuvaa kokemusta siitä, kuinka on viimein oma itsensä, mutta haluaisi kovasti nähdä itsensä enemmän äitinä.

Jenni: (...) jos niinku aattelet, et nyt ku sä asut tässä ja ylipäänsä oot niinku tässä elämän kohdassa, nii mitä sä nyt aattelet, että mitä sä oot?

Riikka: No siis kyl mä enemmän oon niinku ihan oma itteni, et kyl mä ensisijaisesti nään itteni ihan vaan Riikkana. Ihan naisena.

Jenni: Mmm.

Riikka: (Itketty J.M.) Et tota, mä haluaisin enemmän nähä itteni äitinä. Et mulla noi lapset on sillai niin jo pois mun elämästä, että... Että, että. Ja sit mun on ollu tosi vaikee totutella siihen, et mä oon niinku minä. (...) et ku mä oon ollu aina niinku eka lapsi ja sitte jonku tyttöystävänä, sitte äiti.

Jenni: Mmm, nii sä asut nyt ensimmäistä kertaa yksin?

Riikka: (Nieleskelee kyyneliä J.M.) Aa-a.

Jenni: Se onkin mielenkiintonen kokemus.

Riikka: On. Ja sitten ku siin on ollu sit kaikkee kuitenkin. Et varmaan valta-osa on eka niin ku yksin ja sitte niille tulee niitä. Et mul meni väärinpäin (nauraa), et on ne lapset ja miehet niinku lähteny ja sitten niinku (tauko). Mutta ihan siis hyvää tekee, kyl mä sen ihan niinku huomaan et melkein niinku päivittäin tai varmaan viikottain, että huomaa niinku sen, mikä itte on. Että ei ookaan niinku silleen että... No niinku lasten, lasten takia nyt tekis luonnollisesti, niinku asiat niinku ne edellä.

Kuten Riikan aineisto-otteesta käy ilmi, erilaisten perheenjäsenten roolien normista poikkeava järjestys ja itsen ensimmäisiä kertoja todella kohtaaminen voi olla "vaikeaa", kokemuksena raskas. Tarinan päähenkilö joutuu aluksi jälleen rakentamaan suhteen perheenjäseniin, jos suhteet ovat olleet katkolla. Rakentaminen ei ole pelkästään itsestä kiinni, vaan sen etenemistä sanelevat ensisijaisesti lapset, kuten Matin alla olevasta aineisto-otteesta käy hyvin ilmi.

Matti: (...) Periaatteessahan mulla on ton, siis mulla on vanhemman liikan kanssa suhteet on ihan, (tauko) et me ei oltu ees oikeestaan puheväleissä ja tota. Nyt itse asiassa siihenki on rupeemassa pääsee sitte, et tota. Et eilen kävi likka mua ensimmäisen kerran tossa morjestamassa, että koko sinä aikana, ku mä oon tässä ollu, että. Kävi pikasesti kattoo, että aha tämmönen kämppä sulla isi on nytte. Ja tosiaan, mä oon vaan yksinkertaisesti niin täynnä tota vanhaa. Et kyl se niinku (puhalleta) pitkälti yli kaksytä vuotta tota päihdehistoriikka, ni tota rupee syömään.

Jenni: Nii. (tauko) Se on varmasti totta. Oliko muuten pitkä aika, ku olitte viimeks ollu tekemisissä tän, oliko tää (lapsi J.M.) just tää vanhin?

Matti: Joo (lapsi J.M.) oli vanhin.

Jenni: Oliko se pitkä aika, ku olitte viimeks ollu sit tekemisissä?

Matti: No itse asiassa tota (tauko). Mitähän mä nyt sanoisin. Sillon, ku mä vapauduin tuolta, taikka oli tän koevapauden viimeinen päivä, ni mä oon sen jälkeen nähny (lasta J.M.), tota (tauko) nyt oli kolmas kerta, ku mä näin. Siis sillai, että about kaks ja puol tuntia ollu jutulla likan kanssa sen jälkeen. Että talvella oli se, että likkahan ei vastannu mulle puheluihin, ei tekstiviesteihin, ei mihinkä. Et tota. (...) emmä tiä, nyt on ainaki se, et nyt mä pystyn olees esimerkkinä omille lapsille, kuitenkin. Ettei mun tarte niinku olla, mä voin nyt yrittää ihan toisella tapaa tätä elämää tällä hetkellä. (tauko) En mä oo pystyny olees mikään esimerkki, taikka mitään omille lapsilleni niinku aikasemmin, vaikka mä oon yrittäny olla esimerkki. Mut ei, ei oo niinku pystyny olees. Nyt mulla on ihan eri lähtökohdat.

Perheenjäsenen tarina mahdollistuu kahden asian kautta. Ensimmäinen niistä on tarinan päähenkilön siirtyminen marginaalisesta tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan: se että päähenkilö kykenee olemaan "esimerkillinen" vanhempi, kuten Matti edellä kertoo. Esimerkillisyyden kautta lapsen luottamus voidaan ansaita uudelleen. Matin tytär ei Matin kertoman mukaan halunnut aikaisemmin olla missään tekemisissä isänsä kanssa. Nyttemmin hän on käynyt Matin luona toteamassa, millainen "kämppä isillä on". Toinen perheenjäsenen tarinan mahdollistaja onkin oma asunto (tähän palataan tarkemmin mahdollisuuksien tarinassa luvussa 8). Tarinassa tehdään usein kovasti töitä perheenjäsenyyden saavuttamiseksi, vahvistamiseksi ja vakiinnuttamiseksi.

Perheenjäsenyyden työstäminen voi tarkoittaa esimerkiksi päihdeongelman hallintaa, kuten Janne alla olevassa aineisto-otteessa kuvaa. Se voi myös tarkoittaa sen tosiasian käsittelemistä ja sietämistä, ettei suhde lasten kanssa omista menneisyyden tekemisistä tai tekemättä jättämisistä johtuen ole niin hyvä, kuin sen haluaisi olevan, kuten Riikan ja Matin tilanteesta kertovista aineisto-otteissa edellä kävi ilmi. Perheenjäsenyyden palauttaminen tarkoittaa usein myös konkreettista ja itsepintaista yhteydenottoa lapsiin, jotka välttelevät vanhempaansa tai joihin vanhemmalla ei ole tapaamisoikeutta. Janne kuvaa alla perheenjäsenyyden, rikollisen toiminnan lopettamisen sekä päihitteettömyyden yhteyttä.

Jenni: Tota onks sua jotkut asiat motivoinu siinä, niinku rikollisesta elämäntavasta luopumiseen?

Janne: (...) varmaan tällä hetkellä nuo penskat on siellä taustalla, että minkä takia mä haluan olla pois siitä rikollisesta elämästä ja silleen hoitaa niinku itseä. Ja pyrkii olemaan niinku selevin päin ja ja tuota. Semmosta. Ku tää esimerkiks (kaupunginosassa J.M.) ku tää (lapsen nimi J.M.) assuu, ni sen luokse mä en viitti ees mennä, enkä sen äitin luo niinku tota, jos oisin käyttäny. Ni se tukee. Mä oon nytte ollu niitten kaa sen takia niin paljon yhteydessä, koska mä tiän, että mä en viittis mennä, jos mä oisin vetäny jotain tai käyttäny tai juonu. Nii tota ne tukee nytte, mä oon viikottain kuitenkin yhteydessä tai oon heijän luona (...) Ja tota sitte muutenki joutuu käymään seulat antaa aina lapsia ku meen tapaamaan kerran kuukauvessa...

Jenni: Joo.

Janne: ...se sitoo. Se sitoo tietenki mua koko ajan.

Perheenjäsenyys on usein päihteettömyyteen ja itsen hoitamiseen motivoiva, tukeva ja sitova tekijä. Perheenjäsenyys on läheisistä ja heidän kanssaan elämästä nauttimista ja asioiden uudelleen tärkeysjärjestyksen löytämisestä. Selkeänä erona menneisyyden marginaaliseen yhteisyyden tarinaan on se, että tässä yhteiskunnallisessa toimija-asemassa ja tarinassa sosiaalinen yhteisyys rakentuu suhteessa perheeseen eli normatiiviseen yhteisyyteen. Joskus tarinan päähenkilö löytää perheensä uudelleen tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtymisen myötä. Perheenjäsenyys saattaa aktivoitua tai vahvistua marginaalisen sosiaalisen yhteisyyden tarinan poisjäämisen myötä, kuten Sakarilla on käynyt.

Jenni: Mmmm, minkälaisia asioita sun elämään kuuluu nykyään?

Sakari: Aika vähän tällä hetkellä. Tossa oon karsinu tota kaveripiiriä, siis todella suurella kädellä, pois. Isän kans tässä on viime vuodet ollu huomattavasti enemmän tekemisissä ku aiemmin ja...

Perheenjäsenen tarina rakentuu yhdessä olemisena ja läheisten yhteyteen palaamisena tai pyrkimyksenä siihen. Tärkeintä tarinassa on saada viettää arkeaan ja aikaansa yhdessä läheisensä kanssa ja saada merkitä läheiselleen jotakin. Perheenjäsenyys kuvautuu usein eräänlaisena luonnollisena valintana. Se on myös menneisyyden tekojen kohtaamista ja sen sietämistä, ettei ole aina ollut sellainen vanhempi, kuin nyt toivoisi olleensa. Perheenjäsenyys on vahva rikoskierteestä irtautumiseen sekä päihteettömyyteen motivoiva ja näissä pyysymiseen kannatteleva tekijä. Tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena perheenjäsenen tarina merkityksellistyy tavanomaisena sosiaalisen yhteytenä sukulaisiin ja perheenjäseniin. Tarina tukee tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan kiinnittymistä, koska se sulkee pois margi-

naalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa käytössä olleet toimintamallit, kuten hallitsemattoman päihteiden käytön ja rikosten tekemisen. Tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena perheenjäsenen tarina sisältää paljon tunnepuhetta, koska tarinaa kerrotaan usein vasten marginaalisessa toimija-asemassa tehtyjä, perheen parista pois ajaneita valintoja.

6.2.4 Tulevaisuuden rakentajan tarina

Tulevaisuuden rakentajan tarina on desistanssiprosessin sanoittamista. Se on tarina, jossa marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tilalle rakennetaan uutta. Tämän tarinan pohjalla on oman elämänsä herran tarina ja oma asunto tavanomaisessa asuinympäristössä. Tulevaisuuden rakentajan tarina, kuten kaikki muutkin tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavat tarinat, on keskeisesti kytköksissä mahdollisuuksien tarinaan, joka esittelen analyysissa tuonnempana. Saku kuvaa tulevaisuuden rakentajan tarinan alkuvaihetta, asunnon ja tulevaisuuden rakentamisen mahdollistumisen välistä yhteyttä alla olevassa aineisto-otteessa.

Saku: Nii, siis kyllähän tää on vaan mahdollistanu, että ku on se asunto ja tukipaikka. Ni sitte sen jälkeen niinku pystyy, tai se oma pääkallopaikka, ni sen jälkeen pystyy rakentaa kaikkee muita asioita. Et ilman sitä asuntoo sä et pysty ja sä oot niinku aika huonossa jamassa.

Kuten muutoksen työstäjän tarinassa, myös tulevaisuuden rakentajan tarinassa reflektoidaan sitä, mitä oma tavanomainen yhteiskunnallinen toimija-asema on ja millaiseksi se on omalla kohdalla muotoutumassa. Keskeisenä erona tulevaisuuden rakentajan ja marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavien tarinoiden välillä on se, että tulevaisuuden rakentaminen on käsillä olevassa tarinassa ylipäänsä mahdollista (vrt. esim. ammattilaisen ja lainsuojattoman tarina tai leimatun tarina), jolloin elämän suunnittelusta tulee mielekästä. Tarinan alkuvaiheessa konkreettinen muutoksen aloittaminen voi kestää jonkin aikaa, koska on niin monenlaisia erilaisia vaihtoehtoja, joista valita. Kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi, tulevaisuuden rakentajan tarinassa joudutaan puntaroimaan paljon sitä, kuinka ja missä järjestyksessä asioita kannattaa lähteä hoitamaan. Vaakakupissa painaa esimerkiksi se, mitä tekisi mieli tehdä ja toisaalta se, mitä tarinan päähenkilö arvioi, että hänen olisi kannattavaa tehdä.

Riikka: Tällä hetkellä mä käyn (päihdehoitopaikassa J.M.) juttelemassa ja yritän niinku jotain tässä nyt keksiä. Tavallaan oon niin rahanahne ihminen sillai (nauraa), että mä jotenki niinku haluaisin vaan töihin ja tommosta, että niinku... Sitten jos menee jonneki, esimerkiksi niinku (päihdeettömyyttä tukevaan päiväryhmään J.M.), niinku mä oon miettiny, nii siitähän ei mulle makseta mitään.

Jenni: Nii.

Riikka: Eli se on niinku oikeestaan ainoo sillai mikä (jarruttaa innostusta ryhmään osallistumiseen J.M.)... Et järjellä mä kyllä pystyn ajattelee sillai, et mikä on niinku pidemmällä aikavälillä järkevämpää, ois nyt hoitaa ittensä. (...) Mut et sillai, mä tiedän et mulla pitäis olla tekemistä aina. Et aina jos mulle jää loppoaikaa, ni se on mulle tosi huonosta.

Jenni: Mmm.

Riikka: Et tota, mä nyt vähän tässä arpoilen, et menisinks mä just johonki (päähteettömyyttä tukevaan päiväryhmään J.M.) vai tota kuntouttavaa työtoimintaa. (Kuntoutustoimintaa järjestävällä palveluntuottajalla J.M.) on niitä, niitä työpaja...

Jenni: Mmm, monenlaisia.

Riikka: Joo. Sitte on tossa justiin niinku aikuiskoulutusjuttui oon kattonu. Siis on vaan niin paljon niinku kaikkee, ettei osaa niinku oikein.

Tulevaisuuden rakentajan tarinassa pohditaan esimerkiksi tulevaa ammatinvalintaa ja siihen liittyvää koulutusta. Tarinassa esiintyy myös toiveita omaan tulevaisuuden asumiseen liittyen. Toiveissa voi olla esimerkiksi asunto, jossa on parveke tai asunto jostain tietysti kaupunginosasta. Tulevaisuudessa halutaan olla vuokralaisena nimenomaan kunnan vuokra-asunnossa, yksityisen vuokranantajan sijasta. Kuntataustainen vuokrayhtiö merkityksellistyy haastatteluai-
neistossa yleisesti kaikista turvallisimmaksi vuokranantajaksi. Kaitsu rakentaa tällä hetkellä kunnan vuokra-asunnossa "asumisnäyttöä" antamalla itselleen tulevaisuutta uuteen asuntoon, mieleisemmältä paikalta.

Kaitsu: No se on tota noin ni, mun tausta on niin hurja. Että mä tota vielä viime vuoden lopussa, sama isännöitsijä joka mut on tähän päästäny, ni tyrmäs mut niinku nyrkillä täysin. Et ei missään nimessä. Ja nyt mä kuitenkin olen ollu täällä jo puoli vuotta. Ja tota noin, tänään tuli postilaatikosta, että tervetuloa kirjottaa niinku lisää vuokrasopimusta. Niin kyllä se niinku on tärkeä asia. Tää on semmonen, mihin en uskonu pääseväni vielä vuosiin. Että tää on kuitenkin aivan eri juttu, ku asua yksityisellä. Et niist ei koskaan tiedä, vaikka asiat hoitaisit kuinka, ni onko sulla sitä asuntoa enää neljän kuukauden päästä.

Jenni: Ni aivan.

Kaitsu: Et tässä ei o sitä. Sit uhk..., ongelmaa niinku. Että tää on niinku omassa käsissä se, mitä täällä tapahtuu. Ja miten mä laitan asiat tapahtuu,

et mikä on se järjestys (...), et tää on sillai eri lailla. Et mä nään niinku itseni (tauko) noitten kaikkien tekemisten kautta. Työn ja niinku muittenki. Et siin on semmonen, et mun minäkuva muodostuu niin. Ja tää, tää tulee toisesta suunnasta tavallaan. Et tää on tavallaan erilainen buusti. Et vaik oon aika iso poika (nauraa), ni silti tämmöstä tarvitaan. (...) Ja sit tota puoli vuotta tästä eteenpäin, ni on luvattu sitten keskustella siitä, jos mä haluan muuttaa johonki toiseen. Et mä saan oikeesti semmosen asumistodistuksen jos mä (toiselta yleishyödylliseltä vuokranantajalta J.M.) tai joltain muulta haluan asunnon. Mä saan täältä kyllä sit semmonenki. Et kyllä mä niinku haluaisin, mulla on semmonen, et tuolta vähän sivummaltaki asunnon. Et ei tääkä nyt keskustassa, kaupungissa oo, mut on tää (tauko). Mää johonki tohon (luettelee kaupunginosia J.M.) tai sinne. Ni siitä kohtaa jostain haluaisin, haluaisin sitten jossain kohtaa jos löytyy. Mutta mikään, mitään kiirettä ei o. Ei mitään kiirettä, eikä oikein minkään asian kanssa.

Edeltävässä aineisto-otteessa kuvataan sitä, kuinka tärkeää tulevaisuuden rakentajan tarinassa on saada positiivista palautetta ja hyväksyntää toisilta. Hyväksyntää tarvitaan ja se auttaa uskomaan itseän. Hyväksynnän kautta mahdollistuu tarinan päähenkilön eteenpäin suuntautuva toiminta, jossa taustalla on usko omien asioiden järjestymiseen. Toiminnan suunnittelu voi ulottua jopa vuosien päähän, mikä on merkittävä ero marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoituvien tarinoiden lyhytjänteisyyteen ja näköalattomuuteen. Tulevaisuuden rakentajan tarinan yksi keskeinen tekijä on rauhallisuus ja nöyryys, jolla tulevaisuuteen katsotaan. Se on tarina elämäänsä marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa eläneen ihmisen näytön paikasta, jossa hän pyrkii osoittamaan yhteiskunnalle ansaitsevansa mahdollisuuden osallistua sen toimintoihin tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta käsin. Matti kertoo alla olevassa aineisto-otteessa toivovansa sitä, että saa tulevaisuudessa vielä mahdollisuuden työntekoon.

Matti: Ja sitte se, että pikkuhiljaa nyt tässä, ku mä saan näytettyä, et mä pystyn olee kunnolla ja mä saan asioitani vaan paljon paremmin koko ajan. Et et, täs on vielä hyvässä lykyssä vielä jossain vaiheessa jopa mahkuja töihin menoon ja kaikkeen muuhun, että. (...) kyllähän se on, sitä vaan itse asiassa huomaa, ku pikkuhiljaa menee etiäpäin ja pystyy näyttää yhteiskunnalle, että tässä pystyy olee tavallaan niinku kunnolla, ni ties minkälaisia uusia kuvioita aukee itelle.

Jenni: Mmm. Nii ja tavallaan se elämä on ollu seikkailua sillon, ku se on ollu semmosta niinku huuruista seikkailua, mutta se on seikkailua nyt tässäki. Mut se on vaan toisenlaista seikkailua sitte.

Matti: On ja se kyl se tota, enemmän tästä elämästä saa irti hei. Tällä hetkellä.

Jenni: Nii. Nii ku sä (aikaisemmin haastattelussa J.M.) sanoit, et siinä vanhassa ei niinku jotenki ollu tunteille sijaa ja semmoselle.

Matti: Mmm. Ei siellä ollu sijaa millekkään tunteille. Et tässä ruetaan niinku (tauko), tässä ruetaan paljon enemmän, ku selvinpäin ollaan, ni käyttää omaa päänuppiaan ja (tauko), et kyl se tota. No, entistä enemmän koko ajan vaan.

Jenni: Mmm. Nii. Ooks sää joutunu tutustuu ittees uuestaan nyt?

Matti: No kyl se tota niinku, sanotaan nyt, et itse asiassa on ihan hyvä et on olemassa tää (asumispalvelu J.M.). Et toi (asumispalvelun työntekijä J.M.), joka on mun tukihenkilö tavallaan, tai on mun työntekijäni tai omatyöntekijä tai mikskä sitä sanotaan nyt sieltä. Ni sanotaan, että on näitä tilanteita hei, et ei mulla aikasemmin ois päänuppi kestäny noita sosiaalityöntekijöitä tai noita hommia. Ei, että itse asiassa on hyvä, että mulla on määrätty työntekijä selittämässä mulle näitä asioita, koska ei, en mä näitä määrättyjä asioita hei, en mä oo tullu oppii niitä. Tossa (tauko) kyl mulla meni pari vuotta tossa ku mä en käyny KELA:n enkä sossun luukulla käyny hoitamassa, et mä hain rahani mistä mä hain sillon. Ja tota, se nyt oli sitä rikolliskierrettä, rikoskierrettä, mikskä sitä sanois, ni (tauko). Se, että nyt täytyy mennä näillä, mitä on.

Tulevaisuuden rakentajan tarinassa erilaisia asioita tavoitellaan pitkäjänteisellä otteella ja hyväksytään se, ettei muutoksessa kannata edetä hätäilemällä. Kuten aineisto-otteesta edellä käy ilmi, tarvitaan elämänmuutoksessa yhteiskunnan puolelta tulevan hyväksynnän lisäksi myös konkreettista tukea käytännön elämän järjestämisessä. Erittäin tärkeää tulevaisuuden rakentajalle on, että tukea on saatavilla. Negatiivinen palaute ja tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassakin edelleen leimatuksi tuleminen häiritsevät muutosta. Saku pohtii alla olevassa aineisto-otteessa sitä, mitä tekisi tulevaisuudessa. Hän käy kuntoutusryhmässä päivittäin, mutta merkityksellistä sen rajoittavaksi identiteetin uudelleen määrittelyn kannalta. Saku kuvaa kokemustaan siitä, että hänet nähdään yhteisössä pelkkänä päihdeongelmaisena.

Saku: Ja sitte koulutusta oon aatellu nyt taas, että mä en oo koskaan pystyny (fyysisistä rajoitteista johtuen J.M.) niitä maalaushommia ainaka tällä hetkellä tekee ja tuskin koskaa tuun pystyyn. Ehkä jotain uutta ammattia, en mä tiä sitten. Jossain vaihees ajattelin jotain musiikkiterapiajuttuja rueta lueskelee, mut siin on sit taas se, että sit pitäs rueta kauheesti soittaa.

Et pitäis oikeesti niinku soittaa enemmän ja enemmän ja enemmän ja enemmän. Niiku reenata aika paljon. (tauko) Se nyt oli semmonen visio, mitä oli joskus. Emmä tiä, jotain kuitenkin. Jotain opiskella uutta. Se tuntuu tällä hetkellä sopivalta, et siihen ei tarteis sitoutua niinku liikaa. Sitä pystyy nykyään niin paljon jo kotoaki opiskelee. Et joku semmonen pitäis valita, mikä ois ittelle sopiva. Jos ajattelee noita (fyysisiä J.M.) vaurioita ja muuta ni. (...) Elikkä ihan siinä kuntotuspuolella käyn kuntoutumassa. Ja nyt on haettu sitä uutta kolmen kuukauden jaksoo, mutta mä en sit tiä. Sitä päätöstä ei o vielä tullu, siitä maksusitoumuksesta. Ja sit toinen juttu on se, et mä en tiedä. Ehkä mun vähän tekis mieli lopettaaki se, mutta... Et siihen ei o mitään varsinaista syytä. Että ku äkkiä ajateltuna, moni ajattelee, että just silleen niinku päihteiden käyttöö, että nyt on kauheeta, nyt on alkanu taas vetämään, tyyliin jos mä myöhästyn, et mä oon valvonu tosi paljon ja muuta. Sit mä myöhästyn sen takia, mikä on aina ollu mulle vähän heikkous, toi aamuhäätäminen. Ni heti ajatellaan sitä pahinta niinku että, et huomaa niinku minkälaisessa ympäristössä se porukka ketä siellä on, ni eläny. Et sit ajatellaan heti niinku tavallaan. Et se ei o mikään kauheen positiivinen ajattelutapa tai kannustava ajattelutapa, et heti ajatellaan, et aha nyt on joku vika. Mä sit niinku sanoin tänään, et ei o mitään, et mitään ei o sattunu, että kaikki on ihan ookoo. Et tähän mun väsymykseen ei liity mitkään päihteet, et mä oon vaan vitun väsyny ja tää on pitkä ajan tulos. Että oon paljon valvonu ja monena vuotena jo pelkästään noitten (kipujen J.M.) takia. Et kokee semmosen uupumuksen tulemisen paljon nopeempana, tai semmosen. Et se ei oo mitää normaalia väsymystä, et on sit ihan jo poikki. Et pitäis saada nukuttua ihan oikeesti niinku koko aika. Ja sit ku on väsyny tarpeeks, ni sittenhän se kostautuu jossain vaiheessa, niinku pommiin nukkumisena ja muuta. Että eihän se mitään sen kummempaa o. Et sen takia, mun mielestä ku aattelee ihmisten taustoja, ni mä ihmettelen tota (kuntoutuspaikan J.M.) toimintaa. Niinku, että mä ymmärrän, et on säännöt ja mennään tiettyjen juttujen mukaan ja pitää olla tietyt rajat ja muuta ja että niitä noudatetaan. Mut jos aattelee ihmisten taustoja, ni ethän sä voi herrajumala jostain pommiin nukkumisesta, ellet sä nää, et se on ihan välinpitämätöntä touhua, tai ei muuten oo mitään motivaatioo tai kiinnostusta niinku siihen hommaan.

Jenni: Mmm. Nii sä tarkotat niinku tavallaan sitä, et sut otetaan jonkun asiakasjoukon edustajana eikä niinku yksilönä, vai, vai?

Saku: Nii, tai yhteisönä siis. Ei oteta yksilönä. Mikä toisaalta on väärin sekin yhteisössä, että yksilönä siis. Tavallaan ehkä otetaan yksilönäkin, mutta niinku emmä tiä. No emmä tiä mitä mä tarkotan. Mut jos aattelee ihmisten taustoja, et minkälaista elämä on ollu ja muuta. Ja se, että kuitenkin valintoja pitää tehdä vaan päihteettömyyden kannalta, ni äkkiä tommoset

pommiin nukkumiset on mun mielestä ihan haista vitut. Et tietenki, jos sä rupeet joka päivä niinku pommiin nukkumaan tai jotain. Ni, nii no en tiä. Kakspiippunen juttu.

Jenni: Mmm.

Saku: Joka tapauksessa oon miettiny, et pitäskö mun lopettaa se ja sitte keskitty... Että ookoo musta tuntuu, et ku tulee niitä ryhmii, ryhmii et pitää käydä niissä, no sekin on ihan hyvä asia. Mut se, et mun aika menee siihen, et mä lähen sieltä neljän aikaan, mä oon täällä joskus, tai kolmen neljän aikaan ja mä oon täällä puoli viiden viiden aikaan. Syön tässä. Lähdän ryhmään. Mun koko päivä on menny siinä. Mä en kerkee harrastaa mitään, mä en kerkiä tekemään yhtään mitään asioita, mistä mä ite saan nautintoo niinku.

Jenni: Nii, et se on semmosta, niinku pelkkää kuntoutumista tavallaan se koko..?

Saku: Nii ja semmosta rutinoitunutta sitte. Onhan siellä niitäki, ne tekee keskenään niitä reissuja ja ihan ookoo, ihan hyviä ja kivoja juttuja. Mut sitte esimerkiks se, että must sanotaan monesti et mä en o kauheesti niitten kaa tekemisis ja ne ei nää (mua J.M.). No, herrajumala, mä asun täällä. Mä lähen siitä kolmen neljän aikaan. Mä oon koko päivän ollu siinä niitten kaa siinä yhteisössä. Mä lähen kolmen neljän aikaan. Tuun tänne (kotiin J.M.). Lähdän ryhmään. Ni mis välissäkää mä kerkeäisin siis olee? Ja miks mun pitäis? Et jos mul jää se tunti, kaks omaa aikaa ja on mulla niitä omiaki juttuja niinku pakko olla aikaa tehdä. Noil on vaan yks juttu, et minkä ympärillä nää pyörii, ja sit tuntuu kauheen ahtaalta. Niinku et mä tartten omaa tilaa, niinku.

Jenni: Nii. Joo.

Saku: Sitten, et sais justiin, et mulle on tärkeitä, et mä saan itteeni (fyysisesti J.M.) kuntoon. Et onhan siinä nyt mahdollisuus käydä salilla, mutta... Et, ja sit se, ku puhutaan paljon, et kuinka paljon luottaa toisiin kuntoutujiin ja muuta. Kyl mä niihin luotan. Mä luotan niihin ihan tasan tarkkaan sen, mitä mä oon nähny. Että toi kuntoutus loppuu jossain vaiheessa, ni tuol ryhmis on tosi paljon niitä, jotka joka viikko lähes tulkoon retkahtaa. Niinku mulki on soitettu muun muassa, et osta sitä tai osta tätä. Tai lähe käymään kaljalla ja lähe tonne ja lähe.

Tässä pitkässä, rönsyilevässä ja tunteikkaassa aineisto-otteessa jäsennetään tulevaisuuden mahdollisuuksia ja käydään neuvottelua oman ja leimatun identiteettikategorian "päihdeongelmaiset/kuntoutujat" välillä. Saku kertoo haluavansa

tulla nähdyksi itsenään ("minulla on fyysisten kipujen vuoksi vuosien univelat ja nukun silloin tällöin pommiin"), mutta on pettynyt siihen, että pommiin nukkumisen myötä hänestä ajatellaan kuntoutuspaikassa heti pahinta ("nyt se on retkahtanut"). Saku ei kertomansa mukaan koe tällaista erityisen kannustavana. Tulevaisuuden rakentajan tarinalle ominaista onkin ongelmien, mutta myös vahvuuksien ja tahdon tunnustaminen ja tunnistaminen. Henkilökohtaiselle identiteetille ja tulevaisuuden rakentamistyölle on saatava myös aikaa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, yksi tulevaisuuden rakentajan tarinan keskeisiä piirteitä on rauhassa oleminen ja odottaminen. Sakarin kertomuksessa tulevaisuutta rakennetaan sietämällä pitkiä ja tylsistyttäviä päiviä ja odottaen korvaushoidon kotilääkityksen saamista, jotta tavallisessa päivätyössä käyminen mahdollistuisi.

Sakari: Välillä, välillä vähän pitkästyttäviä päiviä, ku tapahdu juuri muuta, ku sen lääkkeen haun jälkeen, mikä aamulla on, aamupäivällä on tossa ysin jälkeen, ni ei o muuta hirveemmin tekemistä. Että siellä salilla käydään reenaa ja... Siks tosiaan koittanu tässä keksiäki, että jotain. Jotain, ennemmin nyt töihin, ku jotain kurssia. Mutta ku toi on nyt niin paljon erilainen toi hoitomuoto nykyään, ku mitä se oli sillon (aikaisemmin J.M.). Että sillon se oli vielä mahdollista se töissäkin käynti. Mutta sitte noitten uusien systeemeitten takia ei oo nykyään ees mahdollista, ku joku kuntouttava työtoiminta.

Jenni: Aijaa, mikä niissä?

Sakari: Sillon pysty lääkkeit hakee työpäivien jälkeen ja tollai. Ni nykyään niin tota, et jos se ei oo sillai, et yheksän jälkeen, ni aikasin puoli kaheksalta pystyy menee aamulla. Ja kovasti ne nyt koittaa sieltä selittää, että voithan sä töissä sanoo sen, et sä käyt täällä aamulla. Mutta se on ihan varma, et ku tonne meet jonnekki isommalle rakennuspuolen firmaan meet töihin, ni ei hirveen pitkään riitä se työsopimus jos sanot, että oot jossain korvaushoidossa.

Jenni: Mmm.

Sakari: Ni mennään nyt näin sitten puoli vuotta. Tai enää neljä kuukautta.

Jenni: Aijaa. Mitäs sen jälkeen tapahtuu?

Sakari: Sen jälkeen saan kotilääkkeet.

Tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena tulevaisuuden rakentajan tarina kertoo päähenkilön pitkäjänteisestä työstä, jossa tähtäimessä on odotuksen palkitseminen. Odottaminen kohdistuu tavanomaisen yhteis-

kunnallisen toimija-aseman vahvistumiseen, kuten työpaikan saantiin, sopivan koulutuksen tai mielekkään päivätoiminnan löytämiseen tai toiveiden mukaiseen asuntoon. Tarinan päähenkilö antaa toiminnallaan näyttöä yhteiskunnalle siitä, että kykenee toimimaan tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa. Tärkeää on saada näytön antamiseen tukea ja kannustusta.

Yhteenveto tarinoista tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvauksena

Edeltävät tarinat kuvaavat tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa ennen kaikkea mahdollisuuksien näkökulmasta. Tarinat liittyvät kiinteästi tavanomaisessa asuinympäristössä sijaitsevaan asuntoon ja sen kautta mahdollistuviin asioihin. Tarinat rakentuvat pohdintana siitä, mitä oma tavanomainen yhteiskunnallinen toimijuus on: kuinka kouluttaudutaan, mihin mennään töihin ja niin edelleen. Perhe yhtenä normatiivisena yhteiskunnallisena instituutiona konstruotuu tarinoissa tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa tukevana ja siihen motivoivana tekijänä. Yhteinen nimittäjä tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa konstruoiville tarinoille on tarinan päähenkilön aktiivinen toimijuus ja osallisuus omassa elämässä ja tarinoiden positiivinen pohjavire.

6.3 Asunnon merkityksellistymisen tarinat rikoskierteestä irtautumisessa

Seuraavassa luvussa esittelen niitä merkityksiä, joita haastateltavat tuottivat tavanomaisessa asuinympäristössä sijaitsevan asunnon ja rikoskierteestä irtautumisen välisestä suhteesta. Ensimmäinen tarina, mahdollisuuksien tarina, on ehkä vahvin ja hegemonisin tarina koko aineistossa. Vaihtoehtoinen tarina on konstruktio sellaisista potentiaalisista asunnotta jäämisen merkityksistä, joita haastateltavat tuottivat ilman erillistä aiheeseen liittyvää kysymystä. Tästä syystä tämäkin tarina on tässä yhteydessä kerrottava, vaikkei se suoranaisesti kuvaakaan haastatteluhetkellä asutun asunnon ja rikoskierteestä irtautumisen välistä yhteyttä.

6.3.1 Mahdollisuuksien tarina

Mahdollisuuksien tarina on yksi aineiston keskeisimpiä tarinoita. Se on tarina siitä, mitä tavanomaisessa ympäristössä sijaitseva asunto merkitsee haastateltaville: minkälaisia merkityksiä kyseinen asunto heidän elämässään saa. Mahdollisuuksien tarinan myötä menneisyyden tarinoiden tilalle voidaan alkaa kertoa uudenlaisia tarinoita. Tämä tarina konstruoi väyliä päästä tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Oman asunnon kautta mahdollistuu esimerkiksi elämän- ja asuinympäristön hallinta, identiteetin uudelleen määrittely,

arjen toimintojen aikatauluttaminen, rikollisesta tai päihteitä käyttävästä seurasta irtaantuminen, vanhemmuus sekä tulevaisuudensuunnittelu ja rakentaminen. Konkreettisimmillaan oma asunto mahdollistaa tavanomaisia elämän asioita, kuten ruokailun tai nukkumisen ajankohtien määrittäminen tai asuntoon ja suojaan sisälle pääseminen. Markku kertoo asuinympäristönsä erilaisista mahdollisuuksista.

Markku: Et kyllä saa niin rauhassa olla. Nyt otin saunavuorotki vasta. Että oonko mä nyt kolme kertaa... Lauantaille saunavuoro.

Jenni: Mm-m.

Markku: Pesutuvat on tuolla alhaalla. Että kyllä tässä niinku kaikki. Hyvät pyöräsuojat. Mulla on pyörä tuolla varastossa. Ja sitten kanakopit on hyvän kokoset.

Jenni: Joo. Nii sä oot kerenny kuukaudessa tän laittaa ihan kodiks jo.

Markku: Joo, no tällai. Pikkuhiljaa. Verhot sain tommoset yläverhot tonne. Ja sit ei toi mun mielestä tarvi, ku tuollon noi säleverhot kato. Ei tänne paista, ku ilta-aurinko.

Jenni: Mmm. Ja seki saa melkein paistaa (nauraa).

Markku: Saa saa! Sit täs on kaikki, kato (järvi J.M.) on tossa lähellä, uimaranta ja lenkkimaasto..

Jenni: Nii (järvi J.M.) nii.

Markku: ...siis tosi lähellä, ettei tarvi kyllä... Kaikki on niinku lähellä, sa-notaan näin. (...) Mä oon niinku vähentäny tupakan polttooki tässä, mä oon huomannu, ni kohta puolella, ku mä tähän muutin. Ei tu lähdettyä tonne ja sitte täällä ei taas viiti sisällä polttaa. Niinku iltasinki, ku kattelee telkkaria ni en mä sitte. Jos mä oon yheksän aikaan käyn tupakalla tuolla ulkona viel, taikka jos mä oon autolla liikenteessä, ni sitte eri juttu. Tai sitte roskia. Ainahan nyt jotain tekemistä keksii tuossa ulkonaki, taikka pyörää rassaen tai jotain.

Markku kertoo asuinympäristönsä erilaisista mahdollisuuksista laaja-alaisesti. Nyt hänellä on oma rauha, lauantainen saunavuoro, pesutupa, pyörä- ja hääki-varasto, upeat ulkoilumaastot tai vaikka mahdollisuus rassata polkupyörää talon pihalla. Monelle haastateltavalle asuinympäristön tavanomaisuus on erittäin mer-

kittävä asia. Tavanomainen asuinympäristö mahdollistaa sen, että itseä voidaan verrata normaaliin. Raskaasta ja leimaavastakin menneisyydestä huolimatta tavanomainen ympäristö mahdollistaa itsen uudella tapaa määrittelemisen.

Antti: Ja kyl se itsetunnollekin, että (nauraa) osaketalossa ja niin sanotusti taviksia siinä ympärillä. Ja sitten siinä menee mukana, ku väärä raha, ni kyl se, kyl se teki hyvää sille itsetunnolle. Ja ku kaikki on niinku, et olo on niinku tyhjä arpa, ettei oo yhtään mitään. Ni sitte kuitenkin. Sillai omalla tavalla luimuilinki, et ei kai mee rapussa kukaan ja sit sinne tuliki joku ja hissiin, ni oli silleen et ei saatana, et ny niinku noi näkee. Ja sellanen kauhee häpee, et tosi, et anteeks nyt ku oon tossa teidän talossa. Mut sitte ku sieltä tulee sellanen, et no joo mitäs sulle kuuluu. Ni sitte on ihan ihmeissään, et miksei niinku sanota, et lähe ny menee?

Antin yllä olevassa aineisto-otteessa kuvataan sitä merkitystä, mikä tavanomaisessa asuinympäristössä asuminen voi olla itsetunnolle. Antti kertoo aluksi vältelleensä naapurien kohtaamista ja hävenneensä itseään, *"ettei ole yhtään mitään"*. Häneen suhtauduttiin kuitenkin hyväksyvästi ja tavallisesti, siis ilman epäluuloja ja leimaamista, jolloin hän joutui suhtautumaan itsekin toisella tavalla *"sitte on ihan ihmeissään, et miksei niinku sanota, et lähe ny menee?"*. Ote kuvastaa sellaista tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtymisen alkumetrien haurautta ja sitä arkuutta millä tähän toimija-asemaan, vuosia marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa olemisen jälkeen, suhtaudutaan. Naapurien hyväksyvän vastaanoton myötä Antille mahdollistuu identiteetin uudelleen määrittely. Tämä kokemus toistuu aineistossa nimenomaan erona asumisyksiköissä asumiseen, joka koettiin leimaavana. Riikan sanoin *"tässä mä voin päättää ite, et haluunks mä jatkaa päihdetyypinä vai minä mä haluan jatkaa. Et haluunks mä opiskella, haluunks mä olla koulussa, vai mitä mä haluan tehdä."*

Mahdollisuuksien tarinassa asunto merkityksellistyy vahvana lähtökohtana positiiviselle muutokselle elämässä. Kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi menneisyyden tarinoiden pohjalta ikään kuin tiedetään, kuinka omassa elämässä tulisi käymään ilman nyt saatua mahdollisuutta tavanomaiseen asumiseen, asioiden toisenlaiseen hoitamiseen ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtymiseen.

Jenni: Mmm. Miten sää onnistuit sitte siinä, niinku (rikoksien tekemisestä J.M.) irti pääsemisessä? Et jos se ei ollu helppoo?

Saku: No en mä tiä. Sanotaan niin, et nyt jos ei olis ollu asuntoo, niin en ollu vielä niinku päättäny mistään päihteiden käytöstä, niinku et ookoo haluan päihteettömäks ja lopetan kokonaan päihteiden käytön (...). Mist mä puhuin? Mä menin johki ihan niinku..

Jenni: Ootappas, kelataan (nauraa), kelataanko nauhurista? Että missä me oltiin? Tota...

Saku: Haloo, kato ku mä rupeen selittää ja sit ku mä oon väsyny, ni...

Jenni: Joo. Ni mietittiin siis sitä, että...

Saku: ..että miten mä nyt pääsin eroon niistä?

Jenni: Nii. Ja että sä sanoit, ku sä olit niinku vapautumassa, ni sä et ollu vielä päättäny, että sä niinku lopetat vaikka päihteiden käytön ja...

Saku: En ollu päättäny. Mut et nyt kun on tää asunto, ni nään sen semmosena helpompana lähtökohtana. Samalla tavalla ku siinäki kohtaa, et ei tuu niitä rikoksia tehtyä, eikä oo niinku kauheen vaikee sit olla ilman niitä päihteitäkään. Et on niinku joku semmonen kiintee, kiintee tukikohta niinku, mistä pystyy hoitaa ja järjesteleä asioita. Ja se, et asiat pyörii niinku muutenki tällä hetkellä normaalisti. Et se, on niinku tullu tuki tuolta (asumispalvelun työntekijöiltä J.M.). Et sillai niinku semmonen erilainen lähtökohta, ku se, et lähtee (vankilasta J.M.) reppu selässä ja kohta istuu tuolla ja sit siinä vähä joku päihderalli lähtee käyntiin ja muuta. Ni sitte vaikka ois ajatellukki, että ei tee niitä rikoksia, ni äkkiä sitte, ku ne rahat on menny sinne (päihteisiin J.M.), ni tulee sitte tehtyä lisää rahaa. Toisaalta, kyllä tällä hetkellä ajattelen, et ne rahat menis sitte johki muuhun. Et se niinku mittari tulee täyteen joku päivä. Ei niinku kaikilla, mut mulla se tuli. Kyl mä oon ilmottanu ihan niinku kaikille kavereille, jotka rikoksia tekee ja muuten, et se on mun osalta ohi se homma. (...) Et kyllähän tää on niinku mahdollistanu vaan. Just että on joku paikka mihin mennä. Sitte ku on se paikka, ni on mahdollista keskittyä näihin muihin asioihin. Et rakennella jotain muita juttuja.

Saku kuvaa sitä, kuinka oman asunnon kautta mahdollistuu elämänhallinta, jonka kautta on puolestaan mahdollista pysytellä erossa rikoksista ja päihteiden käytöstä. Desistanssiprosessin kannalta asunto on oleellinen tekijä monellakin tavalla. Se mahdollistaa rikosten tekemisen lopettamisen lisäksi myös rikollisista ja päihteitä käyttävistä piireistä erossa pysyttelemisen. Tarinan päähenkilön henkilökohtaisena tukikohtana se mahdollistaa myös tulevaisuuden rakentamisen ja suunnittelemisen mielekkyyden. Yhtenä keskeisenä osana mahdollisuuksien tarinassa on asumiseen saatava tuki, asumissosiaalinen työ. Useimmiten tuen merkitys on siinä, että asumispalvelun työntekijät muistuttavat asukasta erilaisista hoidettavista asioista ja auttavat asiakasta näiden asioiden hoitamisessa. Tuki voi konkretisoitua myös positiiviseksi määriteltynä kontrollina, kuten Riikka kuvaa alla.

Riikka: (...) Ja sit ainaki tossa niinku toiki, et ku tääl on et ku noi (asumis-palvelun työntekijät J.M.) käy tossa kerran viikossa. Ni se on mun mielestä, et ku noi jotkut valittaa siitä, että niinku että ei oo mitään puhuttavaa niitten kanssa. Mut ku se ei oo musta oleellista, et onks nyt välttämättä mitää järkevää puhuttavaa, vaa ku se pitää sen sillai et... Kyllä se pitää sen, et enhän mä nyt mitenkä vois, et jos ois sovittu joku kotikäynti, ni sitte mä oisinki poliisilaitoksella (nauraa), ni sitte.

Jenni: Tulkaa tänne (poliisiasemalle J.M.).

Riikka: Nii, nii. Mut kyl niinku ylipäättään joku tollai vähän vieraampi ihminen käy kysyy kuulumisii, ni tota kyllä sille nyt haluis kertoo sitte jotaki järkevii asioita mitä on tehny, kun että vitsi oli tosi (nauraa) hyvä saalis ku käytiin tossa. (...) Ja sit sillai ku nää tulee just näin, niinku sä näit, et laita sossuhakemus tai sitten ootko hoitanu sen ja tän, nii et muistaaks niit sit hoitaa (siinä vaiheessa, kun asuu omillaan J.M.)? Toisaalta, kai ne muistaa. Et nyt, ku vaan on silleen, et tietää että joku muistuttaa aina. Mutta tota (tauko) nii. Sen näkee sitte. Mut kyl toi on ainaki että siitä asunnottomuudesta on ainaki saanu tarpeeks, et niinku mitään, mikä vaarantaa sen, ni mä en tee. Et se on niinku pysyy kyl niinku isosti mielessä koko ajan.

Tarinan päähenkilö saa mahdollisuuksien tarinassa työntekijöiltä konkreettisesti tukea arjen asioiden hoitamisessa ja asioiden hoitamisen opettelussa. Tämä näyttäytyy elämänhallinnan ja tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan siirtymisessä keskeisenä. Elämänhallinnan ja arjen asioiden hoitamisen opettelu lisäksi oma asunto mahdollistaa ja tukee muita tavanomaisia yhteiskunnallisia rooleja, kuten vanhemmuutta. Matti kertoo alla olevassa aineistotteessa kodistaan myös lapsilleen tehtynä paikkana.

Jenni: Onks tää, hmm, miltä tää tässä asunnossa asuminen tuntuu?

Matti: Jaa miltä? Kyllä mää sanon, että ihan kiva. On se niinku, on se kuitenkin, et mul on oma kämpmä tässä ja mä saan sen kalustaa miten mä itte haluan.

Jenni: Ni. Sä oot kuitenkin tehny tästä kodin nyt ihan. Vai onks tää koti, vai mikä sää sulle on?

Matti: Tää on mun koti. Kyl tää semmonen on, että. Kyl mää sen koitan tehdä sillai, et mä viihdyn itte täällä. Ja tota se et, sitte mä voin ottaa tänne lapset ja nekin tykkää kuitenkin olla tässä. Onhan mulla siellä playstation nelonen ja mä oon itte pelannu sitä kolme ja puoli minuuttia.

Jenni: Aijaa.

Matti: Et kyllä se on ihan lapsia varten ollu tossa.

Kuten vanhemmuuden, asunto mahdollistaa myös muunlaisen osallistumisen yhteiskuntaan, siis tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman rakentumisen ja vahvistumisen. Mahdollisuuksien tarina määrittää asunnon lähtökohdaksi tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan kiinnittymisessä. Sakun sanoin *"ilman sitä asuntoo sä et pysty ja sä oot niinku aika huonossa jamassa"*. Tarina konkretisoituu mahdollisuutena tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, kuten esimerkiksi mahdollisuutena rikoksettomuuteen, vanhemmuuteen, arjen- ja elämänhallinnan taitojen opetteluun, päihitteettömyyteen sekä identiteetin uudenalaiseen määrittelyyn. Mahdollisuuksien tarina konstruoituu siis mahdollisuutena siirtyä marginaalisesta tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Mahdollisuuksien tarina tulee lähelle myös seuraavaa eli hallitsijan tarinaa.

6.3.2 Hallitsijan tarina

Hallitsijan tarina on hyvin lähellä oman elämänsä herran tarinaa, mutta rakentuu sisällöllisesti suhteessa asuntoon fyysisenä tilana. Oman elämänsä herran tarina liittyy toki sekin omaan asuntoon, mutta se on enemmän kuvaus tarinan päähenkilön mielen ja toiminnan hallinnasta. Hallitsijan tarinassa merkitykselliseksi määrittyvät asunto ja koti fyysisinä elementteinä, kuten seininä tai lukittuna ovena ja siihen omassa halussa olevina avaimina. Kaitsu konkretisoi oman asunnon saamia merkityksiä alla olevassa aineisto-otteessa.

Kaitsu: No justiin se, että on oma avain. Sä pääset aamulla lähtee aina samasta paikasta. Sä tiedät minkä sä palaat. Tiedät, että pääset sisälle. Ja nukkuun sillon ku haluat ja... Ynnä muuta, ynnä muuta. Et niinku (tauko). Ku ne ei kuitenkaa oo niin itsestäänselvyyksiä. Ja ei sitä pysty niitä rutii-neita tekee sillon, ku oot toisen asunnossa samanlaisiks, ku millasiks ne muodostuu, jos sä asut omassa.

Jenni: Mmm. Aatteleksää et tää asuminen vaikuttaa sun elämään jollain tavalla?

Kaitsu: Vaikuttaa. Se on se, et missä mä niitä asioita pohdin. Mihinkä mä tuun. Mistä mä lähden ja (tauko). Joo eli ilman tätä asuntoo tää ei ois millään tapaa mahdollista. Ainaki mä kokisin sen tällä hetkellä, et tää ei onnistus, vaikka mä oisin kuinka hyvässä majapaikassa. Ni ei silti, ei pysty. Siis tämmösiä asioita ei pysty semmosesta käsin tekee. Se on ihan varma asia.

Jenni: Mmm. Aatteleksää että tää asuminen on mahdollistanu jotain tai sulkenu pois jotain sun elämästä?

Kaitsu: Tää on sulkenu pois ainaki semmosen trafiikin, mihkä mä itte en voi tai pysty vaikuttaa. Et tää on niinku, et tää ei tunnu miltään asemalta. Et tää on semmonen jämäkkä linnotus, missä mä voin olla ja (tauko). Mä oon näistä kolmestakymmenestäyhdestä neliöstä hyvin ylpeä.

Kaitsu vertaa asuntoaan jämäkkään linnoitukseen. Se on tukikohta, jota hallitaan, josta lähdetään ja jonne palataan, omin ehdoin. Omassa asunnossa saa muodostaa oman arjen rutiininsa ja esimerkiksi nukkua silloin, kun haluaa. Jykan kertoman mukaan omassa asunnossa oma-aikaisesti nukkuminen on parantanut elämäntilannetta niin, ettei hänelle ole enää tullut poissaoloja kuntouttavasta työtoiminnasta.

Jykä: No on tää ainaki helpompaa käydä tossa kuntouttavassa, ku on. Saa rauhassa nukkua, ettei kukaan metelöitte sillai että... Ei oo poissaoloja ollu yhtään nytte.

Jenni: Aijaa, ai se on muuttunu niinku selkeesti?

Jykä: Joo (...) Sieltä kaverilta oli vähän hankalampi lähteä.

Kuten Jykä ja Kaitsu, myös Ville katsoo, että oman asunnon myötä saa rakennettua arkeen rytmiä.

Jenni: Nii tuliks sulla se rytmi niihin päiviin ja viikkoihin jo ennen sitä asuntoa, vai sen asunnon myötä?

Ville: Kyllä ne sen asunnon myötä tuli, että. Kyllä sen asunnon myötä. Et ei siinä, ku reppu selässä meni, nii ei siinä ollu oikeen mitään semmosta...

Jenni: Nii?

Ville: ... et sillon ei paljoo kelloo katteltu. (...) Siis voi kyllä sanoo, et kyl-lähän tää niinku tärkein homma on mikä voi olla ihmisellä, että kyllähän nyt asunto pitää olla. Että on joku mesta niinku, mihkä sitte vaikka lähtee rauhottuu, jos oikein rupee sieppaa tai jotain tämmöstä.

Jenni: Mmm. Ja mistä saa itte laitettuu oven kiinni ja...

Ville: Joo joo, niin niin. On se oma, oma rauha.

Oman rytmin tai rutiinin löytämisen ja hallitsemisen myötä myös tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman toteuttaminen on helpompaa. Asunto antaa mahdollisuuden yksityisyyteen, omaan rauhaan ja siihen, että voi vetäytyä pois ulkomaailmasta silloin, kun oikein *"alkaa siepata"*. Hallitsijan tarina on omasta rauhasta ja yksityisyydestä nauttimista sekä myös näiden tarkkaa varjelemista. Tarinassa ei kutsuta asuntoon ketä tahansa tai kerrota asunnon sijaintia vanhoille tutuille. Varsinkin marginaalista elämää elävät kaverit on rajattu tiukasti pois omalta alueelta. Markku kertoo tästä alla.

Markku: Enkä mä oo sanonu monellekka, et mihkä muutin, ku paljon parempi omissa oloissaan.

Jenni: Nii.

Markku: No oon mä nyt semmosille kavereille sanonu, et ketkä mä tiän, et on niinku selvin päin. Et en mää tossa, en mä halua että tänne tullaan kännissä, ku itteki on selvin päin.

Jenni: Mmm.

Markku: Enkä mä aukasekkaa ovey, tai sanon saman tien, että voi niinku häipyä.

Jenni: Nii ja ovisilmästä näkee, et kuka on tulossa.

Markku: Nii ja kyllä mä nyt aukasenki, ei mun tarvi pelätä ketään. Että voi sitä sanoa suoraan, että ei oo niinku mitään asiaa tänne kännissä. Kyllä ne nyt tietääki aika hyvin. Kummiski tossa (ostoskeskuksella J.M.) näkee aina sitä porukkaa, kaupoilla ku käy. Siinähän ne pyörii. Ja sitte niinku (asumisyksikkömuotoisen palvelun J.M.) porukkaki, siinäki on muutama kaveri semmonen. Ne on ruennu ny, ne on pitkään ollu selvin päin ja sitten oon nähny taas tossa (ostoskeskuksella J.M.). Ni ne pian tulee juttelee ja sanoo, että voiko tulla käymään. Ni mä sanon, että ei voi kyllä tulla käymään, ku on kännissä jatkuvasti. Että tule, sit ku oot selvin päin niin voit kyllä tulla. Nii kyllä ne niinku, kyllähän siellä niinku tieto leviää heti, että vittu mikä jätkä, ei kännissä päästä. Mä vaan, että ei ku se on ihan tosi, kyllä te nyt itteki tiätte (tauko). En määkä mee tonne jonku kämpppään, niinku laulaa jonku kämpppää. Kato sehän on niinku laulais jonku kaverin kämpän pystyyn. Ei kyllä tarvi tulla tännekä.

Jenni: Nii sitä ei varmaan tolleen vaan kännissä niinku tajua.

Markku: Ei kännissä aattelee joo. Se muuttuu ihan eri lailla se. Selvin päin vituttaa. Määkin tiedän monta jätkää, mitkä on päästäny kavereitaan kän-

nissä. Ni se on niinku huudettu pystyyn se. Ryypätty pystyyn ne kämpät, ku sinne viedään porukkaa. Ainahan sitä möykkää sillon tulee.

Marginaalisessa yhteisyyden tarinassa konstruoituu kuva sellaisesta tuhoavasta vaikutuksesta, joka rikollisella tai päihteitä holtittomasti käyttävällä kaveriporukalla voi elämään olla. Hallitsijan tarinassa omaa asuntoa puolustetaan rajaamalla vanha kaveriporukka pois, jotta saadaan itse hallita omaa elämää. Hallinta on myös säilyttämistä. Hallinnan keinoin pyritään pitämään kiinni siitä hyvästä, mitä uudessa tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa on saavutettu, kuten esimerkiksi työ- tai kuntoutuspaikka, aktiivinen vanhemmuus, asunto, rikokseton elämäntyyli tai tulevaisuuden rakentamisen mahdollisuus.

Matti: Tää (asunto J.M.) on se kuitenkin, missä mä voin olla sit itte, niinku mä haluan (tauko). Ja en mä tänne oo halunnu mitään, sitä vanhaa sakkia ollenka.

Jenni: Mmm.

Matti: Et kyl niinku, tää on semmonen paikka, mis mä haluan olla rauhassa.

Jenni: Mm, nii tää on jotain semmosta. Semmonen oma rauhottumisen paikka ja...

Matti: Joo.

Jenni: ...oman olemisen paikka.

Matti: Joo (...) omalta osaltaan se vaatii semmosta. Kyl seki vaatii ihan tosissaan työskentelyä. Täs on nyt paljon parempi alku, taikka nyt mennä etiäpäin. Että tota nyt mulla on siihen kaikki mahdollisuudet. Mul on asunto kuitenkin mis olla ja mul on työkokeilupaikat ja nyt niinku. Nythän se on enää ittestä kiinni. Että kyl se niinku. Kyl tota niinku sanotaan, et mä oon siitä onnellisessa asemassa tosiaan, et mul on tää asunto. Et jos mä oisin tuolla jotkut muovipussit kädessä, ni kyl mä tiän mihin se johtas. Kyl mä oisin ollu jo tuolla, tota takas kiven sisällä.

Jenni: Mmm. Joo seuraava kysymys on (nauraa), että onko asunnolla merkitystä rikoksista luopumiseen?

Matti: On. Kyllä. Kyllä sillä on iso merkitys.

Tarinassa rikollinen toiminta on usein lopetettu jo ennen omaan asuntoon muuttamista. Useimmiten on tehty ainakin päätös rikosten tekemisen pois jättämisestä. Näissäkin tilanteissa asunto näyttäytyy arjen rytmin tuojana, joka tukee yhteiskuntaan osallistumista ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman toteuttamista, kuten vanhemmuutta tai työssä tai päivätoiminnassa käymistä. Vaikka asunnolla onkin hallitsijan tarinassa suuri merkitys, se ei kuitenkaan ole tarinan ainoa keskeinen tekijä. Myös tarinan päähenkilö eli hallitsija on keskeisessä asemassa. Hallitsija ottaa asunnon, tulevaisuutensa ja tarinan omiin käsiinsä ja työskentelee sen eteen, että asiat menisivät hyvin.

Tarinan päähenkilö tulkitsee oman asunnon olevan keskeinen rikoksista irtautumiseen vaikuttava tekijä kolmella eri tavalla. Ensinnäkin asunto omana tilana mahdollistaa marginaalisen yhteisyyden tarinasta poistumisen ja tukee siitä erossa pysymistä. Asunnon henkilökohtainen hallinta myös mahdollistaa rikollisen ja päihteitä käyttävän tuttavapiirin omasta tilasta sulkemisen. Kolmanneksi asunto helpottaa tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman toteuttamista tarjotessaan paikan, jossa päähenkilö voi nukkua ja olla kuten itse haluaa. Se auttaa tuomaan päiviin ja arkeen oman rytmin, jonka avulla työssä tai muussa päivätoiminnassa käyminen helpottuu.

6.3.3 Vaihtoehtoinen tarina

Kuten mahdollisuuksien tarinassa kävi ilmi, määrittyi juuri tavanomaisessa ympäristössä sijaitseva asunto avaimena uuteen elämään. Antti pohtii alla olevassa aineisto-otteessa rikosten tekemisestä irtautumisen onnistumisen mahdollisuuksiaan ja erilaisia onnistumistaan uhkaavia potentiaalisia vaaratekijöitä vasten sellaista tilannetta, jossa hänellä ei olisikaan ollut desistanssiprosessissaan käytössään asuntoa tavanomaisessa ympäristössä.

Antti: (...) Et tässä se on kuitenkin, se alku on jotenkin niin haurasta, kun se on niin, (tauko) niin tota hektistä sillon. Ittellä ainakin oli hyvä, että se oli niinku se oma kämppä. Ja nimenomaan ei mistään asuntolasta tai sillai. Sillai, et jos tuli sellatteita, oli välillä vähän tuskasempia hetkiä ja unettomia öitä, ni siinä ei sitten ollu ketään, niinku mitään juhlia vieressä tai käyttäviä ihan siinä, niinku samassa rapussa. Et se ei ois niinku palvellu kyllä. Et siin ois hyvin äkkiä sitten niinku lähteny siihen porukkaan. Et sieltä hakenu sitte. Ku ei ollu pahemmin alussa tuttavvia. Että oli aika yksinäistä ja sillai, ni sitte ku siinä ois ollu joku ryyppyporukka vaikka, ni sinne ois ollu niin helppo, helppo lähtee ja hakea sieltä sitä sosiaalista kontaktia ja tällasta. (...) Kyllä, nii, kyllä itelle toi asunto on ollu sellanen avain. Ja nimenomaan tollane, niinku ei mikään asuntolaratkasu tai sellanen. Et vaikka se asuinyksikkö ois kuinka oma, mutta kyl se laajempiki vähä ympäristö siinä vaikuttaa. Että jos se on koko rappu täynnä, tai kerrostalo täynnä, ni sitte (tauko) sitten, (tauko) sellasta vähemmän tukevaa

ympäristö, ni kyl se vaikuttaa. Ettei se oo se pelkkä huoneisto tai huone tai missä asua. Et kyl se niitten seinien takanaki oleva meno vaikuttaa.

Vaihtoehtoinen tarina on "entä jos -tarina". Se tapahtuu siinä vaihtoehtoisessa tilanteessa, jossa omaan asuntoon ei olisi ollut mahdollisuutta. Tässä menneisyyden kokemuksiin ja eräänlaiseen hiljaiseen tietoon perustuvassa visiossa vankilasta vapaudutaan ilman asuntoa, muovikassit kädessä, vailla paikkaa mihin mennä. Se on mahdollinen tulevaisuuden tarina marginaaliseen yhteisyyteen palaamisesta, "kaman" vetämisestä ja rikosten tekemisen jatkamisesta. Se on tarina, jossa ei mennä asumisyksikkömuotoisiin palveluihin, koska "ne paikat tiedetään", kuten tiedetään myös se, ettei oman elämän muuttaminen niistä käsin ole onnistunut. Ei haluta mennä paikkaan, jossa oven takana on "toinen samanlainen", ihminen jonka tarvitsee vain koputtaa seinääsi merkkikoputus, jolloin tiedät, että päihteitä on taas tarjolla.

Kysyessäni siitä, minkälaista nykyisessä omassa asunnossa asuminen on ja tukeeko se haastateltavia rikoksista irtaantumisesta, jäsensivät haastateltavat jostain syystä asiaa usein myös siltä kannalta, kuinka elämä todennäköisesti olisi mennyt, jos asuntoa ei olisi saanut.

Janne: Että jos mä oisin asunnoton, tai jossaki vaikka (tukiasumisyksikössä J.M.) esimerkiksi asusin tai tuolla, ni ei siitä tulis mitään. Että mä käyttäisin varmaan kamaa ja tota tota, se ois niinku semmosta rallia, että en mä pääsis tapaamaan (kaupunkiin J.M.) kerran kuukauvessa lapsia. Enkä mä kävis ees tuolla (kaupunginosassa J.M.) kattoo (lasta J.M.) ja semmosta.

Moni haastateltava piirsi siis eräänlaista todennäköisyyskuvausta siitä, mitä olisi tapahtunut, jos tätä konkreettista mahdollisuutta ei olisi saatu. Vaihtoehtoinen tarina perustuu itsensä ja oman toiminnan reflektioon sekä marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinoihin, kuten Saku asian ilmaisee: "mä oon nähny ne touhut". Vanhaan toimintamalliin on kuitenkin helppoa lähteä mukaan, jos muita konkreettisia vaihtoehtoja ei ole tarjolla, vaikkei siihen enää haluaisikaan. Ympäristöllä on merkitystä suhteessa siihen, mitä ihminen itsestään ajattelee tai "minkä näköiseksi" hän itsensä ajattelee. Kuten leimatun tai marginaalisen yhteisyyden tarinat osoittivat, voivat ympäristö ja ihmissuhteet aktivoida tai pitää yllä tietynlaista toimintaa. Tästä syystä elämä tukiasumisyksikössä muiden taustaltaan samanlaisten parissa ei ollut haastateltavia juuri houkuttanut. Sakulle oli rangaistuksen aikaisessa kuntoutuksessa ensin tarjottu toisenlaista mahdollisuutta, josta hän oli kieltäytynyt.

Saku: Täs on helpompi niinku eristäytyä siitä porukasta, tiäkkö. Et ei joudu mihinkää semmoseen porukkaan. Et mä en osannu esimerkiksi kuvitella, ku (rangaistuksen aikaisesta kuntoutuksesta J.M.) ehdotettiin mulle, että sinne (paikkaan, jossa on muitakin päihdeongelmaisia samoissa taloissa

J.M.). (...) tukiasuntoihin, mihinkä ne sijoittaa kaikki kuntoutujat, ni mä en nää sitä ikinä hyvänä vaihtoehtona. Et mä tiän sen, et kuntoutujat retkahtelee ja ne käyttää kamaa. Ei voi yleistää, ei voi sanoo et (tietyissä palvelussa olevat J.M.) kuntoutujat, mutta yleensä ottaen kuntoutujat, mitä käy tuolla ryhmissä ja muuta. Ni miten siinä käy?

Jenni: Mmm. Nii, että et lähtis luottavaisin mielin asustele semmoseen paikkaan?

Saku: En lähtis. Mä en välttämättä vetäis mitään niinku, tai voisin vetää kerran joskus sillon tällön, mutta en vetäis, en lähtis sille linjalle, että mitään pitempiä putkia tai mitään. Et mä tiän sen niinku itestäni, et en mä haluu sitä. Mä oon nähny ne touhut. Mut se, et mun mielestä se ei oo niinku oikee ratkasu, et lyödään niinku kuntoutujaporukka samoihin taloihin. Kolmeen johki. Tiäks sä, katotaan niinku kolme kerrostaloo tästä ja sitte lyödään ne siihen. Sitte ku joku saa idean, et käydä hakee pari kaljaa, no käydään, ni se on siinä. Saattaa mennä kaks viikkoo tai kolme viikkoo tai kaks kuukautta. Parhaimmillaan menee vuosi. Mulla ei, mutta kuitenkin (tauko).

Vaikka Saku kertookin tietävänsä itsestään sen, ettei "putki" omalla kohdalla olisikaan pitkä, vastusti hän silti sitä ajatusta, että joutuisi retkahtelevien kuntoutujien keskuuteen. Sakulle on nimenomaisesti tärkeää päästä kyseisistä porukoista irti, saada eristäytyä omiin oloihinsa. Vaihtoehtoinen tarina on siten kritiikkiä tukiasumisyksiköitä kohtaan. Tässä tarinassa ei haluta vastaanottaa sitä leimattua identiteettiä, jota yhteiskunta ja sosiaalipalvelut erilaisten tukiasumisyksiköiden muodossa asunnottomalle ihmiselle tarjoavat. Kyseessä on leimattu identiteettiympäristö, johon ei haluta astua. Riikka vertasi haastattelussaan ajatusta siihen, että kaikki yhteiskunnan työttömät tai ylipainoiset laitettaisiin samoihin taloihin vierekkäin asumaan. Hän kannusti haastattelijaa miettimään, mitä sellaisesta tulisi.

Vaihtoehtoinen tarina on tarina, johon monien voi kuvitella ajautuvan toisenlaisen, parempien vaihtoehtojen puuttuessa. Jotkut ihmiset ehkä astuvat tähän tarinaan tietäen, kuinka itselle siinä tulee käymään. Mutta on varmasti niitäkin, jotka tuon tarinan kautta onnistuvat muuttamaan elämänsä suuntaa kohti tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa. Haasteltavien oli ehkä helpompi osoittaa mieltä kyseistä tarinaa vastaan tai arvostella sitä, koska he eivät enää elämässään olleet siinä tilanteessa, jossa vaihtoehtoinen tarina olisi ollut heille ainoa yhteiskunnan puolelta tarjottu mahdollisuus. Matti arvioi tämän potentiaalisen tilanteen omalta kohdaltaan seuraavalla tavalla:

Matti: Ja sitte varsinki se, että se (oma nykyinen asunto J.M.) ei ole mikään, että se ois mikään tavallaan kommuuni taikka muu. Että se, että sä saat olla niinku omassa rauhassa ja niinku sä haluat. Et mä en tykkää semmosesta. Mulla tulee siitä jo mieleen tämä vankilaelämä, et ku aattelee et seuraava ovi tosta mennään vasemmalle, ni siel on taas toinen vapautuva vanki tai muuta. Että ei sekään oo oikein hyvä. No toisille se sopii. Ehkä. (...) Et kyllä se, että olis semmonen vaihtoehto, että olis tällöinen yksikkövaihtoehto ollu, ni (tauko) ehkä mä oisin ollu tuolla jo kattomassa tuolla muovipussit kädessä hei tota elämää toisella tapaa. Että ei se niinku...

Jenni: Se ei houkuta?

Matti: Ei se houkuta mua kyllä yhtään.

Matin mukaan tukiasumisyksikkömuotoinen asuminen voi sopia jollekin, mutta kuvaa, ettei se ei sovi itselle: *"kommuuniasuminen"* muistuttaisi häntä vain vankilasta. Matin rikoskierre on syvenevä eli tuomiot ovat koventuneet ja pidentyneet matkan varrella. Matin arvio siitä, että hän olisi ollut katselemassa "elämää toisella tapaa" viittaa päihdekierteen ja rikosten tekemisen jatkamiseen. Matin vertaus siitä, että tällaiset yksiköt tuovat mieleen vankilan, voi olla yksi syy siihen, miksi jotkut rikosseuraamustautaiset välttelevät kyseisiä palveluita. Vaihtoehtoinen tarina on hypoteettinen tarina siitä, mitä haastateltavat ennakoivat elämässään ja tulevaisuudessaan tapahtuvaksi sellaisessa tilanteessa, jossa he eivät olisi saaneet mahdollisuutta asuntoon ja asumiseen saatavaan tukeen tavanomaisessa asuinympäristössä. Se on tarina rikollisiin ja päihteitä käyttäviin sosiaaliin yhteyksiin palaamisesta ja toivottomuuden sekä näköalattomuuden maailmasta. Se on myös tarina siitä, ettei tukiasumisyksiköiden katsota olevan potentiaalinen tai hyvä vaihtoehto rikoskierteestä ja päihteidenkäytöstä irtautumisessa tai olevan itselle sopivia asumisen paikkoja.

Yhteenveto tarinoista asunnon merkityksellistymisestä rikoskierteestä irtautumisessa

Edellisten tarinoiden perusteella voidaan sanoa, että nimenomaan tavanomaisella asunnolla tavanomaisessa asuinympäristössä vaikuttaa olevan paljonkin merkitystä desistanssiprosessin tukemisessa ja rikoskierteestä irtaantumisen mahdollistumisessa. Tarinoissa asunto konstruoituu vahvana lähtökohtana elämänmuutokselle. Asunto mahdollistaa marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta poistumisen konkreettisesti, kun asunnon hallitsija saa itse valita seuransa ja aikatauluttaa oman elämänsä haluamallaan ja tarvitsemallaan tavalla. Tarinoiden perusteella asunto ei pelkästään kuitenkaan riitä, vaan tarvitaan myös paljon tukea, kuten kotiin saatava asumissosiaalinen työ.

6.4 Tutkimuksen tarinoiden yhteenveto

Olen esittänyt analyysiosiossa yhteensä kaksitoista erilaista tarinaa, jotka kuvastavat erilaisia yhteiskunnallisen toimija-aseman ja identiteetin välisiä suhteita, jotka pohjautuvat haastatteluaineistossa toistuviin, tietyllä tavalla sisällöllisesti rakentuviin identiteetikertomuksiin. Mitä nämä tarinat kertovat haastateltavien marginaalisesta ja tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta? Mitä ne kertovat asunnon merkityksellistymisestä suhteessa desistanssiprosessiin? Seuraaviin taulukoihin 6. ja 7. olen tiivistänyt tutkimuksen analyysiosissa esitetyt tarinat ja niiden keskeiset piirteet. Taulukossa 6. haastatteluaineiston identiteetikertomuksista luokittelemani tarinat on jaettu yhteiskunnallisen toimija-aseman mukaan marginaaliseen ja tavanomaiseen. Taulukossa 7. on esitetty haastateltavien asunnolle antamat merkitykset suhteessa desistanssiprosessiin.

TAULUKKO 6. Marginaalisen ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman tarinat tiivistettynä

Yhteiskunnallinen toimija-asema	Tarina	Tarinalle ominaisia piirteitä
Marginaalinen	Päihteiden hallitseman menettäjän tarina	Hallitsematon päihteidenkäyttö ja riippuvuus päihteistä aiheuttaa arvostelukyvyn hämärtymistä. Tarinassa tehdään usein rikoksia päihtyneenä ja/tai päihteidenkäytön rahoittamiseksi. Päihteet muodostuvat elämän tärkeimmäksi asiaksi, mistä seuraa erilaisia elämänarvoihin ja -hallintaan liittyviä ongelmia: esimerkiksi arviointikyky, asunto, lapset, työpaikka, ajokortti tai kosketus omiin tunteisiin saatetaan menettää. Tarina on kaotoinen, hallitsematon ja haastattelutilanteessa jälkikäteen peilattuna usein katumuksellinen marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kuvaus.
	Marginaalisen yhteisyyden tarina	Kuvaus ihmisen hakeutumisesta toisten ihmisten lähelle, kuulumisesta johonkin. Voi olla tapa selviytyä haastavassa elämäntilanteesta. Tarkoittaa usein rikoksia tekevässä ja/tai päihteitä käyttävässä sosiaalisessa ympäristössä liikkumista. Marginaalinen yhteisyys toimii esimerkiksi asunnottomuuden aikaisena turvapaikkana. Tarinan yhteisyys on usein marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa, erityisesti rikosten tekemisessä ja päihteiden käytössä kiinnipitävä tekijä.
	Ammattilaisen ja lainsuojatoman tarina	Tarinassa rikosten tekeminen konstruoituu ammattina tai elämäntapana. Sisältää omanlaisensa, rikolliseen alakulttuuriin liittyvien sääntöjen maailman: asioita tehdään, niin kuin ne "kuuluu tehdä". Rikosten teon myötä joudutaan jatkuvasti pakenemaan ja piilottelamaan virkavallalta: esimerkiksi asunnosta saatetaan luopua, jotta poliisit eivät tavoita niin helposti. Tälle tarinalle on ominaista tulevaisuuteen liittyvä epävarmuus.
	Leimatun tarina	Leimatun sosiaalisen asunnottoman, rikollisen tai päihteidenkäyttäjän identiteetin kuvaus marginaalisena yhteiskunnallisena toimija-asemana. Tarina rakentuu rajaavana tilana suhteessa henkilökohdallisen identiteetin vapaaseen määrittelyyn: sosiaalisesti tarjolla olevassa marginaalisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa identiteetin ja elämänhallinnan rakentumista säätelee esimerkiksi asunnon saamisen mahdollisuus, tukiasumisyksikön kokeminen leimattuna asuinympäristönä tai päihdeongelmaiseksi määrittäminen. Tarina konstruoituu kokemuksena yhteiskunnan taholta vähätellyksi, leimatuksi ja/tai hyljeksityksi tulemisena.

Yhteiskunnallinen toimija-asema	Tarina	Tarinalle ominaisia piirteitä
Marginaalinen	Tavallisen ihmisen tarina	Muistutus siitä, että haastateltava on muutakin kuin rikosseuraa- mustaustainen entinen asunnoton. Tarinassa rakennetaan tavan- omaista yhteiskunnallista toimija-asemaa lomittain tai päällekkäin marginaalisen yhteiskunnallisen toimija-aseman kanssa. Kertoo yhteiskunnallisten normien noudattamisesta, kuten esimerkiksi työnteosta, perhe-elämästä, parisuhteesta tai tavallisesta asumises- ta. Tavallisen ihmisen tarinasta marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan tarinan päähenkilön erkaannuttaa useimmiten ero puolisosta ja/tai hallitsematon päihteidenkäyttö.
Tavanomainen	Oman elämänsä herran tarina	Tässä tarinassa elämää ohjaavat valinnat tehdään itse. Valintojen teko mahdollistuu, kun omaa toimintaa eivät ohjaa esimerkiksi hallit- sematon päihteidenkäyttö tai sen rahoittaminen tai "muiden armoilla eläminen", kuten asuminen kavereitten luona tai tukiasumisyksi- kössä. Tarinan merkitysmaailma liittyy vahvasti omaan asuntoon. Oman elämänsä herran tarinassa mahdollistuu henkilökohtaisesti mielekkäiden asioiden tekeminen. Voimaantumisen tarina. Oman elämänsä herran tarina on osin päällekkäinen hallitsijan tarinan kanssa (ks. taulukko 7). Samalla se toimii lähtökohtana muille tavan- omaista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaaville tarinoille.
	Muutoksen työstäjän tarina	Tämä on tarina desistanSSIPROSESSISTA, joka alkaa jo ennen tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan varsinaisesti siirtymistä. Alkuvaiheessa haetaan motivaatio ja päätös rikoskier- teestä irtautumiseen. Tämä voi kestää vuosia. Tarinassa työstetään rikosmyönteisestä ajattelusta poisoppimista, paikannetaan uutta identiteettiä ja opetellaan tavanomaisen yhteiskunnan normeja, sääntöjä sekä käytäntöjä. Muutoksen työstäjän tarinan päähen- kilö saattaa välillä retkahtaa vanhoihin toimintamalleihin. Tarinan muutosprosessissa tarvitaan tukea esimerkiksi asumispalvelun työntekijöiltä tai vertaisilta. Asunto tavanomaisessa ympäristössä ja elämänhallintaan saatu tuki mahdollistavat muutoksen työstämistä.
	Perheenjäsenen tarina	Tunnelatautunut tarina, jossa tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa rakennetaan suhteessa perheeseen. Rakentaminen voi olla tunnesiteiden vahvistamista tai pyrkimyksiä palata aiem- min menetettyyn perheenjäsenyyteen. Perheenjäsenyyden on sekä marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta poismotivoiva voima että tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa kiinnipitävä tekijä.
	Tulevaisuuden rakentajan tarina	Tarina tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman arjen sisältö- jen etsimisestä ja löytämisestä. Tarinan mahdollistaa strukturoitunut ja ennustettava arki sekä oma asunto, josta käsin tulevaisuutta voi rauhassa rakentaa. Tarkoittaa konkreettista panostusta erilaisten työ-, opiskelu- tai asumisvaihtoehtojen mahdollistumiseen. Tarinalle ominaista on pitkäjänteisyys, rauhallinen odottaminen sekä toivon näkökulma (selkeänä erona marginaalisesta yhteiskunnallisesta toi- mija-asemasta konstruoituville tarinoille). Tärkeää on saada tukea, positiivista palautetta ja hyväksyntää ympäröivältä yhteiskunnalta.

TAULUKKO 7. Asunnolle annetut merkitykset suhteessa desistanssiprosessiin: tarinoiden keskeiset piirteet

Asunnolle annetut merkitykset suhteessa desistanssiprosessiin	Mahdollisuuksien tarina	Hallitsijan tarina	Vaihtoehtoinen tarina
Tarinan keskeiset piirteet	Tarinassa asunto mahdollistaa konkreettisesti marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta irtautumisen. Se mahdollistaa esimerkiksi uudenlaisen identiteetin rakentamisen, arjen toimintojen aikatauluttamisen, rikollisesta ja päihteitä käyttävästä seurasta irtautumisen ja tulevaisuuden rakentamisen. Asunto merkityksellistyy lähtökohtana tulevaisuuden positiiviselle kehitykselle. Tarinassa keskeisesti merkityksellistä on myös asumiseen saatava tuki.	Suhteessa oman elämänsä herran tarinaan (ks. taulukko 6). Tarinassa asunto konstruoituu fyysisenä tilana ja henkilökohtaisena tukikohtana, joka mahdollistaa esimerkiksi oman arjen rytmin löytämisen ja ylläpitämisen ja tätä kautta tavanomaisen yhteiskunnan käytäntöihin kiinnittymisen, yksityisyyden ja rauhoittumisen. Asunnon ulkopuolelle voi sulkea elämänhallintaa haittaavat tekijät, kuten rikollisen tai päihteitä käyttävän porukan. Hallinnan keinoin pidetään kiinni siitä hyvästä, mitä elämässä on saavutettu.	"Entä jos" -tarina eli tarina siitä, mitä olisi tapahtunut, jos asuntoa ei olisi saatu. Tarina marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, rikosten tekemiseen, päihteiden käyttöön ja asunnottomuuteen palaamisesta. Tarina, jossa kapinoidaan rikosseuraamustaustaisille, kuntoutuville ja asunnottomille yhteiskunnassa tarjolla olevia identiteettikategorioita ja niiden (esimerkiksi tukiasumisyksiköiden muodossa toteutuvina sosiaalipalveluina) ylläpitämistä kohtaan. Tarinassa kritisoidaan konkreettisesti haastateltavien käytössä olevien vaihtoehtojen vähäisyyttä.

VII TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen esittänyt analyysiosiossa yhteensä kaksitoista erilaista tarinaa, jotka luokittelin tietyn yhteiskunnallisen toimija-aseman ja identiteetin välistä suhdetta kuvaaviksi tarinoiksi haastatteluaineistossa toistuvista, tietyllä tavalla sisällöllisesti rakentuvista identiteetikertomuksista. Tässä luvussa esitän aluksi yhteenvedon analyysin tuloksista. Luvussa esitän pohdinnan myös siitä, minkälaisia reunaehdot tutkimustulosten tulkitsemiselle ja hyödyntämiselle on olemassa ja käsittelen tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tämän jälkeen suhteutan tutkimustulokset ajankohtaiseen asunto-, sosiaali- ja kriminaalipolitiikkaan sekä sosiaalisten mahdollisuuksien politiikkaan. Lopuksi esitän keskeiset johtopäätökset sekä muutaman tutkimustulosten herättämän ajatuksen rikosseuraamustaustaisten asunnottomien asumispalveluiden kehittämiseksi.

7.1 Tutkimuksen keskeiset tulokset ja tutkimustulosten tulkitsemisen ja hyödyntämisen reunaehdot

Marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan sijoittuvat tarinat kuvaavat elämää, jota määrittävät esimerkiksi päihdeongelma, asunnon saamisen mahdottomuus ja rikollisiin porukoihin kiinnittyminen ja usein edellä lueteltujen eräänlainen kehämäinen yhdistelmä. Tarinoille ominaista on se, ettei elämänhallinnan kuvata olevan omissa käsissä ja tulevaisuus konstruoiuu ahdistavana tai ennustamattomana (ks. myös Granfelt 2015, 31). Marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa kuvaavissa tarinoissa poikkeuksen tekee tavanomaisen ihmisen tarina, jossa päähenkilö on muutakin kuin entinen asunnoton ja rikollinen. Hän on elänyt myös tavallista ja kunniallista elämää.

Tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan kiinnittyvät tarinat rakentuvat puolestaan tarinan päähenkilön toimintana: hänellä on päätäntä- ja vaikutusvaltaa omassa elämässään ja myös ympäristössään tapahtuviin asioihin. Nämä tarinat mahdollistuvat tavanomaisessa asuinympäristössä sijaitsevan asunnon ja henkilökohtaisen muutokseen sitoutumisen myötä. Tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan sijoittuville tarinoille ominaista on niiden tulevaisuusorientoituneisuus, vastuunotto ja toivon näkökulma. Desistanssiprosessin terminologiaan soveltaen muutoksen työstäjän tarina on tarina primaaridesistanssista, jossa aluksi tehdään tauko rikosten tekemiseen. Tarina muuttuu sekundääridesistanssiksi siinä vaiheessa, kun muutoksen työstäminen saa lisää konkreettisia sisältöjä: kun omaan henkilökohtaiseen elämään on tavoitettu

tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyviä pysyviä sisältöjä, kuten perheenjäsenyyttä, työssä käymistä ja tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa pärjäämistä. Tässä vaiheessa tarinan päähenkilö suhtautuu rikolliseen toimintaan eri tavalla kuin aikaisemmassa elämässään. (Lemert 1951; Giordano et al. 2002; ref. McNeill & Weaver 2010.)

Desistanssiprosessiin kohdistuvissa tutkimuksissa on havaittu, että työllistyminen ja perhe ovat keskeisiä rikosten tekemisestä irtautumista tukevia tekijöitä. Ne eivät yksistään selitä rikosten tekemisestä irtautumista, mutta tutkimusten perusteella ne ovat (motivaation lisäksi) keskeisimpiä desistanssiprosessia tukevia tekijöitä. Myös tulevaisuuteen kohdistuvan toiveikkuuden rakentuminen ja toivon tukeminen ovat tärkeitä asioita. Ennen kaikkea entisen rikostekijän henkilökohtaiselle muutosprosessille ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman haltuun ottamiselle on oltava tarpeeksi aikaa. (Farrall & Calverley 2006.) Omat tutkimustulokseni tukevat näitä käsityksiä. Tarinoissa on tärkeää löytää rikosten tekemisen tilalle päiviin jotain mielekästä tekemistä, kuten työ- tai kuntoutuspaikka. Perhe toimii tarinoissa sekä rikoskierteestä irti motivoivana että tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa kiinnipitävänä tekijänä. Kaikista olennaisin desistanssiprosessia tukeva tekijä on kuitenkin asunto (ks. myös Granfelt 2015).

Konkreettisella maantieteellisellä paikalla sosiaalisena ympäristönä on havaittu muissakin tutkimuksissa olevan merkitystä desistanssiprosessiin: toiset toimintaympäristöt yksinkertaisesti tukevat rikosten teosta irrottautuvaa henkilöä paremmin kuin toiset. Kun oma asunto mahdollistaa tietynlaisista ei-tukevista ympäristöistä poistumisen, näitä ympäristöjä aletaan myös vältellä, tai niissä liikutaan toisella tapaa. (Ks. esimerkiksi Farrall & Calverley 2006.) Omat tutkimustulokseni tukevat tätä näkemystä. Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta konstruoituvissa tarinoissa merkityksellistyy tyytyväisyys ja helpottuneisuus siitä, ettei omassa asuinympäristössään tarvitse katsella *"narkkaamista, kuunnella seinän takaa tulevia merkkikoputuksia"*, olla leimatun tukiasumisyhteisön edustaja tai asettaa omien perustarpeiden toteutumista, kuten tarvetta nukkumiseen, jonkun muun ihmisen aikatauluille alistaiseksi. Ennen kaikkea tarinoissa merkityksellistyy se, että oman asunnon myötä on mahdollista poistua rikollista elämäntyyliä viettävien ihmisten parista ja rakentaa elämäänsä omaehtoisesti.

Asunto ensin -periaatteessa asunto on ihmisoikeuskysymys ja se nähdään keskeisenä lähtökohtana muun elämänhallinnan onnistumiselle ja arjen rakentamiselle. Asunto ensin -periaatteessa asunnot ovat tavanomaisiin asuinympäristöihin hajasijoitettuja, eivätkä esimerkiksi tukiasumisyksikkömuodossa. (Tsemberis 2010.) Tässä tutkimuksessa tarinoissa asunnon ja desistanssiprosessin suhteesta korostuu nimenomaan asunnon tavanomaiseen ympäristöön sijoittuminen ja asumisyksikkömuotoisen asuinympäristön kuvaaminen

identiteetin uudelleenrakentumista haittaavana tai jopa estävänä tekijänä. Myös Granfelt (2015) tuo tutkimuksessaan esille Asunto ensin -periaatteessa korostuvan yksilön itsemääräämisoikeuden, johon voidaan mielestäni hyvin liittää myös tarinoissa esiintyvä tarve vapauteen määritellä itse identiteettinsä. Granfelt korostaa vahvasti asunnon ensisijaisuutta desistanssiprosessissa ja myös hän tuo esille vankilataustaisten haluttomuuden asua tukiasumista tarjoavissa tukiasumisyksiköissä (mt.).

Se, että tarinat on konstruoitu haastateltavien identiteettikertomuksista, aiheuttaa jonkin verran sisällöllistä päällekkäisyyttä analyysin tarinoissa. Ihminen on monimutkainen kokonaisuus, eikä yhtä ihmisen tarinan osaa oikeastaan voida esittää ilman toista. Marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta rakennetut identiteettikertomukset ovat läsnä myös nykyisyydessä, tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa ja menneisyyttä puolestaan tarkastellaan tämän päivän näkökulmasta. Haastatteluissa nykyhetken sijoittuvat identiteettikertomukset rakentuvat tässä ja nyt, mutta ne suhteutuvat siihen, miten kertoja merkityksellistää menneisyytensä. Myöskään asuntoa ja kotia ei voida erottaa kaikesta siitä, mistä haastateltavien identiteettikertomukset koostuvat, vaan se on päinvastoin keskeinen paikka ihmisen itseymmärryksen muodostumisessa ja elämänmuutoksessa. Markun sanoin *"kaikki vaikuttaa kaikkeen"*: emme voi mitenkään varmuudella tietää sitä, onko asunto yksittäisenä tekijänä lopulta johtanut yksilön identiteetin muutokseen, jos se ylipäänsä on muuttunut. Desistanssiprosessissa syntyvät identiteettimuutokset todennäköisesti syntyvät ajan saatossa monien erilaisten tekijöiden summana, kuten esimerkiksi erilaisten roolien vahvistumisena ja toisenlaisten roolien pois jättämisenä. Haastatteluaineiston perusteella tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa rakennettiin esimerkiksi vanhemmuuden kautta, päihteettömyydellä sekä päivä-, kuntoutus- tai työtoimintaan osallistumalla. Asunnolla oli vahva merkitys tämän elämänmuutoksen mahdollistumiseen.

Tutkimustulosten tulkitsemisen ja hyödyntämisen reunaehdot

Ihmisen elämäntarina on useimmiten monimutkainen kokonaisuus, jonka luokittelu on haastavaa ja jossain määrin keinotekoista. Haastatteluaineistostani luokittelemat tarinat edustavat vain pientä osaa haastateltavieni merkityksimaailmasta ja siinä rakentuvista erilaisista yhteiskunnallisista toimija-asemista. Tutkimustulokset ovat konkreettisesti sidoksissa siihen, mitä ja miten haastateltavani kertoivat minulle elämästään, kuten myös siihen, mitä he jättivät kertomatta. Analyysissä olen parhaani mukaan pyrkinyt tuomaan esille haastatteluaineiston sisältämien tarinoiden rikkauden luokittelemalla haastateltavien identiteettikertomuksia teoriajohdannaisen sisällönanalyysin keinoin niihin kahteen erilaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan, joita tutkimuksen teoreettinen viitekehys on ohjannut tarkastelemaan. Jotain identiteettikertomuksia jouduin luokittelussa rajaamaan pois, koska ne olivat yksittäisiä eivätkä olleet muulle aineistolle koko-

naisuudessaan tyypillisiä. On myös huomattava, että kaikki haastateltavat eivät kertoneet samaa tarinaa: jokainen ei konstruoinut tavanomaista yhteiskunnallista toimija-asemaa esimerkiksi perheenjäsenen tarinan avulla, mutta niin teki kuitenkin moni haastateltavista.

Haastateltavien määrä on tutkimuksessani melko pieni, yhteensä kymmenen haastateltavaa. He olivat sellaisia asumispalvelussa olevia tai palvelussa vähän aikaa sitten lopettaneita asiakkaita, joiden asumispalvelun työntekijät arvelivat olevan elämäntilanteessa, jossa he voivat osallistua haastatteluun. Haastateltavat olivat myös niitä, jotka suostuivat haastatteluihin. Tulkitsen näiden henkilöiden olleen siis sellaisia, joilla meni haastatteluhetkellä elämässään suhteellisen hyvin. Haastateltavat olivat motivoituneet kohentamaan omaa elämäntilannettaan: se on kyseiseen asumispalveluun pääsemisen ehto. Tutkimustulosten perusteella emme voi siis sanoa, että asunnon saaminen tavanomaisesta asuinympäristöstä tuottaa kaikille rikosseuraamustaustaisille asunnottomille oman elämänsä heruutta, tai että se mahdollistaa kaikilla muutoksen työstämisen tai tulevaisuuden rakentamisen. Sen sijaan voimme sanoa, että näin on käynyt tutkimukseen osallistuvien haastateltavien elämässä heidän haastattelutilanteessa tuottamansa identiteettikertomusten perusteella. He ovat kaikki ottaneet ensimmäisen askeleen desistanssiprosessissaan jo ennen tavanomaisessa asuinympäristössä sijaitsevaan asuntoonsa muuttamista. Tämä on todennäköisesti yksi keskeinen tekijä asumisen onnistumisessa. Myös asumisen tueksi saatavalla asumissosiaalisella työllä on suuri merkitys asumisen onnistumisen kannalta: pelkkä asunto tavanomaisessa ympäristössä ei riitä, ainakaan kaikille.

Haastateltavat tuottivat paljon tukiasumisyksikköjä kritisoivaa puhetta. Tämä voi selittyä osin sillä, etteivät he olleet siinä tilanteessa, että asunto tukiasumisyksikössä olisi ollut heille yhteiskunnan puolelta ainoa tarjolla oleva konkreettinen vaihtoehto. On varmaan kuitenkin totta, että yksikkömuotoinen, tietynlaisia leimattuja identiteettejä kokoava ympäristö vaikuttaa omaan toimintaan sekä käsityksiin itsestä ja omista mahdollisuuksista. Se myös tuo monille vankilataustaisille mieleen vankilaympäristön, eikä tässä mielessä ole välttämättä vankilasta vapautumisen jälkeen mielekäs ympäristö. On kuitenkin myös niin, että tukiasumisyksiköissäkin elämänhallinnan haltuunotto on mahdollista: olen itse työssäni nähnyt monien ihmisten etenevän niistä omiin asuntoihin.

Tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta haastatteluhetkellä konstruoidut tarinat ovat vain yksi kohta haastateltavien elämänjanalla. Minkälaisia tarinoita heidän elämänsä aikana vielä syntyy, sitä en voi tutkimuksen kirjoittamisajankohtana tietää. Palaavatko haastateltavat jossain vaiheessa rikosten tekemiseen tai asunnottomiksi? Erilaisten vaihtoehtojen aktualisoitumiseen varmastikin vaikuttaa asumiseen ja elämänhallintaan saatavilla oleva tuki sekä se, että he ovat saaneet konkreettisen mahdollisuuden toimia sekä rakentaa elämänsä ja identiteettinsä uudella tapaa. Yhtä mieltä kaikki haastateltavani

olivat siitä, että haja-asumiseen malliin perustuva, tavanomaiseen asuinympäristöön sijoittuva asunto yhdessä asuntoon saatavan tuen kanssa on erinomainen lähtökohta rikoskierteestä irtautumiselle ja tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman mahdollistumiselle ja rakentamiselle. Merkillä pantavaa on, että useimmat haastateltavista olivat sitä mieltä, että ilman tätä konkreettista mahdollisuutta he todennäköisesti olisivat jo palanneet elämäänsä rikosten parissa.

7.2 Tutkimuksen eettinen pohdinta

Sosiaalityön tehtävä on auttaa ja tukea apua tarvitsevia ihmisiä pärjäämään yhteiskunnassa tukemalla heidän arkeaan ja elämänhallintaansa sekä tuottamalla tietoa kohderyhmiensä yhteiskunnallisesta tilanteesta. Asunnottomuuden vähentäminen ja rikollisesta elämäntavasta pois tukeminen ovat keskeisiä sosiaalityön käytännön työn muotoja. Syvällä yhteiskunnan marginaalissa olevien ihmisten kohdalla sosiaalityön tietojärjestelmiin ei saisi kirjata ”ei sosiaalityön keinoin autettavissa”, kuten joskus olen kuullut tapahtuneen. Arvostettu vankilapsykiatri Hannu Lauerma (2014) kirjoittaa seuraavaa:

”Kun ironisoidaan ”vaikean lapsuuden” merkitystä rikollisuuteen päätymisessä, on hyvä muistaa, että vankeja on hyvin monenlaisia. Joukossa on rikollisen uran valinneiden lisäksi todella suuri joukko niitä, joilla ei ole elämässään ollut mahdollisuuksia minkäänlaiseen myönteiseen kehitykseen. Monella lapsuus on kokonaisuudessaan ollut väkivallan ja karkeiden laiminlyöntien värittävä, eikä lastensuojelu tai mikään muukaan taho ole syystä tai toisesta puuttunut asiaan. On vaikea odottaa normaalia kehitystä, jos kotona ei ole tarjolla edes kunnon ruokaa ja jos hampaiden harjaamista tai vuorokausirytmien ylläpitämistä ei opeteta, harrastusmahdollisuuksiin ei tueta, koulunkäyntiin ei kannusteta ja palaute käyttäytymisestä annetaan päihtyneen vanhemman nyrkillä. Nimenomaan näiden pudokkaiden auttamismahdollisuuksista tinkiminen vankiloissa koituisi yhteiskunnalle tosiasiaa kalliiksi.” (Mt. 46.)

Kaikilla ei ole samanlaisia lähtökohtia elämään. Vaikka henkilöllä olisikin ollut hyvä lapsuus, mutta hän olisi lähtenyt elämään elämänsä rikolliseen tai muulla tavalla vähemmän yhteiskuntakelpoiseen suuntaan, tulee häntä tarvittaessa ja hänen niin toivoessaan tukea yhteiskuntaan takaisin pyrkimisessä. Ei ole mitään mieltä jättää ihmistä ”kärsimään tekojensa seurauksia” sen vuoksi, ettei hän moraalisesti ole ansainnut apua itse elämänsä tuhoon. Auttamatta jättäminen tulee koko yhteiskunnalle kalliiksi, koska ainoaksi varteenotettavaksi vaihtoehdoksi jää tällöin liian helposti rikolliseen elämään palaaminen.

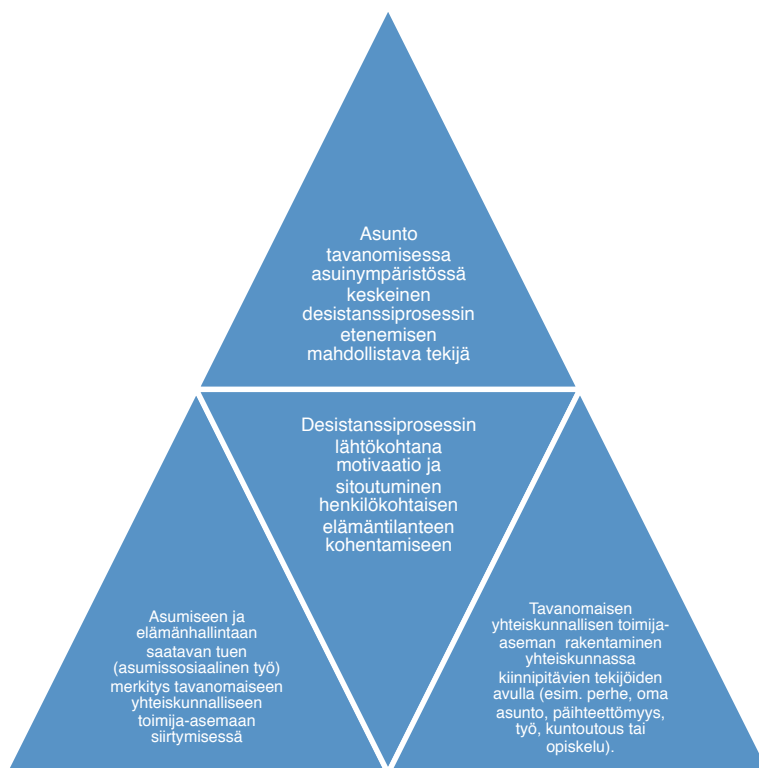
Tutkimusta tehdessäni olen joutunut pohtimaan esimerkiksi sitä, kuinka tutkimusjoukkoni suhtautuu määritelmääni rikosseuraamustaustaisesta asunnottomasta. Tutkimuksessani väistämättä jo lähtökohtaisesti tuotan heidät marginaaliin, toisenlaisiksi ja erilaisiksi. On myös normatiivista olettaa haastateltavieni haluavan rikoksetonta elämää tavallisessa asunnossa. Toisaalta kaikilla haastateltavistani on ollut halu päästä rikollisesta elämästä pois ja saada oma asunto. Asunnon saadakseen heidän on täytynyt sitoutua asunnon mukana tulevaan asumissosiaaliseen työhön. Mikäli marginalisaatiota ajatellaan *”dynaamisena liikkeenä yhteiskunnallisesta normaaliudesta pois- ja ulospäin”* (Raunio 2006, 55), ovat haastateltavani liikkuneet ja liikkumassa yhteiskunnallisesti marginaalisista tiloista kohti normaaliutta. Tutkimuksessa on valittava tietyt käsitteet, joiden avulla tutkimusaineistoa lähestytään. Katsoisin marginaalin käsitteen olevan kohteeni osalta melko perusteltu ja samalla kuitenkin sisältävän tarpeeksi liikkumavaraa myös sisältä käsin tehtäville määrittelyille.

Rikosseuraamustaustaisista ja asunnottomista kirjoitettaessa liikutaan monella tapaa moraalisesti latautuneella keskusteluareenalla. Rikollisuus on yhteiskunnallisesti tuomittavaa toimintaa. Tutkijana ja haastattelijana olen tutkimusprosessin aikana pyrkinyt parhaani mukaan välttämään moralisointia onnistuen siinä välillä paremmin ja välillä ehkä huonommin. Granfeltin (2006) mukaan moralismia ja syytelyä välttävä tutkija saattaa astua tutkimuskohteen yliymmärtämisen ja kaunistelemisen ansaan. Moralisoinnin lisäksi pyrin välttämään myös asioiden kaunistelemisen. Tavoitteena on ollut toteava, kirkas, perinpohjaisesti perusteltu ja eettisen tarkastelun kestävä kirjoittamisen tapa. (Mt. 131–133.) Ennen kaikkea tavoitteena on tuottaa tietoa haastateltavien näkökulmasta. Eettis-moraalista ulottuvuutta ei voi sosiaalityössä tai sosiaalityön tutkimuksessa kuitenkaan kokonaan sivuuttaa tai uloskirjoittaa, koska sosiaalityö itsessään pohjautuu moraalisille käsityksille siitä, että yhteiskunnassa on apua tarvitsevia ja heitä tulee auttaa. Haastatteluja tehdessäni pohdin sitä, mitä haastatteluissa tapahtunut ”muistelutyö” tarkoittaa haastateltavien kannalta. Kuinka henkilökohtaisia ja raskaita asioita menneisyydestään he joutuivat haastatteluissa lopulta kohtaamaan? Haastateltavat kertoivat minulle esimerkiksi tarinoita lastensa huostaanotosta tai itse huostaan otetuksi tulemisesta, lapsuudessa koetusta vanhempien välisestä riitelystä, laiminlyödyksi tulemisesta ja muista kipeistä asioista. Haastattelujen aikana oli usein hetkiä, kun haastateltava selvästi jollain tapaa reagoi tunteita herättävään aiheeseen. Joku itketti, toinen nauroi aina kun ahdistavaa asiaa käsiteltiin ja kolmas reagoi lopettamalla lauseet kesken tai pyrkimällä vaihtamaan puheenaihetta. Välillä minulla oli huoli siitä, minkälaisia ”sisäisiä haavoja” keskustelussa mahdollisesti aukesi. Perustelin huoleni pois kuitenkin sillä, että haastateltavat olivat vapaaehtoisesti mukana tutkimuksessa. He halusivat kertoa tarinansa. He halusivat tulla kuulluksi. Riitta Granfelt on vankeihin ja asunnottomuuteen kohdistuvissa tutkimuksissa pohtinut paljon marginaalista kirjoittamisen etiikkaa. Hänen mukaansa marginaalitarinoiden akateeminen esiin tuominen auttaa parhaillaan kehittämään sosiaalityön käytäntöjä. Gran-

felt (2005) kirjoittaa kokeneensa haastavaksi yksilöiden psykososiaalisten ja yhteiskunnan rakenteellisten kysymysten toisiinsa tekstissä kokonaisuudeksi integroimisen ”ilman päälle liimaamisen vaikutelmaa”. (Mt., 240–243.) Tämä onkin haastavaa: kuinka yksilön arjen puhetta käännetään akateemiselle kielelle säilyttäen tekstissä heidän tuottamansa merkitykset? Oman tutkimuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on, Granfeltia mukaillen, avata näkökulma sosiaalisista ongelmista ”elettyinä ja koettuna todellisuutena, jolloin katse kohdistuu ihmisten kautta yhteiskuntaan” (Mt. 243). Tutkimustani voidaan ajatella omanlaisenaan sosiaalisena raporttina (Hussi 2005, 148) ja sillä voi olla merkitystä rikosseuraamustaustaisten asunnottomien palvelujen kehittämistyössä.

7.3 Johtopäätökset

Kuvioon 5. (s. 147) on kiteytetty tutkimustulokset. Tutkimustulosten perusteella desistanssiprosessissa ensisijaista on rikostentekijän motivaatio rikoskierteestä irtautumiseen ja muutoksen työstämiseen sitoutuminen. Asunto tavanomaisessa asuinympäristössä on puolestaan keskeinen, tutkimuksen analyysin perusteella keskeisin desistanssiprosessin etenemisen mahdollistava tekijä. Asunnon hankkimisessa tarvitaan apua, sillä rikostaustaisilla ja asunnottomuutta kokeneilla on usein vaikeuksia saada tavallista asuntoa tavallisilta vuokramarkkinoilta. Asunnon hankkimisen lisäksi tärkeää on saada psykososiaalista tukea siirryttäessä marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta tavanomaiseen, koska siirtymä vaatii toisella tavalla toimimisen pitkäjänteistä opettelua, kuten esimerkiksi rutinoituneesta rikosmyönteisestä ajattelusta poisoppimista sekä arjen asioiden hoitamiseen liittyvien seikkojen haltuunottoa.

KUVIO 5. Tutkimuksen keskeiset tulokset kuvana

Tavanomaisen yhteiskunnallisen toimija-aseman haltuunottoon, opetteluun ja muutoksen työstämiseen on annettava riittävästi aikaa. Rikoskierteestä irtaantuvalle on tärkeää löytää sellaiset yksilöä yhteiskunnassa kiinnipitävät tekijät, jotka tukevat desistanssiprosessin etenemistä. Kiinnipitäviä tekijöitä ovat (asunnon lisäksi) esimerkiksi perhe, päihteettömyys ja mielekäs päivätoiminta, kuten työ, kuntoutus tai opiskelu. Näkisin, että tärkeää on myös antaa ihmiselle mahdollisuus rakentaa identiteettiään myös muuten kuin leimattuna. Uudenlaisen identiteetin rakentamistyössä on oltava mahdollisuus nähdä itsensä jonain muuna kuin päihdeongelmaisena tai kaikki asiansa sotkeneena entisenä rikollisena. Tähän asiaan voidaan panostaa esimerkiksi asumissosiaalisessa tukityössä. Mitä voi sanoa tutkimustulosten perusteella rikosseuraamustaustaisten asunnottomien asumisesta haja-asumisen mallilla? Minkälaiseen asunto-, sosiaali- ja kriminaalipoliittiseen maastoon tutkimustulokset ovat suhteessa?

Tutkimustulosten suhteuttaminen ajankohtaiseen asunto-, sosiaali- ja kriminaalipolitiikkaan

Kriminaalipolitiikan keskeinen tavoite on vähentää rikollisuutta ja rikollisuuden aiheuttamia haittoja. Ensisijainen keino on rikosten ennaktorjunta, rikosten

ennaltaehkäisy ja myös uusintarikollisuuden ennaltaehkäisy. (Oikeusministeriö 2013.) Asunnottomaksi ja ilman muita tukitoimia jäämisellä voidaan osoittaa olevan vaikutusta rikosten uusimiseen (Granfelt 2003). Lainrikkojien auttamistyössä painottuu rikosten uusimisen ja rikollisten syrjäytymisen ehkäisy. Rangaistuksen suorittamiseen liittyy tavoite tukea yksilön siirtymistä pois marginaalisesta elämänpiiristä kuuntelemalla sitä, kuinka asiakas itse määrittelee avuntarpeensa. Tämän kaltaisella integroivalla työotteella tavoitellaan asiakkaan osallisuuden ja voimaantumisen edistymistä. (Valokivi 2004, 115–116.) Heli Valokiven (2004) mukaan lainrikkojien parissa tehtävä auttamistyö voi olla sisältää 1) integroivia, 2) osallistavia tai 3) syrjäyttäviä käytäntöjä. Integroivassa auttamistyössä korostuu työntekijän ja auttamisjärjestelmän ääni ja tavoitteena on tuoda marginaalisessa asemassa oleva asiakas takaisin keskuksen eli normaalin elämän piiriin. Osallistavassa toiminnassa kuuluu sekä asiakkaan että työntekijän ääni ja tässä auttamistyön muodossa korostuu merkityksen antaminen asiakkaan tilanteelle, toiveille sekä tavoitteille. Syrjäyttävissä työkäytännöissä sekä asiakkaan että järjestelmän vahvat äänet korostuvat, jolloin auttamistyön lopputulos voi olla 1) integroiva asiakkaan taipuessa järjestelmän alle tai 2) asiakkaan totaalinen irtaantuminen auttamisjärjestelmän piiristä. (Mt., 130.) Tutkittava asumispalvelu asumissosiaalisen työn muotona sijoittuu jonnekin integroivan ja osallistavan auttamistyön välimaastoon: asiakkuuteen valitaan sellaisia asunnottomia, jotka haluavat oman asunnon ja toivovat pääsevänsä irti rikoskierteestä. Motivaation rikosten tekemisestä luopumiseen nähdään olevan keskeinen tekijä desistanssiprosessin onnistumisen kannalta (Farrall & Calverley 2006), mikä ei sinänsä ole kovin yllättävää.

Rikosseuraamustaustaisten asunnottomien yhteiskunnalliseen osallisuuteen tukeminen ja heidän asumismahdollisuuksiensa turvaaminen ovat tärkeitä kriminaali-, sosiaali- ja asuntopoliittisia kysymyksiä. Ihmiset käyttävät erilaisia selviytymiskeinoja tullakseen toimeen ja heidän ympäristönsä sekä erilaiset käytössä olevat mahdollisuudet määrittelevät sen, millaiset keinot johtavat parhaaseen lopputulokseen (Lahikainen 2011, 90). Syrjäytymiskierteestä on haastavaa päästä pois ilman konkreettisia mahdollisuuksia, joihin käytännössä tarttua. Avaintekijänä vaikuttaisi olevan asiakkaan omaan palveluprosessiinsa aktiivisesti mukaan ottaminen ja asiakaskohtaisesti tarvittavien palvelujen pohjittaminen. Kaikki eivät hyödy asumispalveluiden porrasmallista, jossa seuraavalle itsenäisemmälle portaalle pääsemiseksi on pitkäjänteisesti annettava näyttöä. Toisaalta osalle ihmisistä tiiviimpi tuki jopa ulkoisen kontrollin muodossa on tärkeää ja parhaimmillaan se voi auttaa impulsiivisen asiakkaan kohdalla sisäiseen kontrolliin. Huono-osaisuuden poistamiseksi tulee tehdä ihmisten omia kokemuksia kuulevia, räätälöityjä ratkaisuja. (Granfelt 2003; Ahponen 2009; Pohjola 2009; Kainulainen & Saari 2013.) Tutkimuksen mukaan vangit itse kokevat rikollisesta elämäntavasta poisoppimisessa keskeisiä tekijöitä olevan esimerkiksi muutos suhtautumisessa omaan päihteiden ja rahan käyttöön sekä mielekkään tekemisen löytäminen ja entisestä kaveripiiristä eroon pääseminen

(Kyngäs 2000, 210–212). Vankien päihderiippuvuuksia huomioivien rangaistusjärjestelmien kehittämisen on todettu vähentäneen rikosten uusimista (Lintonen & Joukamaa 2013, 75) ja tukevan desistanssiprosessia.

Tutkimuksissa on havaittu, että vapaudessa toteutetut uusintarikollisuutta ehkäisevät ohjelmat ovat menestyksekkäämpiä kuin vankilassa toteutetut. Parhaiten uusia rikoksia näyttävät ehkäisevän sellaiset ohjelmat, jotka pyrkivät kehittämään yksilön ajattelutaitoja ja ongelmanratkaisukykyä sekä sosiaalisia taitoja ja vahvistamaan positiivisia käyttäytymismuutoksia. (Takala 2013.) Katson, että asumispalvelu, jossa haastateltavat ovat olleet, on yksi tällaisen tukitoiminnan muoto. Vankeuslain säädöksiä on viime vuosina uudistettu ja nykyisin laki mahdollistaa sen, että osa vapautuvista voi olla kansalainen ja kuntalainen jo ennen rangaistusajan päättymistä. Yhä useampi vanki vapautuu valvotun koevapauden tai rangaistusaikaisen kuntoutuksen kautta. Vapautuvat vangit tarvitsevat usein runsaasti tukitoimia päästäkseen uudelleen osaksi yhteiskuntaa. (Asunto ensin 2013.) Asumispalveluhankkeessa, jossa haastateltavat olivat, asiakkaille räätälöidään asiakaslähtöiset suunnitelmat, joissa huomioidaan asumisen turvaamisen lisäksi myös koulutus-, työ- sekä muiden arjen toimintojen sisällöt. Osa haastateltavista oli vapautunut vaiheittain ja tullut asumispalveluun esimerkiksi rangaistuksen aikaisen kuntoutuksen tai vapauteen valmennuksen kautta. Analyysin tarinoiden perusteella desistanssiprosessi saa aivan erilaisen motivaation ja merkityksen, kun rikoskierteestä irtautuvalla on tiedossa oma asunto, josta käsin omaa tulevaisuutta voi konkreettisesti rakentaa. Ilman mahdollisuutta asuntoon desistanssiprosessia ei välttämättä päästä edes aloittamaan. Sillä, minkälaisia konkreettisia mahdollisuuksia asiakkaille tarjotaan, on mitä suurin merkitys asiakkaan itsenäisessä selviytymisessä ja yhteiskunnallisesti marginaalisesta asemasta ulospääsystä.

Analyysin tarinoiden perusteella tavanomaista asumista korostava asunto- ja sosiaalipolitiikka toimii hyvänä lähtökohtana myös kriminaalipoliittisille tavoitteille. Tarinoissa Asunto ensin -periaatteeseen pohjautuva tavanomaisessa asuinympäristössä asuminen merkityksellistyy erinomaisena ympäristönä rikosten tekemisestä ja päihteidenkäytöstä irtautumiseen. Tarinoissa tavanomainen asuinympäristö vertautuu yksikkömuotoiseen asumispalveluympäristöön, joka puolestaan ei merkityksellisty tukevana asuinympäristönä esimerkiksi päihteettömyyden tavoittelussa tai mahdollista identiteetin muutostyötä samalla tavalla, kuin tavanomainen ja leimatuista identiteeteistä vapaa asuinympäristö. Vuonna 2016 alkavassa AUNE-ohjelmassa, jossa jatketaan PAAVO I ja II -ohjelmakausien asunnottomuuden vähentämistyötä, korostetaan myös asumisen säilymistä eli sitä ennaltaehkäisevää asumissosiaalista työtä, jonka turvin asunnot myös saadaan pidettyä. Myös asumissosiaalisen työn merkitys korostuu tarinoissa. Arjen konkreettisista haasteista selviytymisessä helposti saatavilla olevan tuttu ja turvallinen tuki muodostuu tarinoissa hyvin tärkeäksi. Tärkeää on myös se, että tukityöntekijät ymmärtävät rikoskierteestä irtautumiseen liittyvää kamppailua,

jossa he tukevat asiakasta tämän mahdollisista ajoittaisista epäonnistumisista huolimatta. Näkisin, että on erittäin tärkeää, että tukea on tarjolla tarpeeksi kauan asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Jotkut eivät ehkä pärjää koskaan ilman asumissosiaalista työtä.

On varmasti niitäkin rikosseuraamustaustaisia asunnottomia, jotka eivät ole kykeneviä näin "tavanomaiseen" asumiseen tai jotka eivät halua ottaa asumiseensa ja rikoskierteestä irtautumiseen tukea vastaan. On varmaan myös niitä, jotka eivät ole motivoituneita tai valmiita rikoskierteestä irtautumiseen. Mutta sitten on, ainakin kyseiseen asumispalveluhankkeeseen jonoksi asti heitä, jotka ovat. He hyötyvät asumisen normaalisuutta korostavasta asunto- ja sosiaalipolitiikasta, joka tarkoittaa heille uudenlaista konkreettista mahdollisuutta rakentaa omaa tulevaisuutta, jossa he ovat samanlainen osa yhteiskuntaa kuin muutkin. Yhteiskuntaan integroitumisen vaiheittain vapauttaen tukeminen sekä asumistaitojen ja yhteiskuntaan osallistumisen harjoittelu voi auttaa vapautuvaa vankia työstämään niitä arjen taitoja, jotka on hyvä olla hallussa vapautumisen koittaessa. Arjesta voidaan opetella selviytymään jo rangaistuksen aikana. Laajemmalla mittakaavalla tarkasteltuna positiiviset vaikutukset ulottuvat myös mahdollisuuden saaneiden läheisiin ja muuhun yhteiskuntaan, mikäli asunnon ja tuen avulla todella päästään irti rikoskierteestä.

7.4 Hyvän kehä ja sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka

Heikki Hiilamon ja Juho Saaren (2010) toimittamassa teoksessa *Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin* käsitellään mielenkiintoisella tavalla ja monesta eri näkökulmasta hyvinvointivaltiossa tehtävää sosiaalipolitiikkaa ja sen seurauksia. Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikassa hyvinvointivaltiota tarkastellaan mahdollisuuksien näkökulmasta – sosiaaliset mahdollisuudet nähdään sosiaalisten riskien vastinparina. Sosiaalisilla mahdollisuuksilla Hiilamo ja Saari tarkoittavat ihmisten toimintakykyä parantavia tai sitä ylläpitäviä sekä sosiaalista osallisuutta edistäviä myönteisiä siirtymiä. Tällainen hyvinvointipolitiikan muoto edellyttää investointeja ja alkuvaiheessa kenties enemmän kustannuksia kuin hyötyjä, mutta olennaista on (sosiaaliturvan varassa "passiivisesti" roikkumisen sijaan) yksilön omien ponnisteluiden tukeminen. (Mt.)

Liisa Björklund ja Sari Sarlio-Siintola kirjoittavat samasta teoksesta löytyvässä artikkelissaan *Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa* inhimillisistä toimintavalmiuksista, joissa "ihmisen hyvinvointi rakentuu hänen mahdollisuuksistaan tehdä ja olla". Argumentointi rakentuu Amartya Senin ja Martha Nussbaumin Aristoteleen käsitysten pohjalta muotoilemaan

toimintavalmiuksien teoriaan. Teorian mukaan yhteisön, jossa ihminen elää, tulisi tarjota kansalaiselleen aitoja mahdollisuuksia toimia yhteisössä. Ihmisen ei katsota olevan tosiasiallisesti vapaa itsensä toteuttamiseen, mikäli hänellä ei ole riittävästi erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia, joista valita. Tasa-arvoisen hyvinvoinnin toteutuminen turvataan kirjoittajien mukaan institutionaalisilla rakenteilla, ei vain riskienhallintaan perustuvalla resurssien jakamisella. (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 37–47.) Esimerkiksi luottotietonsa menettäneiden tai vankilasta asunnottomana vapautuvien asuntojen saamista voitaisiin helpottaa monin tavoin. Tällöin ”huonot taustatiedot omaavien” olisi helpompi päästä pois huono-osaisuuden notkelmasta (Saari 2015).

Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikassa korostuu ihmisten elinoloihin vaikuttaminen ja elinolojen myönteisen kehittymisen tukeminen (Rouvinen-Wilenius & Leino 2010, 239). Sosiaaliset mahdollisuudet ovat käytännössä hyvinvointipainostuksia ”hyvän kehällä” (Hagfors & Kajanoja 2010, 112). Hyvän kehällä tarkoitetaan ilmiötä, jossa positiivisia vaikutuksia omaavilla toimenpiteillä tuotetaan lisää hyvää niin, että toimenpiteet vaikuttavat itseään vahvistavasti. Periaatteelle on saatu vahvistusta yhteiskunnallisessa makrotutkimuksessa (mt. 109), joten se toiminee myös yhteiskunnan mikrotasolla: tarjoamalla rikosseuraamustaiselle asunnottomalle yhteiskunnallinen mahdollisuus ”tavalliseen” asuntoon ja ”tavalliseen” elämään voidaan tuottaa itseään ruokkiva hyvän kehä myös yksilötasolla.

Tutkimuksen tarinoissa asunto tavanomaisessa ympäristössä merkityksellistyy sosiaalisena mahdollisuutena, jollaisena se konkretisoitui eri tavoin. Ensinnäkin se konkreettisesti tuki tarinoiden päähenkilöä rikos- ja päihdekierteestä irtautumisessa tarjotessaan fyysisen paikan, jonne vetäytyä marginaalista yhteiskunnallista toimija-asemaa ylläpitävistä yhteyksistä. Toinen keskeinen asia, jonka asunto mahdollisti, oli marginaalisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta henkilökohtaisen identiteetin tasolla irtautuminen ja tätä kautta ”hyvän kehälle astuminen”, jossa ensimmäinen tärkeä seikka oli mahdollisuus tarkastella itseään suhteessa normaaliin ja siis tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan. Asunnon kautta hyvän kehällä mahdollistuva identiteettityö ja desistanssiprosessi konkretisoituvat uudenlaisten, tavanomaiseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan liittyvien toimintamallien suunnittelemisen, opettelemisen ja haltuun ottamisen kautta. Keskeistä prosessin onnistumisen kannalta vaikuttaisi olevan asumiseen saatava ammattitaitoinen tuki. Asunto mahdollisti haastateltavien kertomuksissa positiivisen ja rakentavan tulevaisuusorientaation eri tavalla kuin marginaalinen yhteiskunnallinen toimija-asema, jossa tulevaisuuden suunnittelu ja elämän haltuunotto oli haastateltavien mukaan jokseenkin mahdotonta. Rakentamistyöhön sisältyi usein keskeisesti myös perheenjäsenyys tai haaveet työnteosta, joten hyvän kehän kerrannaisvaikutukset laajenevat mikro- ja yksilötasolta koskettamaan myös rikoskierteestä irtautuvien laajempaa sosiaalista verkostoa ja ympäröivää yhteiskuntaa.

7.5 Tutkimuksen arviointi ja tutkimuksen keskeiset teesit

Jokinen ja kumppanit (2004) kritisoivat hyvinvointivaltion institutionaalisia tapoja, joissa marginaaliryhmiä nimetään, luokitellaan ja vedetään kohti keskusta. Tämän kaltaisen toiminnan kirjoittajat näkevät paradoksaalisesti tuottavan toiseutta. (Mt. 2004.) Tällaisia institutionaalisia tapoja ovat esimerkiksi tietyille marginaalisille ryhmille, kuten rikosseuraamustaisille asunnottomille tarkoitetut palvelut, joissa heidät nimetään tietynlaiseksi ihmisluokaksi, joka tarvitsee erinäisiä toimenpiteitä saavuttaakseen keskuksen. On esimerkiksi kuntouduttava, opetettava asumistaitoja tai erilaisia arjenhallinnan taitoja, joiden avulla on mahdollista oppia elämään ja selviytymään tavanomaisessa yhteiskunnassa. On varmasti totta, että useita vuosia asunnottomana tai vankilassa eläneellä ihmisellä on puutteita arjenhallintaan liittyvissä taidoissa, joten on hyvä asia, että erilaisia tarvittavia palveluja on olemassa. Mutta miten palvelut tukevat rikoskierteestä ja päihteidenkäytöstä irtautuvaa asunnotonta?

Haastateltavillani oli omakohtaista kokemusta erilaisista ”institutionaalisista käytännöistä” ja niiden toiseutta tuottavasta voimasta. Erityisesti asumisyksikkömuotoiset ”yhden leiman palvelut” konstruoituivat haastateltavien identiteetikertomuksissa sellaisina toiseuden paikkoina, jossa yksikössä asuvat muodostavat tietynlaisen kollektiivisen ongelmaisten heimon. Näistä paikoista ”kohti keskusta” ponnistaminen koettiin hyvin hankalaksi, ellei mahdottomaksi. Yli puolet haastateltavista ei ollut kertomansa mukaan koskaan edes mennyt yksikkömuotoisiin asumispalveluihin, koska koki ne epähoukuttelevina paikkoina, sellaisina, jotka ovat joillekin muille tarkoitettuja. Mikäli rikosseuraamustaisille tarkoitettujen erilaisten asumispalveluiden halutaan olevan vaikuttavia, on tärkeää miettiä, minkälaisia ovat ne palvelut, joista ollaan halukkaita ja valmiita hyötymään, minkälaisia ovat tätä asiakaskuntaa konkreettisesti houkuttelevat palvelut. Kyseisen asiakaskunnan kohdalla ei ehkä kannata liikaa laskea sen varaan, että ihminen kyllä hakeutuu palveluihin sitten, kun asiat ovat tarpeeksi huonosti. Voi nimittäin olla, että konkreettisten toisenlaisten vaihtoehtojen puutteessa hän hakeutuu takaisin niiden toimintojen pariin, jotka ovat tuttuja: takaisin rikollisuuteen ja päihteidenkäyttöön (vrt. vaihtoehtoinen tarina ja marginaalisen yhteisyyden tarina). Täytyy muistaa, että nämä ihmiset ovat ilman tukitoimia usein erittäin huonossa asemassa esimerkiksi työ- ja asuntomarkkinoilla, jolloin pienituloisena tavallisen asunnon järjestäminen rehellisin keinoin on hyvin haastava tehtävä.

Tarinat, jotka identiteetikertomusten perusteella konstruoituivat tavanomaisesta yhteiskunnallisesta toimija-asemasta ja asunnon merkityksestä suhteessa de-sistanssiprosessiin olivat hyvin erilaisia kuin marginaaliseen yhteiskunnalliseen toimija-asemaan sijoittuvat. Omasta asunnosta käsin tuotetuista tarinoista piirtyy esiin kuva pysähtymisestä, tulevaisuusorientoituneesta ajatus- ja rakentamis-

työstä, hallinnan ja pystyvyyden tunteesta ja kuitenkin samanaikaisesti siitä hauraudesta, nöyryydestä ja arkuudesta joka on päivittäin läsnä marginaalissa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa vuosien elämisen jälkeen. Näissä tarinoissa korostuu haastateltavien kiitollisuus siitä mahdollisuudesta, jonka yhteiskunta on heille tavanomaisen asunnon ja asumiseen saatavan tuen muodossa antanut. Asunto yhdessä asumisen tuen kanssa avasi haastateltavien identiteetikertomuksissa tuottamissa merkityksissä sellaisen ”hyvän kehän”, jonka avulla tulevaisuus oli mahdollista nähdä valoisana ja omissa käsissä olevana. Tulevaisuus oli ylipäänsä mahdollista nähdä.

Aika, jonka haastateltavat olivat asuneet asumispalvelussa, vaihteli. Olisi erittäin mielenkiintoista tehdä seurantatutkimusta siitä, kuinka monilla rikoskierteestä irtautuminen todella onnistuu ja minkälaisia polkuja haastateltavat kulkevat tulevien vuosien aikana rikoskierteestä irtautumista tehdessään. Haastateltavat kritisoivat kovin sanoin asumisyksikkömuotoisia palveluja, mutta moni hyötyy kuitenkin myös sellaisista ja esimerkiksi rikosseuraamustautaisille on olemassa asumispalveluja keskitetyllä mallilla. Olisi mielenkiintoista tutkia myös sitä, minkälaisia identiteetikertomuksia tällaisissa yksikkömuotoisissa asumispalveluissa asuvat tuottavat: kokevatko he asumisympäristön esimerkiksi rikoskierteestä irtautumista hidastavana, leimaavana tai päihteidenkäyttöön kannustavana, kuten tässä tutkimuksessa haastatellut henkilöt?

Yksi keskeinen kysymys kuuluu, kuinka turvata rikos- ja asunnottomuuskierteestä irtautumiseen motivoituneille konkreettinen elämän haltuun ottamisen ja muutoksen tekemisen mahdollisuus tavanomaiseen asuinympäristöön sijoittuvassa asunnossa tilanteessa, jossa erityisesti kasvukeskuksissa on suuri pula pienistä ja kohtuuhintaisista asunnoista ja jossa nämä henkilöt itse eivät kykene sellaista saamaan. Vastaus kuuluu: erityisjärjestelyin. Tarvitaan paikallisella tasolla asunnoista monialaisesti sopimista, jossa turvataan esimerkiksi vuositasolla tarvittava määrä asuntoja vankilasta vapautuville asunnottomille ja sovitaan vastuunjaot, jotka liittyvät asuttamisesta vuokranantajalle aiheutuviin riskeihin sekä asumisen onnistumisen tukemiseen. Keskeisiä toimijoita sopimisessa ovat näkemykseni mukaan ainakin yleishyödylliset vuokrataloyhteisöt, kuntien asunto-, sosiaali- ja terveystoimi, rikosseuraamuslaitos sekä asumissosiaalista työtä toteuttava taho. Asunnot voivat olla myös osaketaloista ostettuja asuntoja, kuten tutkittavassa asumispalvelussa, jossa osa asunnoista on rahoitettu RAY:n tuella. Näihin asuntoihin liittyy kuitenkin aina eteenpäin muuttamisen edellytys, jolla saattaa olla haittavaikutusta sille rauhalle, jossa desistanssiprosessia olisi tärkeää saada tehdä.

Sosiaalityön näkökulmasta tutkimuksen tuloksista on paikannettavissa muutama asia, joita rikosseuraamustaisten asunnottomien parissa työskentelevät voivat hyödyntää omassa työssään:

- Asiakkaan näkökulman aito huomioiminen asumispalvelujen suunnittelussa – on ensiarvoisen tärkeää, että eri kohderyhmille suunnatut palvelut ovat sellaisia, jotka houkuttelevat asiakkaita, jolloin asiakkaat pystyvät niistä myös hyötymään. Ei riitä, että muodikkaasti ”kuullaan” kokemusasiantuntijoita. Heidän näkökulmansa on myös huomioitava.
- Asuntojen järjestäminen luottotiedottomille ja asumishäiriötaustaisille vaatii rakenteellista sosiaalityötä – asuntojen järjestymistä on edistettävä valtakunnallisella ja paikallisella tasolla, jotta syrjäytymiskierre voidaan katkaista. Neuvottelun keskeisiä osapuolia ovat ainakin sosiaalipalvelut, vuokrayhtiöt sekä rikosseuraamusala.
- Asiakkaan näkeminen kokonaisvaltaisesti, ei vain ongelmakeskeisesti – tulevaisuuteen orientoitumisen kannalta asiakkaan on kyettävä näkemään itsessään muutakin kuin leimoja ja heikkouksia. Myös työntekijän tulee kyetä päästämään asiakkaan leimoista irti ja näkemään tämä ihmisenä, jolla on oma erityinen menneisyytensä, nykyisyytenä ja tulevaisuutensa.

Tutkimuksen viimeiset sanat annan Kaitsulle. Hän oli vuosien ajan viettänyt kiinnittymätöntä, rikollista ja asunnottomaa elämää, pohtinut rikoskierteestä irtautumista vuosia ja lopulta onnistunut mutkien kautta saamaan itselleen asunnon kuntataustaiselta vuokranantajalta, joka oli vielä vuotta aiemmin torjunut hänen asuntohakemuksensa ”kuin nyrkillä”. Asunnosta muodostui Kaitsulle hyvin tärkeä henkilökohtainen tukikohta, paikka josta käsin hän nyttemmin esimerkiksi kävi työelämässä ja piti yhteyttä perheeseensä. Paikka, jossa elää tavallista arkea tavanomaisessa yhteiskunnallisessa toimija-asemassa. Aineisto-otetta ennen olen kysynyt Kaitsulta sitä, millä tavalla rikollinen elämä ja nykyinen elämä omassa asunnossa hänen mielestään eroavat toisistaan. Istumme Kaitsun pienen yksiön sohvalla haastattelun loppuvaiheessa.

Kaitsu: Ja tällai, ku mä elän, ni joka päivä, (tauko) se on ihan niinku uus. Kun se on niin pitkä aika, mitä tossa käytin siihen toisenlaiseen elämään. Ni tavallaan nää päivät nää arki, arki. Siel ei ollu yhtään arkee (tauko). Et oikeesti (herkistyy) tää sohva on mulle tällä hetkellä arvokkaampi, ku ykskään mun Mersuista tai Bemareista on ikinä ollu. Et niin paljon siin on eroo.

Jenni: Mmm.

Kaitsu: Niin paljon siin on eroo (tauko). Ja sitte tietysti se, että missä se sohva on, ni (tauko).

KIRJALLISUUS

Ahponen, Helena (2009): Valkoinen talvitakki ja muita tabuja vammaisuudesta. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 90–116.

Ahokas, Marja (2011): Ryhmät ja niiden väliset suhteet. Teoksessa Suoninen, Eero & Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Lahikainen, Anja Riitta & Ahokas, Marja (2011): Arjen sosiaalipsykologiaa. Helsinki: WSOYpro Oy, 185–242.

Alasuutari, Pertti (2007): Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Tampere: Tammer-Paino.

Alasuutari, Pertti (2011): Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus (2013). Saatavilla osoitteessa <http://www.ara.fi>. Luettu 1.12.2013.

Asunto ensin (2013). Saatavilla osoitteessa <http://www.asuntoensin.fi/>. Luettu 1.12.2013.

Bauman, Zygmunt (1989): Modernity and the Holocaust. Cambridge: Polity Press.

Bengtsson, Bo (2001): 'Housing as a social right: implications for welfare state theory'. Artikkelijulkaisussa Scandinavian Political Studies, 24(4): 255–275.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1995): Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Kirjapaino Oy Like.

Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari (2010): Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (toim.): Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A. Tutkimuksia 27, 37–72.

Bottoms, Anthony, Shapland, Joanna, Costello, Andrew, Holmes, Deborah & Muir, Grant (2004): Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for an Empirical Study. The Howard Journal of Criminal Justice 43 (4): 368–389.

Bruner, Jerome (1986): Actual minds, possible words. Cambridge: Harvard University Press.

Bruner, Jerome (1990): Acts of Meaning. Cambridge: Harvard University Press.

Burlingham, Bonnie & Andrasik, Michele Peake & Larimer, Mary & Marlatt, G. Alan & Spigner, Clarence (2010): A House is Not a Home: A Qualitative Assessment of the Life Experiences of Alcoholic Homeless Women. Artikkelijulkaisussa *Journal of Social Work Practise in the Addictions*. 10: 157–179.

Burnett, Ros (1992): *The Dynamics of Recidivism*. Centre for Criminological Research, University of Oxford, England.

Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.

Burr, Vivien (2000): *An Introduction to Social Constructionism*. London & New York: Routledge.

Clapman, David (2005): *The Meaning of Housing. A pathways approach*. UK: The Policy Press.

Cromwell, Paul & Olson, James & Avary, D'Aunn (1991): *Breaking and Entering: An Ethnographic Analysis of Burglary*. California: Sage.

Daly, Gerard (1996): *Homeless: Policies, Strategies and Lives on the Street*. USA: Routledge.

Dawtry, Rael & Sutton, Robbie M. & Sibley, Chris G. (2015): Why Wealthier People Think People Are Wealthier, and Why It Matters. From Social Sampling to Attitudes to Redistribution. Artikkelijulkaisussa *Psychological Science* (verkkojulkaisu). Saatavilla osoitteessa <http://www.hs.fi/tiede/a1305972109758>. Luettu 26.8.2015.

Farrall, Stephen & Calverley, Adam (2006): *Understanding desistance from crime. Emerging theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. UK: Open University Press.

Fitzpatrick, Suzanne, Quilgars, Deborah & Pleace, Nicholas (toim.) (2009): *Homelessness in the UK: problems and solutions*. Coventry: Chartered Institute of Housing.

Gans, Herbert J. (1996): From 'Underclass' to 'Undercaste': Some Observations About the Future of the Post-industrial Economy and its Major Victims. Teoksessa Mingione, Enzo (toim.): *Urban Poverty and the Underclass*. USA: Blackwell Publishers, 141–152.

Gee, J. P. (1985): The Narrativization of Experience in the Oral Style. Artikkelijulkaisussa *Journal of Education* 167(1), 9–35.

Genette, Gerard (1972/1980): Narrative Discourse: An Essay in Method. Käänt. Jane E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press.

Gergen, Kenneth J. (1994): Realities and Relationships – Soundings in Social Construction. Cambridge: Harvard University Press.

Giddens, Anthony (1984): The Constituon of Society. Outline of the Theory of Structuration. California: University of California Press.

Giordano, Peggy, Longmore, Monica, Schroeder, Ryan & Seffrin, Patrick (2007): A Life Course Perspective on Spirituality and Desistance From Crime. Center for Family and Demographic Research, Working Paper Series 07-07.

Goffman, Erving (1963): Stigma: Notes of the Management of Spoiled Identity. New York. Simon & Schuster Inc.

Goffman, Erving (1981): Forms of Talk. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Granfelt, Riitta (1998): Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Akateeminen väitöskirja. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 702.

Granfelt, Riitta (2003): Vankilasta kotiin vai kadulle? – Vangit kertovat asunnottomuudesta. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Granfelt, Riitta (2005): Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisaineiksina. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-sarja nro 128. Helsinki: Gaudemus Helsinki University Press, 240–258.

Granfelt, Riitta (2006): Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Juva: PS-Kustannus, 127–141.

Granfelt, Riitta (2013a): Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalalla. Teoksessa Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.): Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 209–228.

Granfelt, Riitta (2013b): Naisten kokemuksia kodittomuudesta ja vankeudesta. Teoksessa Elina Vironkannas & Sanna Väyrynen (toim.) Varjoja naiseudessa. EU: UNIpress, 199–219.

Granfelt Riitta (2015): Asumissosiaalinen työ: kotiin ja rikollisuudesta irti. Y-säätiön julkaisuja 2015.

Haahtela, Riikka (2013): Työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisia asumisyksikössä. Teoksessa Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.): Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 183–208.

Hagfors, Robert & Kajanoja, Jouko (2010): Hyvän kehän teoria ja sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (toim.): Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A. Tutkimuksia 27, 107–134.

Hall, Stuart (1999): Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, Hannu L. T. (2010): Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 143–159.

Helne, Tuula (2002): Syrjäytymisen yhteiskunta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, tutkimuksia 123. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Helne, Tuula (2009): Kilpailukyky-yhteiskunnan tabut ja niiden (vähemmän) inhimilliset ja (vähemmän) sosiaaliset seuraukset. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 19–42.

Herman, David (2002): Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative. Lincoln: University of Nebraska Press.

Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (2010): Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A. Tutkimuksia 27.

Hinkkanen, Ville (2014): Rikollisuuden kustannukset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2013. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Helsinki: Tammerprint Oy, 411–420.

Hussi, Taina (2005): Sosiaalinen raportointi kokemustiedon käsitteellistäjänä. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-sarja nro 128. Helsinki: Gaudemus Helsinki University Press, 144–158.

Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.) (2013): Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Hyvärinen, Matti (2007): Kertomus ja kertomuksen rajat. Artikkelilehdessä Puhe ja kieli, 27:30, 127–140.

Hyvärinen, Matti (2010): Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 90–118.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005): Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hänninen, Vilma (1999): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hänninen, Vilma (2010): Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 160–178.

Johansson, Anders W. (2014): Narratiivinen metodi. METODIX (verkkojulkaisu). Saatavilla osoitteessa <https://metodix.wordpress.com/2014/05/19/johansson-narratiivinen-metodi/>. Viitattu 28.8.2015.

Johnsen, Sarah & Teixeira, Ligia (2010): Staircases, Elevators and Cycles of Change. 'Housing First' and Other Housing Models for Homeless People with Complex Support Needs. Crisis Head Office.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991): Pohjimmaisat asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993): Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Jokinen & Juhila (1996a): Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Merkitykset ja vuorovaikutus. Paimio: asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Vammala: Vammalan kirjapaino, 53–78.

Jokinen & Juhila (1996b): Intersituationaalisuus ja interaktiivisuus asunnottomuuspuheissa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Vammala: Vammalan kirjapaino, 17–49.

Jokinen, Arja (1999): Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37–53.

Jokinen, A. & Huttunen L. & Kulmala A. (2004): Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Jokiranta, Harri (2003): Se on miehen elämää. Tampere: University Press.

Juhila, Kirsi (2004a): Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila, Kirsi (2004b): Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Artikkelilehdessä Janus 2/2004, 155–183.

Juhila, Kirsi (2012): Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Johdatus kategorianalyysiin. Tampere: Vastapaino, 175–225.

Juhila, Kirsi & Hall, Christopher & Raitakari, Suvi (2015): Interaction During Mental Health Floating Support Home Visits: Managing Host-Guest and Professional-Client Identities in Home-spaces. *Social and Cultural Geography*. DOI:10.1080/14649365.2015.1042401.

Jyväskylän yliopisto, Tampereen teknillinen yliopisto ja Kaupunkitutkimus TA Oy (2011): Asunnottomuuden vähentämisen taloudelliset vaikutukset. Ympäristöministeriön raportteja 7/2011. Ympäristöministeriö.

Kaakinen, Juha (2013): Asunto ensin ja sitten. Teoksessa Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.): Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 15–24.

Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013): Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.): Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Tampere: Juvenes Print, 22–43.

Kekkonen, Marjatta (2004): Vanhemmuutta etsimässä ja tukemassa: Lapsiperheiden peruspalveluiden kehittäminen. Raportteja / Stakes: 281.

Kekoni, Taru (2007): Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen. Kannabisaktivistien näkökulma. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Kertesz, Stefan & Weiner, Saul (2009): Housing the Chronically Homeless: High Hopes, Complex Realities. Journal of the American Medical Association, 301, 1822–1824.

Kettunen, Marko (2013) Asunto ensin: malli Yhdysvalloista ja soveltaminen Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 5/2013.

Kivivuori, Janne (2013): Rikollisuuden syyt. (Uudistettu toinen laitos) Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Koivumäki, Risto (2010): Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisisänä toimivien miesten identiteetin rakentumisesta. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Kostiainen, Eeva & Laakso, Seppo (2013): Vailla vakinaista asuntoa olevat Helsingissä. Teoksessa Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.): Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 25–48.

Kulmala, Anna (2004): Toiset identiteettiä rakentamassa. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004) 3, 231–241.

Kulmala, Anna (2006): Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kuure, Tapio (1996): Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampere: TAJU.

Kuusela, Pekka (2001): Georg Herbert Mead. Pragmatismi ja sosiaalipsykologia. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.): Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Vastapaino, 61–78.

Kyngäs, Margit (2000): Vankeus miehen elämänkulussa. Tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kyntäjä, Timo (2004): Yksilö ja yhteiskunta. Teoksessa Ismo Kantola, Keijo Koskinen & Pekka Räsänen (toim.): Sosiologisia karttalehtiä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 33–48.

Labov, William (1972): *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Lahikainen, Anja Riitta (2011): Minuuden sosiaalinen rakentuminen. Teoksessa Suoninen, Eero & Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Lahikainen Anja Riitta & Aho-kas, Marja (2011): Arjen sosiaalipsykologiaa. Helsinki: WSOYpro Oy, 89–140.

Laine, Matti (1988): Rosvosta kunnon kansalaiseksi? Rikollisen resosialisaation mahdollisuuksista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1988. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Laine, Matti (2011): Positiivista kriminologiaa. Artikkelit lehdessä Haaste 3/2011.

Laine, Matti (2014): Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2014. Riika: Tietosanoma Oy.

Laitinen, Arto & Kaunismaa, Pekka (1998) Paul Ricoeur ja narratiivinen identiteetti. Teoksessa Kuhmonen, Petri & Sillman, Seppo (toim.): Jaettu jana, ääretön raja. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino, 168–195.

Laitinen, Merja (2009a) Tabuilla merkitty mieheys ja elämänkulku. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 226–246.

Laitinen, Merja (2009b): Ajan tabut. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 5–15.

Lauerma, Hannu (2014): Hyvän kääntöpuoli. Helsinki: WSOY.

Lefebvre, Henri (2001): *The Production of Space*. Padstow: Blackwell.

Lemert, Edwin (1951): *Social Pathology: Systematic Approaches to the Study of Sociopathic Behaviour*. New York: McGraw-Hill.

Lehtonen, Leena & Salonen Jari (2008): Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen Ympäristö 3/2008. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Leibrich, Julie (1993): *Straight to the point: angles on giving up crime*. Otago: University of Otago Press.

Lintonen, Tomi & Joukamaa, Matti (2013): Suomalaisten vankien sairastavuus ja terveyspalvelujen käyttö. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.): Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Tampere: Juvenes Print, 62–79.

Lipton, F. R. & Siegal, C. & Hannigan A. & Samuels, J. & Baker, S. (2000): Tenure in Supportive Housing for Homeless Persons with Severe Mental Illness. Artikkelijulkaisussa *Psychiatric Services* 51(4), 479–486.

Maruna, Shadd (1997): Going Straight: Desistance from Crime and Life Narratives of Reform. Teoksessa Armin Lieblich & Ruthellen Josselson (toim.): *The Narrative Study of Lives*, vol. 5. Thousand Oaks: Sage.

Maruna, Shad & Farrall, Stephen (2004): Desistance From Crime: A Theoretical Formulation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43.

McNeill, Fergus & Weaver, Beth (2010): Changing Lives? Desistance Research and Offender Management. The Scottish Centre for Crime & Justice Research.

Mead, G. H. (1952): *Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviorist*. Edited and with an introduction of Charles W. Morris. Chicago: The University of Chicago Press.

Meisenhelder, T. (1982): Becoming Normal: Certification as a Stage in Exiting From Crime. Artikkelijulkaisussa *Deviant Behaviour: An Interdisciplinary Journal* (3), 137–153.

Mischkowitz, Robert (1994): Desistance from a Delinquent Way of Life? Teoksessa Weitekamp, Elmar & Kerner, Hans-Jürgen (toim.): *Cross-National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior*. Dordrecht: Kluwer Academic.

Mishler, E. G. (1986): *Research Interviewing: Context and Narrative*. Cambridge: Harvard University Press.

Murto, Lasse (1978): Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet. Forssa: Alkoholitutkimuksen säätiön julkaisuja nro 30.

Nousiainen, Kirsi (2004): Lapsistaan erillään asuvat äidit: äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. *Sophi* 89. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nousiainen, Kirsi (2015): Yhteisöt pitkäaikaisasunnottomien elämänkuluissa ja emansipatorisessa identiteetityössä. Teoksessa Väyrynen, Sanna & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Ojanniemi, Pekka (toim.): Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. EU: United Press Global, 79–105.

Näkki, Pirjo (2006): Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Helsinki: Yliopistopaino.

Oikeusministeriö (2013). Saatavilla osoitteessa <http://oikeusministerio.fi/> Luettu 1.12.2013.

Osborn, S. G. (1980): Moving Home, Leaving London, and Delinquent Trends. Artikkelijulkaisussa *British Journal of Criminology* (20), 54–61.

Padgett, Deborah & Gulcur, Leyla & Tsemberis, Sam (2006): Housing first services for people who are homeless with co-occurring serious mental illness and substance abuse. Artikkelijulkaisussa *Research on Social Work Practice* 16 (1), 74–83.

Park, Robert E. (1937): Introduction. Teoksessa Stonequist, Everett V.: *The Marginal Man. A Study in Personality and Culture Conflict*. New York: Charles Scribner's Sons.

Parker, Ian (1992): *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.

Pleace, Nicholas (2013): Housing First. European Observatory on Homelessness. (verkkojulkaisu) <http://www.feantsaresearch.org/spip.php?article191>. Viitattu 26.12.2015.

Pohjola, Anneli (2009): Tabu auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino, 69–89.
Polkinghorne, Donald E. (1988): *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.

Polkinghorne, Donald E. (1995): Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, J. A. & Wisniewski, R. (toim.): *Life History and Narrative*. London: Falmer, 5–23.

Pösö, Tarja (2006): Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): *Pahan kosketus. Ihmisyiden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Juva: PS-Kustannus, 108–126.

Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi (2015): Mielenterveysasiakkaan asema portaikkomallin ja Asunto ensin -mallin asumispoluilla. Artikkelijulkaisussa Janus 23(1), 66–82.

Raunio, Kyösti (2006): Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Ricoeur, Paul (1984): Time and Narrative. Vol. 1. Chicago: The University of Chicago Press.

Ricoeur, Paul (1985): Time and Narrative. Vol. 2. Chicago: The University of Chicago Press.

Ricoeur, Paul (1988): Time and Narrative. Vol. 3. Chicago: The University of Chicago Press.

Ricoeur, Paul (1991a): From Text to Action. Essays in Hermeneutics, II. Evanston: Northern University Press.

Ricoeur, Paul (1991b): Life in Quest of Narrative. Teoksessa Wood, David (toim.): On Paul Ricoeur. London & New York: Routledge, 20–33.

Ricoeur, Paul (1991c): Mimesis and Representation. Teoksessa Valdés, Mario J.: A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination Harvester. New York: Wheatsheaf.

Riessman, Catherine Kohler (1993): Narrative Analysis. London.

Riessman, Catherine Kohler (2008): Narrative Methods for the Human Sciences. California: Sage.

Rikosseuraamuslaitos (2016). Rikosseuraamuslaitoksen tilasto 2016, mittari-paketti.

Ronel, Natti & Elisha, Ety (2011): A Different Perspective: Introducing Positive Criminology. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 55(2), 305–325.

Rouvinen-Wilenius Päivi & Leino, Satu (2010): Terveystien edistäminen ja sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (toim.): Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu A. Tutkimuksia 27, 231–249.

Rüsch, Nicolas & Corrigan, Patrick & Todd, Andrew & Bodenhausen, Galen (2010): Implicit Self-Stigma in People With Mental Illness. Artikkelijulkaisussa The Journal of Nervous and Mental Disease, Volume 198 (2), 150–153.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti (2010): Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 9–38.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006): KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Saatavilla osoitteesta <<http://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/>>. (Viitattu 11.10.2015.)

Saari, Juho (2015): Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Tallinna: Gaudeamus.

Saastamoinen, Mikko (2006): Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Rautio, Pertti & Saastamoinen, Mikko (toim.): Minuus ja identiteetti. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, 168–178.

Sacks, Harvey (1984): "On Doing "Being Ordinary"". Teoksessa Atkinson, John & Heritage, John (toim.): Structures of Social Action: Studies in Conversational Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 413–429.

Seitamaa-Hakkarainen, Pirita (1999): Kvalitatiivinen sisällönanalyysi. Saatavilla osoitteesta http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/02_metodiartikkelit/seitamaa_kvalitatiivinen_sisallon_analyysi/kooste. (Viitattu 11.10.2015.)

Shover, Neal (1983) The Later Stages of Ordinary Property Offender Careers. Artikkelijulkaisussa Social Problems, 31(2), 208–218

Sipilä, Jorma (1985): Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Helsinki: Tammi.

Strandell, Harriet & Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri (2002): "Ku ois vaan sellane normaali elämä" – elämänkulku marginaalista katsoen. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi Jyväskylän yliopisto, 111–124.

Suoninen, Eero (2011): Päivittäinen vuorovaikutus. Teoksessa Suoninen, Eero & Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Lahikainen Anja Riitta & Ahokas, Marja (2011): Arjen sosiaalipsykologiaa. Helsinki: WSOYpro Oy, 29–88.

Swärd, Hans & Rundquist, Weddig (2000): Inledning. Teoksessa Rundquist, Weddig & Swärd, Hans (red.): Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller. Stockholm: Carlssons, 15–28.

Syrjälä, Jenna (2015): Elämää auttamisjärjestelmän reunalla. Tukiasumisen saamat merkitykset ja moraalijärjestyksen rakentuminen asukkaiden kerronnassa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Taipale, Ilkka (1982): Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosina 1937–1977. Alkoholitutkimussäätiön julkaisu nro 32. Jyväskylä: Gummerus.

Takala, Jukka-Pekka (2013): Nuorten uusintarikollisuuden ennaltaehkäisy. Artikkelilehdessä Haaste 1/2013.

Tampereen yliopisto (2014) Pitkäaikaisasunnottomuus ja Asunto ensin –periaatteen soveltaminen Suomessa. Saatavilla osoitteessa <http://www.uta.fi/yky/sty/yhteystiedot/juhila/first.html>. Luettu 22.11.2014

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005): Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Timmer, Doug & Eitzen, Stanley & Talley, Kathryn (1994): Paths to Homelessness: Extreme Poverty And the Urban Housing Crisis. Colorado, USA: Westview Press.

Timonen, Helena (2009): Omin sanoin. Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Tsemberis, Sam & Eisenberg, Ronda (2000): Pathways to Housing: Supported Housing for Streetdwelling Homeless Individuals with Psychiatric Disabilities. Artikkelijulkaisussa Psychiatric Services, 51, 487–493.

Tsemberis, Sam (2010): Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction. Minnesota: Hazelden.

Tucker, Jeritt & Hammer, Joseph & Vogel, David & Bitman, Rachel & Wade, Nathaniel & Maier, Emily (2013): Disentangling Self-Stigma: Are Mental Illness and Help-Seeking Self-Stigmas Different? Artikkelijulkaisussa Journal of Counseling Psychology, 60, 520–531.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Törrönen, Jukka (2010): Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaiaineistossa. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 180–211.

Uggen, Christopher (2000): Work as a Turning Point in the Life Course of Criminals: A Duration model of Age, Employment and Recidivism. Artikkelijulkaisussa *American Sociological Review* vol. 67, 529–546.

Valokivi, Heli (2002): Toimiva asiakkuus – Kriminaalihuollon palveluohjauskokeilu naisasiakkaiden kertomana. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja Sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 164–187.

Valokivi, Heli (2004) Lainrikkokojen ääni auttamisjärjestelmässä. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 115–133.

Valokivi, Heli (2008): Toimiva asiakkuus. Kriminaalihuollon palveluohjauskokeilu naisasiakkaiden kertomana. Teoksessa Valokivi, Heli (toim.): Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkokojen osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Vendler, Zeno (1967): *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Viikki-Ripatti, Sari (2011): Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, Rauno & Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2/2011, 197–226.

Väyrynen, Sanna (2009): Väkivallan tabu ja huumeiden käyttö. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.): Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 179–203.

West, Donald (1982): *Delinquency: Its Roots, Careers, and Prospects*. London: Heinemann.

LIITE 1. HAASTATTELUKYSYMYKSET TEEMOITTAIN

TUTKIMUSKYSYMYKSET

Millä tavalla oma asunto normaalissa asumisympäristössä vaikuttaa rikosseuraamustaustaisen entisen asunnottoman identiteettiin? Erityisesti kiinnostavia ovat myös asiakkaan aikaisemmat kokemukset asumispalvelujen käytöstä.

Kuinka vahvasti asukkaat kokevat rikoskierteestä irti pääsemisen olevan kytköksissä haja-asuttamisen malliin perustuvaan asumispalveluun, vai ovatko muutoksen taustat enemmän yksilön sisäisiä prosesseja, eivätkä siis riippuvaisia yksilön asumisympäristöstä?

HAASTATTELUKYSYMYKSIÄ TEEMOITTAIN

Asunnottomuus – Asuminen

- Asumishistoria: missä kaikkialla olet asunut elämäsi aikana?
- Minkälaisia kokemuksia eri asumispaikkoihin liittyy?
- Onko sinulla ollut asunnottomuusjaksoja? Miksi olet ollut asunnottomana? Kuinka pitkiä asunnottomuusjaksot ovat olleet? Minkälaisia kokemuksia asunnottomuusjaksoihin liittyy?
- Oletko ollut muissa asumispalveluissa? Minkälaisia ovat kokemukset muista asumispalveluista?
- Kuinka päädyit asumaan tähän asuntoon? Kauanko olet asunut tässä?
- Miltä tässä asunnossa asuminen tuntuu tai mitä se sinulle merkitsee? Mitä ajattelet asunnon ympäristöstä? Minkälaista roolia tämä asunto näyttelee sinun elämässä?
- Ajatuksiasi tulevaisuuden asumisesta?

Rikollisuus – Rikokseton elämäntapa

- Onko sinulla pitkä rikoshistoria?
- Oletko ajatellut luopua/luopunut rikosten tekemisestä?
- Ovatko jotkut asiat motivoineet sinua rikollisesta elämäntavasta luopumiseen? Mitkä?
- Minkälaiset asiat tukevat sinua rikollisesta elämäntavasta luopumisen prosessissa?

- Onko asunnolla merkitystä rikoksista luopumiseen? Jos on, niin millaista?
- Mitä rikollinen tai rikokseton elämäntapa sinulle tarkoittaa?

Käsitys itsestä yhteiskunnassa

- Minkälaisia asioita elämäsi kuuluu/mistä asioista elämäsi koostuu?
- Miten ajattelet tämän asumisen vaikuttavan elämääsi?
- Onko tämä asuminen mahdollistanut jotain tai sulkenut pois jotain elämästäsi?
- Miten ajattelet rikoskierteestä irti pääsemisen vaikuttavan elämääsi/miten se on vaikuttanut elämääsi?

LIITE 2. HAASTATTELUPYYNTÖKIRJE

HAASTATTELUPYYNTÖKIRJE

ASUK- KAILLE

Hei,

Olen Jenni Mäki, 33 -vuotias yhteiskuntatieteiden lisensiaattiopiskelija Tampereelta. Teen sosiaalityön jatkokoulutusopintoja työn ohessa. Olen töissä Tampereen asuntotoimessa, jossa työnkuvani on erityisryhmien asumisen kehittäminen ja asunnottomuuden vähentäminen. Teen lisensiaattitutkimusta asumispalvelusta, tarkemmin ottaen merkityksestä palvelussa asuville. Minua kiinnostaa se, miten palveluissa asuvat kokevat tavallisen asumisen keskelle sijoittuvan asumispalvelun. Minua kiinnostaa myös se, kokevatko asukkaat tämän tyyppisen asumispalvelun tukevan rikoskierteestä irtautumista. Varsinaiset tutkimuskysymykset ovat:

Millä tavalla oma asunto normaalissa asumisympäristössä vaikuttaa rikosseuraamustaustaisen entisen asunnottoman identiteettiin? Erityisesti kiinnostavia ovat myös asiakkaan aikaisemmat kokemukset asumispalvelujen käytöstä.

Kuinka vahvasti asukkaat kokevat rikoskierteestä irti pääsemisen olevan kytköksissä haja-asuttamisen malliin perustuvaan asumispalveluun, vai ovatko muutoksen taustat enemmän yksilön sisäisiä prosesseja, eivätkä siis riippuvaisia yksilön asumisympäristöstä?

Tutkimukseni työnimi on ”Rikosseuraamustaustaisten asunnottomien asuttaminen haja-asumisen periaatteella. Tutkimustani ohjaavat professorit (ma.) Suvi Raitakari ja Irene Roivainen Tampereen yliopistosta. Tavoitteena on, että tutkimus on valmis keväällä 2016 ja että sen tuloksia voidaan tulevaisuudessa käyttää kehitettäessä rikosseuraamustaustaisille tarkoitettuja asumispalveluja. Tutkimuksen toteuttamiseksi minun tulee haastatella noin kymmentä asukasta. Haastattelut ovat kahdenkeskisiä ja luottamuksellisia eivätkä haastateltavat ole tutkimuksesta tunnistettavissa. Haastattelut nauhoitetaan, mutta nauhoitetut äänitteet hävitetään aineiston analyysin jälkeen. Haastattelu kestää enintään kaksi tuntia ja se voidaan järjestää sinun luonasi tai toimistolla. Otathan minuun yhteyttä, joko puhelimitse tai sähköpostilla! Tampereella 19.5.2015 p.
Jenni Mäki sähköposti:

LIITE 3: HAASTATELTAVAN MYÖNTÄMÄ TUTKIMUSLUPA

TUTKIMUSLUPA

ASUMISPALVELUN ASIAKKAISTA TEHTÄVÄÄN TUTKIMUKSEEN

asumispalvelussa olevista asiakkaista tehtävän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella rikosseuraamustaustaisten entisten asunnottomien asumista haja-asumisen malliin perustuvassa asumispalvelussa. Olen kiinnostunut ennen kaikkea asumispalvelussa asuvien omista kokemuksista ja näkemyksistä siitä, millä tavalla kyseessä oleva asumispalvelumuoto vaikuttaa heidän elämäänsä. Tutkimuksen tavoitteena on parantaa rikosseuraamustaustaisten asunnottomien yhteiskunnallista asemaa ja hyvinvointia sekä edesauttaa heille kohdennettujen palveluiden kehittämistä. Voidakseni tutkia asiaa tarvitsen tietoa sinun näkemyksistäsi ja kokemuksistasi.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista eikä kieltäytymisestä koidu sinulle hankaluuksia eikä se vaikuta saamiisi palveluihin. Luvan voi peruuttaa ja tietoja täydentää myös jälkikäteen. Tutkimusta varten teen kymmenen asiakashaastattelua. Tutkimusta rahoittaa Rikosseuraamuslaitos ja se toteutetaan sosiaalityön jatko-opintojen ammatillisena lisensiaatintutkimuksena.

Tutkimukseen kerättävä aineisto on salassa pidettävää, ja sitä säilytetään salasanojen takana ja lukollisessa kaapissa. Tietojasi käsitellään kunnioittavasti, nimettömästi ja luottamuksellisesti. Tutkimuksissa raportointi tehdään siten, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Kerätyn materiaalin arkistoinnista vastaa tutkimuksen tekijä Jenni Mäki.

Lupaudun tutkimukseen haastateltavaksi

Aika ja paikka: _____

_____ Allekirjoitus

_____ Nimenselvennys

Tilaukset:

RIKOSSEURAAMUSLAITOS / Viestintä

Puh. 029 56 88500

Fax 029 56 65440

viestinta.rise@om.fi

ISBN 978-951-53-3657-6 (nid.)

ISBN 978-951-53-3658-3 (PDF)

ISSN 1798-9213 (painettu)

ISSN 2342-4834 (verkkojulkaisu)